

Při tom nebereme stále zřetele k tomu, že hodnota peněz jakožto měřítko ceny se změnití může a tím i ceny dostanou jiný výraz. O tom v oddílu III.

Ceny úředně stanovené čili taxy vylučují do jisté míry svobodnou soutěž a nemají v soustavě soukromohospodářské místa leč jen tehda, když mají poskytnouti ochranu proti zneužití výjimečného postavení neb zneužití krise. Sem spadá stanovení nejvyšších cen v lékárnách, notářský tarif, sazba štolová, úřední ceny nutných potravin při nezřízené spekulaci s nimi. Ve veliké míře bylo použito stanovení úředních nejvyšších cen za nynější války. Bez úspěchu všude, bylo zboží málo a poptávka intenzivní.

Oddíl III.

Peníze.

Peníze vznikají vždy teprve na vyšším stupni hospodářském, kdy směn je velmi mnoho a kdy směňuje se různé zboží v různých, často vzdálených krajinách. Tu přirozeně vznikají obtíže nejenom v tom, že oba směňující musí mítí právě potřebu statků, které se směňovati mají, určených co do jakosti a množství (směňující chce místo obilí opatřiti si kůže) a musí se hledatí, nýbrž také proto, že užitkovou hodnotu různě oceňují. Tím docházelo se k tomu, že jeden dostal nad potřebu statků jiných za statek svůj a dle toho hodnotil (za krávu dostal plátna) a o odbyt přebytku starati se musil.

Vyhledávali proto lidé statek, jehož užitková hodnota byla všeobecně uznána, a přibližně stejně vysoko určována hospodářskými zvyky a zkušenostmi. Na tomto všeobecném uznání záleží nejvíce, nikoli na tom, jaký předmět to je. U loveckých národů byly to kůže, u pastevních dobytek, u přímořských ozdobné mušle, sloužící jinak za ozdobu.¹⁸⁾ Tím provedeno

¹⁸⁾ U Římanů původně dobytek byl „penězi“, jak z názvu peněz, *p e c u n i a* (lat. *pecus* = dobytek) plyne: 1 vůl = 10 ovcím. Později užívalo se u Řeků železa, u Římanů mědi a bronzu. I po rozšíření kovových peněz udávali ceny v dobytku. Byzantská mince *solidus* rovnala se 1 ovci a $\frac{1}{2}$ vola. Ve Skandinávii dlouho počítáno dle kravských hlav.

v jistých místních okruzích jiné provádění směny: nesměněn předmět za předmět, nýbrž za toto všeobecně uznávané měnidlo a za ně opatřil si teprve ten, kdo je obdržel, co potřeboval. Z jednoho obchodu staly se ve skutečnosti dva.

Čím více rozšiřoval se okruh směny jak zeměpisně, tak co do počtu předmětů, hledán byl statek, který by byl: snadno přenositelný, vždy stejné jakosti, dokonale dělitelný (a to tak, že by dělením nepozbýval nijak hodnoty) vzhledem k objemu svému relativně značné hodnoty směnné, a také, užívá-li se ho k jiným účelům spotřebním, značné, všeobecně uznávané hodnoty.

Přihlédneme-li k těmto potřebným vlastnostem, vidíme, že v největší a nejdokonalejší míře mají je drahé kovy, a z nich zlato a stříbro. Jsou vždy stejné jakosti — není více druhů ryzího stříbra a zlata — dokonale dělitelné a snadno opět dají se slítki, mají uznanou hodnotu směnnou a sloužíce k ozdobám a šperkům, zlacení a stříbření k výrobě chemické, mají také značnou hodnotu spotřební. Nekazí se, nerezaví, nemění se vlivy přírodními, málo se opotřebují a tím se ve velkém množství nahromadí za staletí, takže roční přírůstek nepůsobí rušivě na kolísání hodnoty těchto drahých kovů a stane-li se to, povolně se vyrovnává, jak ukážeme na jiném místě. Značně snadná přenosnost těchto kovů má za následek, že mohou snadno být přeneseny z trhu na trh ve velkých hodnotách a tvoří se tím na všech trzích cena stejná, světová, a tím umožňuje se jednotné hodnocení zboží.

Peníze nejsou jenom měnidlem uznaným, nýbrž také všeobecně uznanou mírou hodnot a platidlem závazků převzatých. Jsou dokonce někteří vědci, kteří dokazují, že peníze vznikly nejprve jako platidlo (válečné pokuty, odvádění poplatků porobeného neb závislého kmene panujícímu).

Když vznikl stát, určil, v čem mají být konány platy, prohlásil konečně nějaký statek za zákonné platidlo, kterým se každý může určitého závazku sprostít, a nařídil, že všichni občané toto platidlo přijímatí musí v určité hodnotě, dodal penězům oběh nucený.

Stát sice může za platidlo prohlásiti kterýkoli statek, ale úspěch může míti toto ustanovení jen tehda, jestliže obyvatelstvo má důvěru ve směnnou, neměnlivou hodnotu statku prohlášeného za zákonné platidlo, měnidlo a míru hodnot.

Prohlásí-li za takové platidlo zlato určitě stanovené váhy, ví každý, že tento kus zlata může kdykoli třeba v jiném státě vyměnit za stejně těžký zlatý peníz a nakoupiti zaň totéž množství statků, jako vlastní občan toho státu. Mimo to může zlaté mince použiti ke zhotovení řetízku k hodinkám a jiného šperku a ví, že za tento šperk dostane vždy nejméně tolik zlatých mincí, kolik je v něm obsaženo zlata. Zde platidlo, peníze kovové, mají svoji vlastní vnitřní hodnotu a stát pověřuje jen (ražením) váhu v minci obsaženého zlata a ryzost jeho, neb výši smíšením s jinými kovy.

Spočívají-li tedy peníze jen na důvěře obecnstva bez vlastní vnitřní hodnoty, jest kolísání jejich hodnoty časté a mnohdy velmi rychlé a překotné a má neblahý vliv na ceny.

Zavedení peněz mělo ohromný vliv na všechno hospodářství. Vše vyjadřovalo se v penězích. Kalkulace dala se provésti přesně. Účetnictví umožněno. Pozemky, továrny, stroje, nástroje, mzda, cena zboží, pohledávky vyjadřovaly se v penězích, dala se provésti rozvaha, v penězích vypočísti zisk a ztráta. Výnosnost podniku se vypočítala, nikoli odhadla. Výrobní náklady se přesně určily, rovněž ceny se přesně daly vyjádřiti a sděliti, jejich stoupání nebo klesání bylo jasné, poněvadž měřítko bylo stejné. Veškerý kapitál vyjadřuje se v penězích (jinak nejsou peníze národohospodářský kapitál, nýbrž jsou jen prostředek k získání kapitálu výrobního a výdělečného). Také úvěr je mnohem snazší. Věřitel snadněji odhadne si v penězích jmění dlužníka, dostane zápůjčku zpět v penězích, tedy ve statcích stejné jakosti a hodnoty; věřitel i dlužník mohou si vypočísti, bude-li úvěr výnosný při žádané odměně ve formě úroku, a mohou to také kontrolovati.

Tato veliká důležitost peněz v hospodářství obchodovém vedla přirozeně k tomu, že státy veškerou svojí mocí hleděly upravit peněžní poměry zákonnou úpravou měny či valuty.

Stát převedl na sebe z měst a šlechty výsost mincovní čili výhradnou ražbu mincí (mincovní regál) a úpravu mincovní soustavy, zavedl peníze papírové, bankovky, platebním prostředkům nahrazujícím peníze poskytl zvláštní ochranu.

Probereme tyto základy postupně.

Mincovní soustava. Je známo, že ve středověku a počátkem novověku nejenom králové, nýbrž i velká tržiš města, mocné rody šlechtické měly od panovníků propůjčeno právo raziti mince. To znamenalo: kusy drahého kovu uvedly se do formy příhodné, opatřily se znakem a nápisem zaručujícím (určujícím), mnoho-li drahého kovu (zlata, stříbra) jest obsázeno v onom penízi či minci.

Vznik rozmanitých mincí, prováděné jejich zlehčování (méně kovu než naznačeno) při špatných finančních poměrech, vedlo ke snaze soustřediti právo k ražbě mincí a ku provedení mincovní soustavy v rukou státu. Mincovní regal (regal, od latinského slova rex = král, značí královské právo) dostal se tak zpět do rukou nejvyšší moci státní a tím celá soustava mincovní, která zahrnuje v sobě: stanovení mincovního čísla, mincovní jednotky, váhy a tvaru mincí, předpisy o oběhu.

1. Mincovní číslo nazýváme počet mincí, který razí se z určené váhy drahého kovu. V Rakousku na př. r. 1816 zavedena měna konvenční (= smluvená, poněvadž byla umluvená s Bavorskem a jinými jihoněmeckými státy) a razilo se z jedné kolínské marky (váha rovná se 233.85 gr ryzího stříbra) 20 zlatých konv. mince a z téže váhy ryzího zlata $67\frac{7}{71}$ dukátů po 4 zl. 10 kr. konv. mince, tedy mincovní číslo bylo při stříbře 20 z 1 kolínské marky, při zlatě $67\frac{7}{71}$ z 1 kolínské marky.

Patentem z 19. září 1857 zavedena rakouská (stříbrná) měna, a to tak, že se z 1 kolínské marky stříbra razil 21 zlatník rak. měny (nebo rak. čísla), takže 1 zl. konv. mince = 1 zl. 5 kr. rak. čísla, současně však přeměněna základní váha kovu na celní libru stříbra (= 500 gr) a razilo se z ní 45 zlatníků nebo 30 rakouských tolarů (tolar = $1\frac{1}{2}$ zl.). Číslem bylo tedy 45 z 1 celní libry stříbra ryzího.

Zákonem z 2. srpna 1892 zavedena byla zlatá měna korunová, váha 1 kg ryzího zlata, z něhož se razí 328 desítkorun, takže mincovním číslem jest 328 z 1 kg zlata ryzího. (Někdy nazývají se také mincovním číslem vůbec všecka ustanovení číselná o váze a obsahu mincí, jež se mají raziti, jak uvedena jsou v zákoně mincovním.)

2. Mincovní jednotka jest ustanovení jednotky měry hodnot. V Rakousku koruna, ve Francii frank, v Německu marka, v Rusku rubl, v Anglii libra šterlingů atd. Rakousko-

Uhersko zavedlo korunu jako jednotku mincovní, měna sluje korunová, dříve jednotkou byl zlatý. Na jednu korunu připadá ryzího zlata $\frac{1}{280}$ kg na zlatník $\frac{1}{15}$ celní libry stříbra ryzího.

Při tom není stanovení této váhy libovolné, nýbrž musí se přimykati ke staré měně, nutno vyšetřiti cenu drahého kovu. Obzvláště při přechodu od stříbrné měny ke zlaté.

V Německu na př. provedli přechod ke zlaté měně jednoduše, poněvadž v té době nebylo stříbro znehodnoceno, stálo v poměru (relaci) takové, v jaké byly raženy zlaté mince t. j. $15\frac{1}{2}$ stříbrného tolaru = 1 tolaru zlatému, čili v relaci (poměru) zlata k stříbru 1 : $15\frac{1}{2}$ (za 1 kg zlata dostal jsem na trhu $15\frac{1}{2}$ kg stříbra). Razilo se z 1 libry stříbra 30 tolarů; jednotkou určena marka rovná $\frac{1}{30}$ tolaru, narazil bych tedy z 1 libry ryzího stříbra 90 marek, z 1 kg ryzího stříbra 180 marek a z 1 kg zlata 15.5×180 marek čili 2790 marek ve zlatě. Vše to z ryzího kovu.

Při penězích kovových určuje nám tedy jednotka mincovní váhu drahého kovu na jednotku připadající. To v mezinárodním styku má veliký význam. V cizině platím cizími penězi a musím si je za svoje nakoupit a cena určuje se dle obsahu drahého kovu. Ve státě vlastním mají peníze zákonem stanovený nucený oběh a pokud je zde důvěra mají kupní sílu bez ohledu na látku, z jaké jsou zhotoveny. Mění-li se tedy jednotka mincovní neb kov mincovní, musí se hleděti k tomu, aby se udržela rovnost hodnot se starou měnou, abych vskutku za 5 zlatníků koupil tolik jako za jednu zlatou desetikorunu. K tomu dojíti mohu jen tak, jestliže při přeměně za ryzí stříbro obsažené v 5 zlatnících mohu na trhu koupiti tolik zlata, mnoholi je v 1 desetikoruně čili v 5 zlatnících je $\frac{1}{100}$ čili $\frac{1}{18}$ kg ryzího stříbra, za tuto $\frac{1}{18}$ kg stříbra musím dostati $\frac{1}{280}$ kg ryzího zlata obsaženého v jedné desetikoruně.

Při přechodu ke zlaté měně v Rakousko-Uhersku zjištěna nejprve — poněvadž stříbro bylo znehodnoceno — jakou cenu měl 1 zlatník ve zlaté měně frankové a sice podle průměrné ceny dvacetifranku na vídeňské burse v letech 1879—1891 (t. j. mnoho-li stříbrných zlatníků jsem potřeboval, abych si koupil zlatý dvacetifrank) a tu vyšlo, že 1 zlatý má cenu 2.10 franků (čili že k zakoupení jednoho 20 franku zlatého jsem potřeboval 0.52781 stříbrných zlatníků), jedna koruna 1.05 franku. Aby byl

zachován poměr stříbra ve zlatníku ke zlatu, v korunách, musí se do 1 koruny dáti tolik zlata jako ho je v 1.05 franku, do 10 koruny tedy tolik jako ho je v 10½ franku. Z 1 kg ryzího zlata razí se 3444⅓ franků a může se tedy korun naraziti jen (3444⅓ : 1.05) okrouhle 3280.

Kdyby nehledě k tomuto poměru stříbrného zlatníku ke zlatu,razilo se z 1 kg ryzího zlata 3444⅓ korun, byla by 1 koruna rovná 1 franku. Ustanovilo-li by se však současně, že zlatník musí býti přijímán a placen za 2 K, ztratil by majitel zlatníku na každém kuse 10 haléřů, poněvadž taková hodnota stříbra v něm obsaženého byla by ve skutečnosti 2.10 K a všechny ceny dosud vyjadřované ve zlatých nebyly by prostě přepočítány násobením dvěma, nýbrž v korunách by musilo býti zapláceno více, poněvadž koruna by se rovnala (přes zákonné nařízení) svojí vnitřní hodnotou zlata jen 47½ kr. nikoli 50 krejcarům a ceny by musily stoupat.

Bylo by to ve skutečnosti zlehčení mince zlaté, která by neměla vnitřní, kovovou hodnotu rovnající se staré minci, dle níž ceny se tvořily. Jako zlehčování mincí prováděné proto, aby se ušetřilo na drahém kovu a zisk ponechal si ten, kdo vykonával mincovní regal, ve svých důsledcích vedlo k přepočítání hodnoty mince zlepšené dle skutečné váhy drahého kovu v ní obsažené, ne dle váhy kovu na ní udané, tak by tomu bylo i zde.

Dle drahého kovu sestaví se pak také poměr mezi různými mincemi: rakousko-uherská koruna obsahuje $\frac{1}{3280}$ kg zlata, 1 německá říšská marka $\frac{1}{2700}$ kg zlata, 1 frank $\frac{1}{3444}$ kg zlata, 1 rubl $\frac{1}{1291.5}$ kg zlata, 1 americký dolar $\frac{1}{654}$ kg zlata, 1 libra šterlinků $\frac{1}{136.3}$ kg zlata.

Jestliže sestavíme tato čísla do poměru

$$\frac{1}{3280} : \frac{1}{2700} : \frac{1}{3444} : \frac{1}{1291.5} : \frac{1}{654} : \frac{1}{136.3}$$

vidíme, že nejvíce zlata obsahuje ta mince, v níž dělitel je nejmenší, nejméně zlata, v níž dělitel je největší a budou dle ceny za sebou frank, koruna, marka, rubl, dolar, libra šterlingů. Dle obsahu ryzího zlata v minci ji oceňujeme a ptáme se, mnoho-li jiných mincí bychom dostali, čemu se rovná

100 korun vyjádřeno v jiných mincích zlatých. Tuto rovnost zlaté mince určité v poměru k jiným zlatým mincům dle obsahu ryzího zlata nazýváme paritou (rovností).

100 K = 105 frankům = 85.06 markám = 39.37 rublům = 20.24 dolarům = 4.16 librám šterlinků. Nebo obráceně počítáno: 1 frank = 0.95 K, (přesně 0.952258), 1 marka = 1.175 K (přesně 1.175627), 1 rubl = 2.54 K, 1 dolar = 4.94 K, 1 libra st. = 24 K (přesně 24.01742).

Tak mohu vypočítat paritu pro každou minci, znám-li obsah ryzího zlata. Na př. u rublu: 100 rublů = 253.94 K = 216.01 markám = 266.68 frankům = 10 librám 10 šilinkům 5.6 penci = 51.41 dolaru. Nebo 1 frank = 0.37 rublu, 1 marka = 0.46 rublu, 1 koruna = 0.3925 rublu, 1 dolar = 1.94 rublu, 1 libra = 9.46 rublu.

Tuto vnitřní hodnotu mincí nutno znáti při obchodu s mincemi a uvidíme důležitost parity až budeme pojednávat o ceně mincí a směnek v mezinárodním styku obchodním.

3. V á h a, f o r m a, d ě l e n í m i n c í j s o u v ě d y t a k é s t a n o v e n y. Mincovní číslo udává jen váhu ryzího kovu v minci, nikoli váhu mince samé. K drahému kovu přiměšuje se totiž méněcenný kov tvrdší, za účelem docílení větší tvrdosti, čili drahý kov se s laciným mísí, čili leguje. Tento poměr musí býti přesně v zákoně určen a při ražení dodržován. Tak ve většině států jest směs určena: 900 dílů drahého kovu, 100 dílů laciného příměsku, takže v kilogramu této směsi jest 900 gramů ryzího kovu, a 100 gramů příměsku (mědi k zlatu).¹⁰⁾ Poměr, v jakém jest smíšen drahý kov s nedrahým (900:100), jmenujeme z r n o, váhu ryzího kovu ryzost neb čistotou váhu, váhu zákonnou celé mince jmenujeme stříž neb váhu hrubou. Tak razilo se z 1 celní libry stříbra ryzího 45 zlatníků (číslo), v z r n u 9 : 1, čistá váha $\frac{1}{10}$ celní libry (11.111 gramů ryzího stříbra), stříž čili hrubá váha zlatníku $\frac{1}{10} + \frac{1}{100} = \frac{11}{100}$ celní libry = 12.345 g mincovního kovu. -- Z 1 kg ryzího zlata razí se 3280 korun (číslo), v z r n u 9 : 1, čistá váha 10koruny $\frac{1}{328}$ kg čili

¹⁰⁾ Anglie má poměr jiný: 916 $\frac{2}{3}$: 83 $\frac{1}{3}$, čili 11:1, tedy větší obsah zlata. Rakouské dukáty mají dokonce poměr míšení 980 $\frac{1}{5}$:13 $\frac{4}{5}$ čili v 1 kg mincovního zlata jest 13 $\frac{4}{5}$ gramů příměsku. Proto právem mluví se o dukátovém zlatu jako velice čistém a cenném, jeť poměr 71:1.

3·04878 gramu ryzího zlata; z jednoho kg mincovního zlata (t. j. 900 gramů ryzího zlata a 100 gramů mědi) razí se 295·2 desítkorun, takže stříž či hrubá váha jedné desítkoruny obnáší 3·38753, v němž je obsaženo 3·04878 ryzího zlata a 0·33875 mědi.

Koruna značí tedy jen 0·304878 gramu zlata. Ražení značí jen ověřování se strany státu, že mince má určitou čistotou a hrubou váhu. Technické obtíže docílení dokonalého zrna a stříže, naprosté přesnosti při ražení vedly k tomu, že se stanovila přípustná odchylka čili remedium. Tak u zlatníků byla dovolená odchylka od váhy při stříži 4‰ (t. j. 4 desetiny procenta čili 4 z tisíce, per mille), což značí, že zlatník, který má mít hrubé váhy 12·345 gr stříbra, mohl mít o 0·04938 gramu menší váhu čili o 5 centigramů mincovního kovu a může vyjít z mincovny; odchylka od ryzosti byla 3‰ (čili mohl obsahovat o 0·03333 čili asi o $\frac{1}{3}$ centigramu ryzího stříbra méně; u dukátů 8zlatových 2‰ , u dvacetikorun 1‰ od ryzosti, 2‰ od hrubé váhy (čili smí mít méně zlata ryzího o 0·00609756, asi o 6 miligramů a celkové váze 6·775 gramů smí být odchylka 0·01355 gramu čili něco přes 13·5 miligramů). Čím větší je hodnota mince, tím menší remedium se připouští.

Dále předepíše se zákonem vzhled mincí, jejich forma, popis přední strany (avers) i zadní (revers), popis okrajů (zdali je hladký neb vroubkovaný, zdali bez nápisu vraženého v okraj či s nápisem a pod.).

Konečně určí se dělení mincí, které je buď na minci vyznačeno číslicemi (10, 20, 100 korun a pod.), kolik mincovních jednotek obsahuje, nebo je pouze v zákoně určen poměr různých mincí oběžných k sobě (na př. zlatník = 2 korunám, tolar = 3 markám).

Další obtíž nastává tím, že mince oběhem se otou a ztrácejí na váze a průběhem doby byly by lehčí. Proto ustanovuje se v zákonech mincovních, jak dalece smí být hrubá váha opotřebována. Jsou-li opotřebovány (ale neporušeny), převezme je stát za plnou cenu a razí znovu, jsou-li porušeny, odkoupí je za cenu zlata v nich obsaženého. Desítkoruna zlatá má vážiti v hrubé váze 3·3875 gr a může být opotřebena na váhu 3·37 gr, dvacetikoruna má vážiti v hrubé váze 6·775067 gr a může být opotřebena na 6·74 gr, 100koruna v hrubé váze 33·8753387 gr může být opotřebena na 33·8 gr. Těto váze říká se oběžná. Pod

oběžnou váhu vážící minci není nikdo povinen přijati (v Německu stanovena možnost opotřebení na $\frac{1}{2}\%$ váhy).

Nutnost tohoto opatření vysvětluje tato úvaha: Kdyby obíhaly vedle dokonalých mincí silně opotřebené, neb zlehčené a musily se přijímati ve stejné hodnotě, obchod by reagoval na toto znehodnocení mincí zvýšením cen podle zlata obsaženého v opotřebených neb zlehčených mincích. Ceny tyto platily by, ať by plat byl konán v dobré nebo zlehčené minci. Také surový drahý kov by nabyl vyšší ceny, takže by se vyplatilo kupovati dobré mince, rozlíti je na kov a ten prodávati. „Špatná mince vytlačuje dobrou“ zní Greshamův zákon, který se plně osvědčil, když panovníci zlehčovali mince z nouze finanční (posledně Friedrich pruský, zvaný Veliký). Proto hranice opotřebení musí býti co možná malá. Stát stihá také kažení mincí (opilováním a pod.) jako skutek trestní z důvodů veřejného zájmu. Stát provádí ražbu sám, ale také na účet soukromníků, buď zdarma (Anglie), neb za mírný poplatek t. zv. ražebné (na př. 6 K za 1 kg zlata pro ražení 20korun, které směly býti jediné — mimo dukáty — na účet soukromníků raženy).

Všecky tyto předpisy mincovní hledí utvořiti jednotku mincovní neb peněžní, v níž by se hodnoty již utvořené snadno vyjadřovaly. Proto jest přechod k jiné jednotce peněžní velmi nesešný a musí býti co možná jednoduchý, aby historicky již utvořené ceny mohly snadno na novou jednotku býti přepočítány. Vidíme, že dle potřeb států udržují se často velké jednotky mincovní a kde dojde k přeměně na menší, musí býti stará novou snadno dělitelná, aby se jednoduchým násobením došlo k výrazu ceny v dřívější jednotce vyjádřené (marka $\frac{1}{2}$ tolaru, koruna $\frac{1}{2}$ zlatého a pod.).

Měna. 1. Měny kovové. Stát, upravuje peněžní poměry, bude činiti rozdíl:

1. Mezi penězi, které jeduak sám v neomezené míře přijímá, jeduak nabízuje, aby každý občan na jeho území je neomezeně jako platidlo přijímal.

2. Mezi penězi, jež stát sám jen v omezené míře vydává a jejich přijímání při platech jest co do výše omezeno.

Peníze prvního druhu nazýváme měnou (valutou) a mince — při měně kovové — ražené z kovu sloužícího za základ měny dle předpisů zákonů o měně nazýváme penězi měny. Mají

vždy oběh nucený, t. j. každý je musí přijímatí na splnění peněžitých závazků, jsou vždy penězi plnoobsažnými, oběžnými, kurantními. Vedle nich mohou však býti prohlášeny za peníze oběžné čili kurantní i jiné peníze, které nejsou poríženy dle předpisů zákonů o měně, ale opatřeny jsou nuceným oběhem nařízením zákonodárcovým. To stává se na př. při přechodu od jedné měny k druhé, že staré peníze po nějaký čas zůstanou po zákonu plnoobsažnými penězi, nebo při potřebě rozmnožení oběžných prostředků bez ražby mincí opatří se náhražky za peníze měny změnitelné tím, že se jim poskytne nucený oběh (na př. stříbrné zlatníky za platnosti zlaté měny korunové, pokladniční poukázky říšské v Německu, jež na požádání musí býti vyměněny za zlaté mince, mají nucený oběh).

Od plnoobsažných mincí čili kurantních liší se mince drobné. Nemají tolik drahého kovu, mnohohi by dle předpisů o měně míti měly, ale nemusí také býti přijímány neomezeně při platech, nýbrž jen do určité výše, čili mají omezený nucený oběh.²⁰⁾ Rozdíl mezi skutečnou hodnotou kovovou a hodnotou, která se drobným mincím přikládá, jest ziskem státu, z něhož uhradí si náklady ražebné, ztráty opotřebováním mincí plnoobsažných i drobných.

Zákonný příkaz, že drobná mince musí se přijímatí ve vyšší hodnotě než je její kovový obsah, dá se bez újmy národohospodářské udržeti jen, je-li množství obíhajících drobných omezeno přiměřeně potřebě obchodu. Proto stanoví se pevná cifra (množství, kontingent) drobných: v Rakousko-Uhersku za 378 mill. K stříbrných (korun, dvoukorun, pěti-korun), za 80 mill. K niklových a za 26 mill. K bronzových mincí.

Menší hodnota kovová u drobných docíluje se dvojnásobkem: 1. Dává se více příměsku, aby se docílilo větší tvrdosti. Kdežto zlatníky byly raženy z 900 dílů stříbra a 100 dílů mědi, razí se koruny, dvoukoruny, pěti-koruny — které jsou drobnými penězi — z kovu, v němž je 835 gramů stříbra a 165 g mědi na 1 kg.

²⁰⁾ Tak dle rakouského mincovního zákona z 2. srpna 1892 přijímají se musí v soukromém obchodování koruny do výše obnosem 50 K, niklové mince do 10 K, bronzové do 1 K; pěti-koruny dle cis. nař. z 21. září 1899 do výše 250 K.

2. Rází se z tohoto měně cenného kovu mincovního více kusů. Srovnání objemu stříbrného zlatníku a dvoukoruny každému jasně to ukáže. Kdežto ve zlatníku je 11.111 g stříbra, je v dvoukoruně jen 8.35 gramů, hrubá váha zlatníku je 12.345 gramů, dvoukoruny 10 g.

Čím dražší kov použije se jako kov valutní (zlato), tím větší mince drobné musí býti zavedeny. Pokud v Rakousko-Uhersku bylo stříbro valutním kovem, byl zlatník mincí kurantní, plnoobsažnou, a drobnými mincemi stříbrnými byly jen čtvrtzlatníky, dvacetníky, desetníky. Po zavedení zlaté měny byla by zlatá koruna nepatrný peníz při drahotě zlata, musí býti vlastně nejmenší mincí plnoobsažnou desetikoruna a pro běžné platy menší musí býti zavedeny mince drobné, pětikoruny, dvoukoruny, koruny z lacinějšího drahého kovu (stříbra), dvacetihaléře, desetihaléře z niklu a dvouhaléře a haléře z bronzu.

Kdybychom počítali, že zlato je 18.22krát dražší stříbra — jako tomu bylo při zavedení zlaté měny — má stříbro ve zlatníku cenu 2 K ve zlatě, v dvoukoruně stříbrné jen 1.50 K ve zlatě.

Poněvadž účelem těchto drobných mincí je právě jen sprostředkování drobných platů, nemusí se klásti váha na to, aby byly plnoobsažné a plnohodnotné. Není však tím důvodu schovávatí je, hromadití, aby se vyhnul někdo ztrátám (ve válce na příklad).²¹⁾

Měna může býti buď kovová nebo papírová. Při měně kovové tvoří peněžní základ drahý kov a jeho hodnota; dle hodnoty drahého kovu určuje stát, zač musí býti peníze přijímány. Jen mince z tohoto kovu jsou plnoobsažnými, kurantními mincemi, dle ceny kovu řídí se jejich hodnota v mezinárodním obchodě a dle nich cena náhražek peněžních. Jiných kovů užívá se k ražení drobných mincí. Poněvadž ruské pokusy zavéstí

²¹⁾ Ve světové válce nynější objevilo se přímo chorobné schovávání kovových mincí a to i drobných, ač ceny vnitřní, jak zřejmo, nemají. Důsledek toho byla ohromná nouze o drobné peníze, takže některé spojitelný (v Benešově, Táboře) vydávati musily ve formě jízdních lístků na dražších poukázky na 1 K a stát — obavuje se, že by nové drobné mince byly opět poschovávány — vydal papírové koruny a dvoukoruny. Zde objevila se nutnost drobných peněz bez ohledu na jejich vnitřní cenu.

platinu jako kov mincovní se nezdařily, jsou vlastně jen dva kovy mincovními: stříbro a zlato, a mluvíme proto o měně stříbrné neb zlaté, dle toho, který kov jest mincovním.

Mimo to však může býti měna dvojitá čili bimetalistická (bis = dvakrát, dvojí, metallum = kov, tedy dvoukovová), jestliže mince měny (plnoobsažné, kurantní) razí se ze zlata i stříbra. To může však dít se jen tak, že zákonem stanoven jest poměr čili relace mezi oběma kovy. Stanoví se na př. poměr čili relace mezi zlatem a stříbrem 1 : 15½, což značí, že ve stříbrné minci, aby měla stejnou zákonnou hodnotu jako zlatá, musí býti 15½krát tolik stříbra než je zlata v minci téže hodnoty, na př. desítifrank stříbrný musil by míti 15½ krát tolik stříbra ryzího jako 10 frank zlatý. Dle tohoto poměru ražené mince z jednoho neb druhého kovu jsou mincemi kurantními.²²⁾

Při měně kovové záleží velmi mnoho na tom, aby kov, který tvoří základ mincovní, neměnil svoji hodnotu. Úplně kolísání ceny drahého kovu odstraniti nelze, poněvadž je také zbožím, jako každé jiné, a poptávkou a nabídkou se řídí stejně jako zákonem nákladovým. Ovšem veliké jeho nahromadění za celá století má za následek, že pravidelný přírůstek roční stačí ukojiti zvýšenou poptávkou a že cena nekolísá příliš, leč při objevení se veliké výroby nové.

Po celý starověk a středověk udržel se na př. poměr (relace) mezi zlatem a stříbrem jako 1 : 12 (za 1 libru zlata 12 liber stříbra) s malým kolísáním, jdoucím nejvýše do 13½ a ne pod 10. Teprve objevení Ameriky a velikých ložisk jihoamerických (Potosi, Mexiko) mělo za následek, že ohromná nabídka stříbra způsobila zlacnění jeho, takže relace byla kolem

²²⁾ Vedle toho razí se často mince z mincovního kovu, které nejsou oběžnými, nýbrž obchodními, to jest mincemi, jež přijímatí nikdo nemusí a které se prodávají, mají kurs i doma (což u kurantních mincí je zakázáno). Tak je v Rakousku obchodní mincí dukát, který se kupuje jako každé zboží, má tedy cenu obchodní, nikoli zákonem stanovenou. Zlatá dvacetikoruna nesmí býti draže prodávána než za 20 K v tuzemsku, poněvadž její cena je zákonem stanovena. Proto byly na př. za války prováděny také obchody tak, že zlato z mincí cizozemských i domácích taveno, dáno do mincovny k ražení dukátů a s dukáty pak dělány obchody. Jinou obchodní mincí jsou tak zv. levantinské tolary (stříbrná), jako mince, kterou potřebují obchodníci pro styky s Levantou.

1:15½ a držela se tak stále, obzvláště když objevily se nové doly na zlato v Brasílii (na konci 17. století), které soutěž zlata upravily, a v první polovici století 19. větší těžba zlata v Rusku. Roku 1800 obnášela totiž relace 1:15½ a do r. 1850 zhoršila se na 15%.

Rok 1850 značí veliký převrat co do zlata. Skoro současně objevena ohromná ložiska zlata v Kalifornii a v Australii. To otfásló přirozeně relací ve prospěch stříbra, takže se pošinula až na 15¼. (Poměrně málo, poněvadž země s dvojitou měnou uvolňovaly stříbro a razily zlaté mince; z té doby právě je veliká zásoba zlatých mincí ve Francii, Belgii atd., kde byla dvojitá měna, a mimo to bylo potřebí mnoho stříbra za bavlnu do Indie, poněvadž americká pro občanskou válku severoamerickou se nedovážela. O těchto zjvech podrobněji níže při pojednání o bimetalismu.)

Od r. 1860 nabyla těžba stříbra v severní Americe rozměrů obrovských (v Kalifornii a Nevadě). Poněvadž současně těžení zlata klesalo, teprve po objevení nových nalezišť v jižní Africe a po zdokonalení techniky v dobývání zlata v Australii docíleno, že přestalo stříbro klesati v ceně.²³⁾

Veliký pokles ceny stříbra způsobil v letech sedmdesátých minulého roku přechod států ke zlaté měně, ve Francii (1878) zastavení ražení peněz stříbrných, zastavení ražení zlatníků v Rakousku (1879) a tím ovšem další klesání cen stříbra.

Od r. 1493 (od konce středověku) do r. 1850 vytěženo 4,750,000 kg zlata, 149,800,000 kg stříbra; od r. 1851 do r. 1900 (za 50 let) 10,523,000 kg zlata, 126,000,000 kg stříbra, tedy za 50 let vytěžilo se zlata dvakrát tolik než za 350 let před tím (od 1493—1850) a u stříbra docíleno asi za 55 let těžby, jaká byla v minulých 350 letech. Rakousko-Uhersko na těžbě obou kovů participovalo asi 1%.

²³⁾ Dosah vidíme jasně z několika čísel. Světová produkce zlata r. 1901 byla 395,600 kg, z toho Afrika 13,600 r. 1902 ze 445 tisíc 58,700, r. 1903 ze 489,800 již 102,300, r. 1904 z 522 tisíc 129,000, r. 1905 z 566,000 již 170,500, r. 1906 z 602,000 již 203,800, r. 1907 z 621 tisíc 228,685, r. 1908 z 666 tisíc 250,500, r. 1909 z 683 tisíc 257,000, r. 1910 z 685 tisíc 263,000, r. 1911 z 693 tisíc 288,000. Celkové vzrůstání těžby zlata z největší míry jde na účet Afriky (z těžby r. 1911 jen na Transval v jižní Africe připadá 259,000 kg).

Průměrná roční těžba obnášela v celém světě:

	zlato kg	stříbro kg
1851—1855 . . .	197.515	886.115
1856—1860 . . .	206.508	904.990
1861—1865 . . .	185.123	1,111.151
1866—1870 . . .	191.000	1,339.085
1871—1875 . . .	170.675	1,969.425
1876—1880 . . .	170.000	2,500.000
1881—1885 . . .	140.137	2,861.709
1886—1890 . . .	165.900	3,680.066
1891—1895 . . .	245.300	4,917.520
1896—1900 . . .	409.124	5,514.954
1901—1905 . . .	483.480	5,183.000
1906—1910 . . .	651.400	6,139.944
1911	693.000	7,008.964

Z těchto čísel je zřejmo narůstání těžby od r. 1850.

Při tom ovšem nelze se na těžbu dívat tak, jakoby šloužila jen účelům mincovním. Drahých kovů spotřebuje se velmi mnoho také k účelům průmyslovým (stříbra k výrobě hodiněk, šperků, nádobí a náčiní, k stříbření pro výrobu zrcadel, ozdob k holím, vyšívání; zlata k zlacení, fotografování, k barvení skla, k šperkům, zlacení a plombování atd.). Spotřeba stříbra k účelům průmyslovým právě jeho zlacněním vzrostla. R. 1896 obnášela spotřeba v průmyslu 928.000 kg z těžby 4,886.000 kg (asi $\frac{1}{5}$), stále stoupala, za deset let 1906 obnášela již 2,649.956 kg z těžby 5,155.000 kg (asi $\frac{1}{2}$), r. 1910 dokonce již 4,329.893 kg (z těžby 6,896.032 čili skoro $\frac{3}{4}$). U zlata vidíme tuto průmyslovou spotřebu světovou r. 1896 z 304.317 kg spotřebováno 89.154 kg průmyslově čili asi 29%, r. 1906 z 602.380 kg spotřebováno v průmyslu 182.969 kg čili přes 30%, r. 1900 z těžby 685.000 kg průmysl spotřeboval 243.523 čili něco přes 35%.

I při zlatu spotřeba vzrůstá, ovšem ne takovou měrou jako při stříbře, což při drahotě zlata a velikém jeho používání k účelům mincovním jest snadno vysvětlitelné.

Již tento fakt používání drahých kovů v průmyslu jest důvodem, že má tržní cenu jako každé jiné zboží a také jeden stát od druhého zlato kupuje k účelům mincovním. Snadná přenosnost činí ovšem z drahých kovů mincovních zboží světové, které má světovou cenu. Trhem na zlato a stříbro jest

Londýn.²⁴⁾ Banka anglická má povinnost koupiti všecko zlato jí nabídnuté za pevnou cenu a to jednu unci zlata mincovního (t. j. zlata, v němž je ve 12 dílech 11 dílů zlata ryzího) čili standardového (což značí dle míry mincovní) za 3 libry 17 šilinků 9 pencí čili za 938 pencí. (Jedna unce rovná se 31.08 gramům, jedna penny 10 h.) Cena zlata je tedy pevně stanovena ve zlatě, ale nikoli v jiném kovu. Chci-li za stříbro koupiti zlato neb za zlato stříbro, dostanu cenu stříbra ve zlatě a dle toho poměr stříbra ke zlatu. V novinách čteme záznam stříbra na londýnském trhu takto: jedna standardová unce stříbra 60 pencí. Chci-li vědět, jak drahé je zlato, ptám se, kolik uncí stříbra bych potřeboval, abych dostal jednu unci standardového zlata, která stojí 933 pencí. Budu 933 dělit 60 (cenu stříbra) a uvidím, že bych potřeboval 15.55 uncí. Stojí-li unce stříbra 60 pencí, jest poměr ceny zlata (933 pencí) k ceně stříbra (60 pencí) jako 1 (unce) : 15.55 (uncím), jako 1 kg : 15.55 kg čili zkrátka za jednotku váhy zlata obdržím neb musím dát 15.55 týchž jednotek stříbra. A tomuto poměru mezi cenou stříbra a cenou zlata říkáme relace, podle ní řídí se oceňování mincí jednoho kovu kovu druhým.

Tato relace je neobyčejně důležitá pro znehodnocení neb vyšší hodnocení peněz z jednoho kovu penězi z kovu druhého.

Řekli jsme již nahoře, že těžba zlata i stříbra kolísala, mnohdy náhle a značně, takže tento poměr mezi cenou obou kovů se měnil a dle toho pak také cena peněz.

Nejjasněji jeví se vlivy vzájemného poměru mezi oběma kovy, je-li kovová měna dvojitá, dvoukovová, kde totiž mince plnoobsažné, kurantní razí se ze stříbra i zlata a všechny platy mohou býti konány a musí býti přijímány v penězích jednoho neb druhého kovu dle vůle platěho.

²⁴⁾ Jak velice ovládá Anglie trh zlata vidno z těchto dat:

Rokní průměr	těžba a dovoz v mil. Mk		
	do Anglie	Francie	Německa
1871—75	485	407.6	254
1876—80	481	330.4	302
1881—85	432	225.6	152
1886—90	467.7	320.7	146
1891—95	685.6	561	285
	2551.3	1845.3	1430
			453.3

Z celé světové těžby zlata přišlo tedy na londýnský trh 72.3% zlata.

Nejpropracovanější bimetalismus byl zaveden ve Francii r. 1803 a byl rozšířen r. 1865 mincovní smlouvou na Švýcarsko, Belgii, Itálii a mluví se proto o měně latinské unie.

Poměr ceny zlata a stříbra musil býti určen zákonem dle tehdejšího stavu trhu a byl určen na 1 : 15½ čili z 1 kg mincovního stříbra razilo se 200 franků, z 1 kg mincovního zlata 15.5×200 čili 3100 franků, čili zváží-li 4 pětifrankové mince stříbrné musí vážit 15½krát tolik jako zlatý dvacetifrank. Při tom zavedena svoboda ražební, t. j. každý si mohl dáti raziti mince, přinesl-li kov, za ražebné 3 fr. za 1 kg stříbra, 9 fr. za kg zlata.

Co stane se však, když na trhu drahých kovů objeví se nižší neb vyšší relace než jest zákonná čili stane-li se, že stříbro jest lacinější neb dražší?

Řekli jsme v předu, že na počátku století devatenáctého stříbro podražilo, od let dvacátých do roku 50tého zlacínělo, od r. 1850, kdy objeveny doly zlaté v Kalifornii a v Australii, stříbro podražilo, zlato zlacínělo, od r. 1873 ohromné doly na stříbro na západě Sev. Ameriky a zavedení zlaté měny v řadě států přivedly veliký pokles ceny stříbra, vzrůst ceny zlata.

Jaké měly tyto změny v relaci cen obou kovů následky? Řekli jsme, že po r. 1820 stříbro zlacínělo, takže za 1 kg mincovního zlata bylo lze obdržeti 16¼ kg mincovního stříbra (ne 15½ kg, jak byla zákonná relace).

Za jeden kg zlata v zlatých mincích na 3100 franků, bylo lze koupiti 16¼ kg stříbra, ze kterého dal si majitel v pařížské mincovně raziti stříbrné franky, jichž mu z každého kg raženo 200, čili že 16¼ kg čili 3233.33 franků stříbrných čili vyzískal 133.33 franků, po srážce ražebného per 50 fr. vydělal 83.33 fr.

Stříbrná mince byla méně cenná a vytlačovala zlatou, která byla tavena, vyvážena a stříbrnou nahražována. Stát také razil stříbrné mince, konal platy ve stříbře a oběh kovových mincí byl převahou v mincích stříbrných. V té době tedy méně cenných. Greshamův zákon „špatná mince vyhání dobrou“ se zde opět osvědčil, neboť jeden frank zlata rovnal se $\frac{1}{3100}$, 1 frank stříbra $\frac{1}{3233.33}$, lehčí, lacinější mince stříbrná vytlačovala zlatou. Mělo by vlastně býti přidáno váhy stříbrným frankům tak, že by se ze 16¼ kg stříbra razilo jen 3100 fr. ve stříbře, aby

docíleno bylo rovnováhy. To ovšem možno není, poněvadž poměr cen nezůstane trvalý.

To bylo vidět v letech 50tých a 60tých ve Francii.

Po objevení velikých kalifornských a australských dolů na zlato, veliké spotřebě stříbra pro Indii na bavlnu, stříbro podražilo, zlato pokleslo, takže byla relace 1:15, čili dostal jsem kg (mincovního) zlata za 15 kg (mincovního) stříbra, nikoli za 15.5 kg, jak zákon mincovní stanovil. Tu se vyplatil následující postup: koupím v Londýně 1 kg mincovního zlata za 15 kg mincovního stříbra, které jsou obsaženy ve stříbrných mincích francouzských za 3000 franků (200 franků z 1 kg mincovního stříbra). Tento kg zlata pošlu do mincovny pařížské, kde z něho narazí za 3100 franků zlatých mincí, a vydělání 100 franků, po srážce ražebného per 9 K a výloh asi 90 franků. Dostanu 3100 franků zlatých mincí, které mají hodnotu 3000 franků stříbrných, tedy zlatá mince jest znehodnocena a vyhání stříbrnou v té době dobrou. Čím výše stouplo stříbro, tím větší výdělek (při relaci 1:14 obnáší již 300 franků na 1 kg zlata, při relaci 1:13 obnáší 500 fr. atd.).

V dvojité měně francouzské nastává převaha mincí zlatých; stříbrné mince se vyvážejí nebo taví, kupuje se zlato, takže o mince stříbrné, potřebné pro obchody drobné (franky, dvoufranky, půlfranky), které až do té doby byly mincemi plnoobsažnými čili kurantními, je nouze. (Francie, uzavřevši r. 1865 latinskou unii, pomohla si tím, že stříbrné mince $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{2}$, 1 a 2frankové udělala mincemi drobnými, s menším obsahem stříbra (835 dílů místo 900 na 1000) a jen 5franky stříbrné plnoobsažnými čili kurantními).²⁵⁾

²⁵⁾ Mimo to mohl obchodník, který potřeboval platiti na př. do Indie stříbrem provéstí vše ještě jinak: koupil v Londýně za 15 kg stříbra (= 3000 franků stříbrných) 1 kg zlata, dal narazit 3100 franků ve zlatě a vyměnil je za 3100 franků ve stříbre, čímž dostal za 15 kg stříbra 15½ kg, jež použil ku platům do země stříbrné měny, do Indie, kdež z nich byly raženy rupie. Po celých lodích odváženo tak stříbro z Francie a nahražováno v té době méně cennou mincí zlatou. Dle francouzského národohospodáře Gidea bylo tak v indické peníze přeměněno za 2000 mil. franků francouzských peněz stříbrných. Z dob druhého císařství je proto ona obromná převaha zlatých mincí (Napoleon d'or = zlatý napoleon) ve Francii a pak i v zemích unie latinské, obzvl. Švýcarsku a Belgii.)

Přes to tedy, že oba kovy byly mincovními, bylo v převaze zlato, poněvadž v té době byla zlatá mince méně cennou.²⁶⁾

Toto vyrovnávání mezi cenou zlata a stříbra prohlásováno byla za hlavní úkol bimetalismu a není pochyby, že bimetalismus francouzský má zásluhu, že v letech šedesátých zlato ještě více nepokleslo v ceně.

Veliký převrat let sedmdesátých min. stol., kde obrovské doly stříbrné v západních státech severoamerických počaly dodávati ohromné massy stříbra, vedl k znehodnocení stříbra, řada států zavedla zlatou měnu a tím stříbro dále znehodnoceno. Dvojkovová soustava latinské unie dostala se tak do těžké krise, do nebezpečí úplné ztráty zlata. Proto Francie a Belgie r. 1873 omezily, r. 1876 zastavily svobodnou ražbu stříbra, v čemž je následovala celá unie latinská v r. 1878. Stříbrné pětifranky zůstaly nadále mincí kurantní, ale pro soukromníky se nerazí. Rakousko-Uhersko zastavilo ražbu zlatníků na soukromý účet, Německo přešlo po válce francouzské (1873) od stříbrné ke zlaté měně, rovněž 1875 Dánsko, Švédsko a Norsko, Severoamerické státy od měny dvojité (1:15.988 byla jejich relace) přešly r. 1873 fakticky ke měně zlaté. Následovalo na to r. 1892 Rakousko-Uhersko, 1895 Japonsko, Rusko 1896—98.

Všecko to nemohlo působiti jinak než k velkému zlacinění stříbra a tak polyboval se roční průměr poměru ceny mezi zlatem a stříbrem (relace) takto:

1873 byl 1:15½	1888 byl 1:22.07	1893 1:27.44	1898 1:33.92
1876—80 1:17.81			
1881—83 1:18.62	1889 „ 1:20.07	1894 1:32.17	1899 1:33.92
1884 1:19.45	1890 „ 1:19.77	1895 1:32.27	1900 1:31.10
1886 1:20.79	1891 1:20.93	1896 1:31.10	1901 1:35.88
1887 1:21.03	1892 1:23.63	1897 1:34.55	
	1902 1:38.87 (nejnižší 1:42.40)	1908 1:38.22	
	1903 1:37.70	1909 1:39.30	
	1904 1:35.34	1910 1:37.83	
	1905 1:33.56	1911 1:37.92	
	1906 1:30.22	1912 1:33.33	
	1907 1:30.86	1913 1:33.80	

²⁶⁾ Pro srovnání těchto dvou period uvedeme jen tato čísla: Od r. 1825—1848 bylo raženo ve Francii 268 mill. fr. ve zlatě a 2380 mill. fr. ve stříbre; naproti tomu od r. 1851—1867 ve zlatě raženo 5807 mill. franků, ve stříbre jen 383 mill.

Od r. 1873 nedosáhlo stříbro dřívější relace 15,5, naopak zhoršení jeho ceny postupovalo tak rychle, že za 20 let r. 1902 dosáhlo nejnižší ceny 1:42,40, čili za 1 kg zlata 42,40 kg stříbra.

Poněvadž zlatníky jsou rovnocenné se zlatem při relaci 1:18,22, jest jejich znehodnocení veliké. Kdežto při relaci 1:18,22 potřeboval jsem 2952 korun ve zlatě, abych si mohl koupiti tolik mincovního stříbra, aby z něho mohlo býti naraženo 2952 K ve stříbre, za tutéž sumu zlata při relaci 1:42,40 dostal bych stříbra, že bych mohl si dáti raziti stříbrných zlatníků za 6869 K.

Při relaci 1:42,4 bude míti stříbro ve zlatníku cenu 84,62 haléřů, v jedné koruně 31,79 haléřů čili ve 100 korunách stříbrných bude stříbro za 31 K 79 h.²⁷⁾

Toto veliké znehodnocení stříbra vedlo ke dvěma snahám: k agitaci pro zavedení světového bimetalismu, t. j. soustavy, v níž by byly všechny státy zahrnuty a ustanovily poměr mezi oběma kovy stejně, čímž mělo se docíliti stálosti v ceně neb aspoň menších otřesů. Dvojkovová měna na malém prostranství proti tak velkým otřesům ukázala se nedostatečnou a vedla, jak jsme viděli, ve Francii k zastavení ražby stříbra, čili dvojitá měna již plně neexistuje, pokulhává a nazývá se proto také měnou kulhavou.

Druhá snaha, při níž se nevěřilo v možnost uskutečnění světového bimetalismu a jeho spasitelnost, vedla k monometalismu, k jednotné měně a sice na základě zlata.

²⁷⁾ Podle ceny stříbra v Londýně dá se kdykoli vypočítati cena stříbra ve zlatníku, Relace 42,4 značí, že 1 standardová unce stojí 21,7 pencí. Standardová unce obsahuje 28,5 gramů ryzího stříbra, zlatník 11,111 gramů ryzího stříbra, 1 penny (množná čísla pence) rovná se 10 h, takže stojí-li 28,5 g ryzího stříbra 21,7 pencí = 217 haléřů, kolik bude státi 11,111 stříbra obsaženého ve zlatníku? $X:217$ (ceně stříbra v Londýně v haléřích) = 11,111 (stříbro ve zlatníku):28,5 (ryzí stříbro v unci mincovní) čili $\frac{217 \times 11,111}{28,5} = 84,27$ h. V koruně je ryzího stříbra

4,175 gramů, tedy $\frac{217 \times 4,175}{28,5} = 31,82$ haléřů? — V novinách bývá

cena stříbra oznamována v pencích a lze si vždy cenu vypočítati. Tak na př. dne 19. července 1916 oznámena v národohospodářské části listů z Londýna cena unce (stand) stříbra 29¹⁰/₁₆ pencí = 29,937 pencí čili 299,37 haléřů. Dle hořejší formule stálo tedy stříbro ve zlatníku 1,17 K, v koruně 43 haléře.

Při tom ovšem nelze zapomínati, že i měna jednokovová nechrání před kolísáním ceny kovu, poněvadž přes to zůstávají zde země s měnou stříbrnou (Indie, Čína), pokles ceny stříbra nemůže jíti do nekonečna, poněvadž bude vždy jistá hranice nákladů, kde se těžba přestane vypláceti (na př. doly příbramské se při nynější ceně stříbra nevyplácejí), výroba se zastaví, stříbra ubude. Mimo to po nasycení potřeby kovových peněz zlatých ve všech státech, zavedšíc měnu zlatou, také pro těžbu zlata nebude toho umístění a jeho cena poklesne. Proto také země latinské unie setrvaly při dvojí měně, neboť jim stačila prozatím zákonná opatření (zastavením ražby stříbrných pětifranků a politika francouzské banky, o níž níže promluvíme), aby si uchránily oběh zlata doma a čekají na eventuelní povlovný převrat v poměru ceny stříbra a zlata.²⁸⁾

Ovšem obavy, že by se nedostalo zlata pro všechny státy, kdyby zavedly měnu zlatou a že dolování na zlato není tak výnosné, ukázaly se nesprávnými.

Pro zavedení zlaté měny uvádí se: 1. Objem zlata při jeho cennosti jest menší a není potřebí tolik papírových náhražek jako při měně stříbrné. (Nositi 200 franků ve zlatě značí 10 dvacetifrankových mincí ve váze úhrnné 64,5 gramů, 200 franků ve stříbre značí 1 kg). Měna stříbrná vede tedy k malým papírovým bankovkám a zvykání obecenstva na papírové peníze. — 2. Změny v těžbě zlata působily méně na jeho cenu než u stříbra, poněvadž jednak náklad na těžbu zlata je větší a celkové cenění vzhledem k nákladům výrobním a k oblibě v obecenstvu vyšší a stálejší. Proto zásoby zlata udržují se pečlivěji a přírůstek neb úbytek v těžbě nemá takového vlivu

²⁸⁾ Proti světovému bimetalismu uvádělo se právem, že nelze zákonem prostě cenu neb poměr cen pevně stanovit, že také kovy zůstanou přece jen zbožím, u něhož poptávka a nabídka a náklady výrobní mají důležitý význam. Možno jest ovšem, že kolísání ceny se zmírní, ale odstraniti se nedá. Kromě toho uvádí se, že při měně dvojité otřesy cen dějí se při kolísání ceny dvou kovů, při měně jednokovové při kolísání jen jednoho. Také velmi mnoho záleží na hospodářském rozvoji státu, jakou měnu má zavést a těžko je všechny státy neb velkou většinu jich dostati pod jedno pravidlo měnné. Hlavně však v praxi byl světový bimetalismus pohřben tím, že Německo přešlo od stříbrné měny ke zlaté a že ho následovala řada států jiných.

na tvoření ceny, jako u stříbra, jehož používání v průmyslu zásoby značně zmenšuje a na zachování jich se tak nedbá.

Jako nevýhoda zlaté měny uvádí se, že vlastně jednotka měny nemůže být ražena v kovu mincovním, takže množství obíhajících mincí drobných, bez plného obsahu kovového jest mnohem značnější než při měně stříbrné. Dále že používání zlata k účelům mincovním — jak výše číslý jsme dokázali — je z produkce poměrně mnohem větší než u stříbra a nasycení zemí se zlatou měnou zlatem samo o sobě musí vésti k poklesu ceny, aby odbyl se povstalý přebytek těžby v průmyslu.

Jisto jest, že nemůže stát nikdy cenu drahého kovu prostě dekretovati a tím stálost tohoto měřítka hodnot zaručiti, takže kolísání ceny mincovního kovu musí míti vliv na ceny zboží v penězích vyjádřené. Nižší hodnota peněz projevuje se ve vyšší ceně zboží v penězích vyjádřené, vyšší hodnota v nižší ceně, poněvadž je-li měřítko menší, musí číslo v něm vyjádřené při stejné velikosti měřeného předmětu býti větší (kus plátna bude delší, vyjádříme-li jeho délku v loktech, než vyjádříme-li ji v metrech).

Proto nutno nyní, kdy poznali jsme v hlavních rysech základy, na nichž spočívají peníze, doplniti zákony o tvoření ceny, poněvadž v obchodovém hospodářství ceny vyjadřují se penězi, měřítkem tedy měnlivým, má hodnota peněz vliv na peněžité ceny. Dle hodnoty peněz řídí se kupní síla jejich.

Mohlo by se arci namítnouti, že, dostane-li někdo za zboží více znehodnocených peněz, musí zase více vydati při výrobě nových statků a vydati více na svoji spotřebu, takže zůstane stav stejný. Věci však ve skutečnosti tak se nemají a tak rychle se vše nepřizpůsobí změně hodnotě peněz. Vezměme jen následující případy: Mzdy dělnictva, služné úředníků a všechny stálé platy, zapůjčený kapitál a úrok v procentech vyjádřené, daně a dávky v penězích vyjádřené, ceny zboží běžného za minimální jednotky prodávaného (škatulka sirek, houska, párek uzenek a pod.). Při znehodnocení peněz, jež je pokládáno za přechodné, mzdy, služné, stálé platy nestoupnou — výrobní náklady se nezvětší, zisk podnikatele vzroste — daně nebudou zvýšeny — stát platí stále stejné služné a stále stejné úroků ze státních dluhů a na dani z příjmů spíše získá — zapůjčený kapitál splatí se v znehodnocených penězích, ač půjčen v hodnotnějších a cena nemovitosti, na níž půjčen, vzrostla, vy-

jádrěna jsouc v peněžích méně hodnotných. Obráceně je to při stoupání ceny peněz.

Je tedy zřejmo, že porucha v ceně peněz má za následek, že jisté vrstvy společnosti trpí nezaviněnou škodu, jiné mají neoprávněné zisky.

Teprve když znehodnocení neb vyšší hodnota peněz jsou trvalé, nastává vyrovnávání a vyrovnání. Dělníci, úředníci, lidé s pevným platem, s tarifní odměnou (notáři atd.), u nichž mzda, služné, tarif, v znehodnocených peněžích nestačí trvale na udržení dosavadní životní míry, bojují o zvýšení mzdy, služného, tarifu, pevného platu, stát je donucen zvýšiti daně, je potřebí více provozovacího kapitálu, úrok stoupá. Všecko to děje se za poruch více méně bolestných v hospodářském ústrojí státu, až nastane vyrovnání: ceny peněžité se ustálí dle změněné hodnoty peněz.

Tento vliv hodnoty peněz na ceny musíme míti vždy na mysli, mluvíme-li o měně upravené a neupravené, z tohoto vlivu hodnot peněz na ceny plyne veliký význam řádně upravené měny, to jest měny tak provedené, že kolísání v ceně peněz není ani náhlé, ani veliké, ani změny trvalé. Proto otázky měny se týkající jsou ohromné důležitosti pro veškerý hospodářský život a špatná měna je často příčinou ubíjení veškerého podnikání.

Ukázavše na tuto důležitost, můžeme přistoupiti k vyličení dalších smíšených soustav valutních čili měnných.

Mluvíli jsme dosud o měně dvojité či dvoukovové, bimetalismu a o měně jednoduché, jednokovové či monometalismu a ukázali jsme na rozdíl mezi mincemi plnoobsažnými i drobnými.

Již z vyličení historie měny francouzské viděli jsme však, že sice stříbrný pěťfrank prohlášen byl za plnoobsažnou minci, že však dále se na účet soukromý ze stříbra nerazí. Tu mluvíme o neúplné měně dvojité. Tato neúplná dvojitost měny může býti buď přechodná — kdyby cena stříbra stoupla na zákonnou relaci 1:15½, byla by obnovena úplná dvojitá měna v latinské unii — neb přechodná při přeměně dvoukovové měny na jednokovovou neb jednokovové měny založené na jednom kovu (stříbru) v měnu kovu druhého (zlato) až do vymizení mincí starší ráže.

Druhý druh měny, který bývá také nazýván neúplnou měnou zlatou, nalézáme na př. ve Spojených státech amerických, kde přešlo se ze soustavy bimetalistické ke zlaté měně r. 1878, ale stříbrné dolary razily se v obmezené míře a v relaci 1:15·088, aby chráněno bylo prudké klesání ceny stříbra v Americe těženého. Také Holandsko přešlo od stříbrné měny ke zlaté, ale ponechalo stříbrné mince staré valuty v oběhu, v Německu ponechány tolary (= 3 markám), v Rakousko-Uhersku zlatníky (= 2 K).²⁰⁾ Všecky obchody v těchto státech uzavírají se dle zlata, ale platit se může stříbrem v kurantních mincích, což ovšem při obmezeném množství stříbrných peněz nemůže býti používáno ve velké míře, takže kursová tržní hodnota stříbrných mincí udrží se značně výše než tržní hodnota stříbra ve svicích. Ve skutečnosti při neúplné měně zlaté jsou stříbrné mince kurantní (vzhledem k nepatrnému, obmezenému množství) pouze dokonalejšími mincemi drobnými. Při neúplné měně dvojité (ve Francii) mají za úkol také brániti tomu, aby zlato neodplývalo ze země, jak později při bankách cedulových ukážeme.

U všech těchto měn stát dává do oběhu peníze, které mají svoji vlastní kovovou hodnotu.

Mohou však býti také měny, kde stát dává do oběhu peníze, které nemají vlastně své vlastní hodnoty, nejsou ani představiteli kovových mincí, poukázkami na kovové mince, nýbrž penězi papírovými.

Objevují se, jak všichni víme, pro usnadnění obchodování, přenášení, převážení, posílání peněz také různé náhradní peněžní papíry. Obchodník, který koupil zboží v Berlíně, má u Živnostenské banky v Praze uloženy peníze a má platiti v Berlíně. Musil by peníze v Živnostenské bance vybrati, poštou zaslati, zásilkou pojistiti. Místo toho vydá šek, poukázku, aby Živnostenská banka vyplatila za něho z jeho vkladu onen obnos v Berlíně a Živnostenská banka zašle své bance v Berlíně příkaz, aby vyplatila tuto sumu berlínskému obchodníku, nebo zašle berlínskému obchodníku svůj šek na svou berlínskou

²⁰⁾ Rusko, zavedši zlatou měnu, prohlásilo stříbrný rubl za minci drobnou s obmezenou platební silou do 25 rublů a vyloučilo tím úplně stříbro ze své měnné soustavy, takže má úplně jednokovou zlatou měnu. V důsledku toho zavedlo na stříbro clo, poněvadž je proň jen zbožím.

banku. Nebo zašle pražský obchodník berlínskému směnku, kterou tento prodá některé bance, jež ji dá předložit prostřednictvím Živnostenské banky v Praze pražskému obchodníku a zúčtuje se se Živno. Nebo pražský obchodník, máje platiti v Berlíně 10.000 marek, koupí v Praze směnky, které má platiti jiný berlínský obchodník a zašle je místo peněz svému berlínskému dodavateli. Nebo konečně místo peněz zašle mu poukázky na zlaté mince vydané říšskou bankou německou čili bankovky. Jsou totiž ve státech zařízeny ústavy, které vydávají papírové nezúčtelné bankovky, na nichž výslovně prohlašují, že tomu, kdo jim bankovku takovou předloží, vyplatí v kovových penězích, měny dotyčného státu (zlatých, stříbrných ve státech s měnou jednoduchou, zlatých neb stříbrných ve státech s měnou dvojitou) onen obnos, na nějž bankovka zní.

Tyto bankovky nejsou papírovými penězi, nýbrž poukázkami na kovové peníze a obfhají pro pohodlí obecnstva a jejich hodnota je rovna hodnotě mincí kovových, poněvadž kdykoli si může majitel jejich kovové mince opatřiti. Nestanou se také papírovými penězi tím, že jim stát propůjčí nucený oběh, to jest nařídí, že je každý musí přijati místo kovových peněz, poněvadž stále zůstává zde možnost, kdykoli výměnou u banky, jež je vydala, opatřiti si kovové mince v obnosu, na jaký bankovka zní.

Jinak má se však věc, když bankovkám dá stát nejenom oběh nucený, nýbrž zbaví banku, jež je vydala, povinnosti vyměnití je na požádání za kovové mince měny ve stejném obnosu čili přestanou-li býti bankovky směnitelný za kov a je-li ponecháno bance na vůli, chce-li je vyměnití za kovové peníze zavedené měny. Pak stanou se jen dluhopisem banky, znějícím na měnu, a přestanou býti poukázkou na kovové mince měny, jejich hodnota neřídí se již kovem, nýbrž stavem banky a hospodářskými poměry státu.

Stejně je tomu také, vydá-li stát sám takovéto papírové poukázky, státovky. Pokud v nich je stát zavázán nejenom přijímatí je u všech svých pokladen jako kovové peníze, nýbrž také vyměnití je na požádání za kovové mince své valuty, nejde o nic jiného, než o nezúčtelný dluh státní a poukázku na kovové peníze. Ani tehdy, když se jim dá oběh nucený, t. j.

když se prohlásí zákonem, že každý — pokud si jiné plnění výslovně nevymínil při uzavírání smlouvy — musí je přejímati tak, že dlužník jest sprostěn svého závazku, tak, jakoby byl platil kovovými mincemi, jest stále zde směnitelnost, stále ráz poukázky na mince kovové.³⁰⁾

Důvod vydání takovýchto státovek může býti čistě finanční a přechodný. Daně nescházejí se stejně a ne tak, jak je potřebí k výplatám (po žních má stát přebytek peněz, přede žněmi nedostatek) a může proto vydati takovouto půjčku — vyplácejí svoje závazky pokladnicními poukázkami přede žněmi — místo aby si vypůjčil potřebné peníze krátkodobým úvěrem u banky.

To všecko jsou zařízení, jež jen měnu a užívání peněz doplňují, ale nemění, nerozmnoužují peníze, nýbrž jen představitele, náhražky peněz a pokud jsou směnitelny za peníze kovové nemohou býti vydány ve větší míře, než mnoho-li obchod, potřeba směn atd. snese, jak uvidíme při pojednání o bankách vydávajících bankovky čili bankách cedulových. Vždycky musí zde býti chována přiměřená úhrada v mincovním kovu, aby se mohlo plně dostáti závazku výměny za kov.

Zavede-li se však nesměnitelnost nuceně obhájících bankovek a státovek, pak nemusí zde býti ani kovová úhrada pro bankovky, ani kovová, ba ani daňová úhrada pro státovky.

Bankovka a státovka jest pak ve státě uznaným platidlem, má neobmezené tuto funkci peněz, a každý, kdo tímto papíry platí závazok, jehož jiné placení nebylo výslovně smluveno (na př. dodatkem ve zlatě, v dukátech a pod.), jest sprostěn svého závazku.

Jakmile však přijdeme k druhé funkci peněz, totiž že jsou měnidlem a mírou hodnot, nelze prostě zákonem určit, že papír má stejnou hodnotu jako zlato, jako nelze určit, že zlato má stejnou hodnotu se stříbrem, a jak jsme viděli, nelze ani určit, kolikrát větší hodnotu má zlato než stříbro.

Nezbývá tedy nic jiného, než při takovýchto za kov nesměnitelných bankovkách a státovkách, jimž propůjčena nucená síla platidla, pokud jde o funkci měnidla, než vrátiti se vždy k tomu, mnoho-li reprezentují skutečně v kovu, lze-li si — ne

³⁰⁾ Takovými státovkami byly pokladnicní poukázky říšské v Německu. Směly býti vydány do výše 125 mil. marek, měly nucený oběh, ale byly směnitelny za kov.

výměnou za mince, poněvadž jsou nesměnitelný! — za ně koupiti tolik měnného kovu, aby z něho bylo raženo tolik mincí, jež by se rovnaly obnosu vyznačenému na papírové bankovce neb státovce.

Měna papírová není tedy měnou, v níž by nebylo vztahu ke kovové jednotce; tento vztah musí zde býti, poněvadž peníze jsou měřítkem hodnot a musí míti vlastní hodnotu, která může býti nahrazena jen důvěrou v papírovou náhražku. Měna papírová bude zde tedy tehdá, jestliže stát zavede měnu kovovou a ustanoví, že na př. z 1 celní libry ryzího stříbra bude raženo 45 kusů mincí, které budou jednotkou mincovní, zvanou zlatý rak. měny neb rak. čísla, razí skutečně tyto stříbrné, plnoobsažné mince, ale buď v množství nedostatečném, nebo sice dostatečném, ale mince zmizí z oběhu (na př. vývozem pro platy do ciziny) zavede bankovky, při nichž banka má povinnost vyměňovací, a musí proto míti na př. 40% vydaných bankovek plně krytých stříbrem a dá těmto bankovkám nucený oběh (stále ještě má měnu stříbrnou).³¹⁾ Za finančních nesnází zavede státovky s povinností vyměňovací a udržuje také příslušné (menší) množství stříbra. Stále má měnu stříbrnou, neboť jak bankovky, tak státovky jsou jen poukázkami na stříbro; platidlem i měnidlem jsou stříbrné peníze, bankovky a státovky jen platidlem. Stane-li se, že má stát velké platy do ciziny, malé příjmy z ciziny a vystěhuje se oběžné stříbro a mimo to pro tyto platy žádá se mnoho výměn bankovek a státovek za stříbro, nebo nedůvěra (před hrozcí válkou) v budoucnost, působí velké vyměňování bankovek a státovek za stříbro, sáhne stát k tomu, že zruší povinnost vyměňovati bankovky a státovky za stříbro, ponechav jim nucený oběh, nechav je zákonným platidlem.

Tu teprve mluvíme o méně papírové, poněvadž kovové peníze stříbrné nemůžeme sobě vyměnit za bankovky a státovky, nýbrž musíme stříbro neb stříbrné peníze koupiti. Proto mohou míti tyto papírové peníze jinou hodnotu než kovový podklad měny, než kovové peníze resp. kov, z něhož valutní peníze jsou raženy.

³¹⁾ I bankovky anglické banky mají nucený oběh v Anglii a Walesu.

Z á k o n n á měna zůstane stříbrná, ale skutečná měna je jiná, je papírová. Na první pohled by se zdálo, že s papírovou měnou, je-li k ní důvěra, se může vystačit a stávalo se tak vskutku dosti často, pokud stát (t. j. všechno obyvatelstvo) měl do ciziny méně platů, než sám platů z ciziny přijímal. Poněvadž do ciziny platí se v mincích ciziny, do státu platí cizina v mincích státu, bylo zde vždy dosti cizích peněz, které mohly býti nakoupeny pro platy do ciziny. Jinak se ovšem bude míti vše, jestliže jest více platů do ciziny, než příjem z ciziny. Tu poptávka po cizích mincích bude veliká nejenom doma, ale i v cizině, a poněvadž se mohou nabídnout jen papírové peníze, vznikne snadno jejich zlacnění proti kovu, čili kovové peníze dostanou příplatek v papírových, a žio, papírové peníze d i s a ž i o, t. j. jsou lacinější než kovové.

To bude míti nejprve za následek, že kovové peníze z domácího oběhu se vystěhují do ciziny, jak stalo se se stříbrnými penězi rakouskými, zavedenými r. 1857, které do dvou let zmizely do ciziny, a tisknou se pak nově peníze papírové, rozmnožují se stále, až znehodnocení jejich nastane také doma a jeví se ovšem jen v cenách zboží. Musí-li totiž stát nějaký dovážeti z ciziny bavlnu, měď, kůže a jiné předměty, a platí je, jak přirozeno v penězích ciziny, jež musí nakoupiti za papírové peníze, tu počne klesati hodnota papírových peněz tak, že na př. za 100 marek musím dáti ne 120 K, nýbrž 150 K, musí zboží z bavlny, kůže, mědi býti doma dražší, když za surovinu jsem místo 120 K musil dáti 150 K. Výrobky *potřebují široké vrstvy, které budou se domáhati zvýšení mzdy, služného atd. ve všech oborech výrobních a tím porostou také výrobní náklady ve všech odvětvích. Mimo to zdražení bavlny povede k větší poptávce po lnu a lněných výrobcích, zdražení koží k větší poptávce po náhražkách kůže. Světová válka ukázala všechny tyto zjevy v jasném světle, a často rozhořčovali se lidé, proč zdražily se statky, jichž je dostatek a jsou doma vyráběny, zapomínajíce, že nedostatek másla a tuků žene do výše ceny ovoce, marmelád jako náhradní potraviny, dále že každý za znehodnocený peněz méně nakoupí a musí více vydělat, aby mohl žít. Rostoucí důchody zvětšují kupní sílu kupujících, nabídka stoupá a s ní dražota.

Zde jen naznačujeme důsledky papírové měny, k nimž se nevyhnutelně dospěti musí, není-li r o v n o v á h y mezi do-

vozem a vývozem. Podrobněji mluví o věci můžeme, až poznáme banky cedulové, bilanci mezinárodních platů, potřebu oběžných prostředků, neboť teprve pak uvidíme celou organizační peněžní a péči o docílení rovnováhy.

Jenom jako o zvláštnosti zmíníme se zde ještě o tak zv. měně početní, která nemá za základ nijaké mince. Takovou měnou početní byla hamburská bankovní valuta. Kdo chtěl, aby hamburská banka zaň platila bankovkami, musil složit tolik ryzího stříbra u banky, mnoho-li bankovky obnášely, a to za jednu marku banco $\frac{1}{100}$ libry. Mince se vůbec nerazily, ale bankovky byly úplně kryty. Byla původně zařízena jako ochrana proti kažení mincí. Stříbro složené připalo se tomu, kdo je složil, k dobru, bankovky jemu vydané k tíži; když vrátil majitel bankovky, vydalo se mu složené stříbro. Tedy banka nepůjčovala peníze, její bankovka byla jen potvrzením, že u ní je stříbro složené. Na mince půjčovati, resp. je přijímati jako stříbro, směla banka jen do výše 7 mil. marek.³²⁾

Početní měnu měla do r. 1910 také Čína; platilo se stříbrem a zlatem dle váhy a jedinou mincí byla li neboli koš (měděná), jichž šlo 750—2000 do 1 tačlu stříbra, rovnajícímu se 5.95 K. Od r. 1910 zaveden stříbrný dolar, zvaný Yüan, v ceně 4.94 K.

Banka cedulová a bankovky. V peněžním hospodářství většího rozsahu nevystačilo by se s raženou mincí a nebyla by také při velkých obrazech pohodlnou. Zaveden proto způsob jiný: zřízeny ústavy, které mají ve svých sklepích uloženo zlato nebo stříbro (dle toho, jakého kovu je měna ve státě) v prutech nebo mincích a vydávají papírové poukázky na drahý kov čili bankovky, v nichž výslovně jest uvedeno, že banka na po-

³²⁾ Tato bankovní početní měna byla zrušena, když Francie platila válečnou náhradu a uzavřela s Norddeutsche Bank a L. Behrens Söhne smlouvu, že na ně smí vydávati směnky v markách banko. Francie mohla vzíti buď stříbro nebo bankovky a také Německo, platila-li mu část válečné náhrady směnkami. Tím dostaly se ony bankovní domy do obtíží, poněvadž nemohly sehnati stříbro pro krytí smének na ně vydaných, a peníze složití nesměly, poněvadž nejvyšší obnos 7 mil. (později na 20 mil. MB. zvýšený) byl vyčerpán. Toho použilo Německo, aby přimělo Hamburk ke zrušení bankovní početní měny a připojení se k říšské měně.

žádání vyplatí u své hlavní pokladny za bankovku zákonné mince kovové. (Za 20korunovou bankovku 20 K ve zlatě.)

Tyto bankovky musí míti dvojí krytí: bankovní a kovové. Banka nesmí prostě vydati bankovky bez právního obchodu úvěrního. Vydá je jen tehda, když půjčí na směnku, na cenné papíry, na ruční zástavu zlata, stříbra, na koupi zlata a stříbra a pod. Obíhající bankovky vždy musí býti plně kryty bankovní, jsou dluhem banky u těch, kteří je mají v rukách, a proti nim musí býti pohledávky banky ze směnek, z půjček na cenné papíry, z vlastního kovu atd., takže dluh obíhajících bankovek musí se krýtí úplně s pohledávkami banky a k bankovním obchodům určeným jménem banky (kovovým pokladem, mincemi). Do jmění toho nenáleží na př. akciový kapitál, neboť je dluhem, akcionářům nenáleží dům, pozemky, inventář, pokladny a pod., poněvadž nejsou určeny k tomu, aby byly jejich prodejem provozovány bankovní obchody.

Bankovky však musí býti mimo to kryty kovem mincovním, aby mohla banka splniti svůj závazek na bankovkách vyznačený a vyměnití je za kovové mince. Také toto krytí by mohlo býti plné, to jest, banka by měla tolik drahého kovu mincovního, mnoho-li by vydala bankovek. Tu by ovšem banka vlastně nic nevydělávala, neb velmi málo, poněvadž by měla ležet veliký kapitál v drahém kovu a zúročení sum potřebných k jeho opatření pohltilo by valnou část úroku, vybíraného od dlužníků, zbytek pak reže; musila by proto banka od dlužníků vybíratí velký úrok, aby pracovala se ziskem. Udržovati poklad kovový ve výši obíhajících bankovek není však ještě z jednoho důvodu potřebí: nestane se, aby všechny bankovky byly předloženy k výměně za kovové mince a to ani v době mimořádné nikoli. Vždy bude značné množství jich obíhat i když bude mnoho těch, kdož předloží bankovky k výplatě. Čím větší bude ovšem kovový poklad, tím zabezpečenější výplata a tím také větší důvěra k bankovce jako náhražce kovových mincí.

Kdyby bylo na př. předepsáno, že banka musí míti jen jednu desetinu bankovek krytých drahým kovem mincovním, čili, má-li na př. za 100 mil. zlata, že může vydati do oběhu za 1000 mil. bankovek, nebude důvěra k bance valná, poněvadž se vskutku snadno při panice nějaké (nebezpečí války, bursovní

krach a pod.) může naléztí snadno tolik lidí, kteří by měli 10% obíhajících bankovek a rozebrali kovový poklad banky.

Jinak se bude míti věc, jestliže se ustanoví, že banka nesmí vydati více bankovek, než určitou sumu nad svůj kovový poklad.

Má-li na př. zlata za 2000 mil., že nesmí vydati více než za 2500 mil. bankovek. Tu jsou zlatem kryty $\frac{1}{4}$ vydaných bankovek a musilo by se naléztí ohromné množství lidí, kteří by žádali výplatu kovem, aby byl kovový poklad rozebrán.

Takové rozebrání není možno ještě z jednoho důvodu. Banka půjčuje peníze na krátkou dobu (Rakousko-uherská banka na př. na 90denní směnky).

Mezitím, co by se hrnulilidé k jejím pokladnám pro výměnu bankovek, zastavila by banka vydávání nových bankovek tím, že by nepůjčovala peníze (jinak nemohou se bankovky dostatí do oběhu); nové by nepřirůstaly a placením krátkodobých závazků směnečných by se vydané bankovky vracely, počet obíhajících bankovek by se menšil, takže by v devadesáti dnech všecky při půjčkách směnečních vydané bankovky se vrátily zpět a poněvadž směneční půjčky tvoří zpravidla 8 až 9 desetin všech půjček bankovních, bylo by splaceno 8 až 9 desetin všech bankovek, dostavších se do oběhu na základě půjček, po případě by musilo býti placeno kovovými mincemi, poněvadž by se bankovky staly vzácnými, a tyto kovové mince by přirůstaly v kovovém pokladu.

Proto také u bank cedulových, jak jmenujeme banky vydávající bankovky, nesmí se provozovati jiné obchody, při nichž se vydávají bankovky, než tyto: koupě a prodej mincovního kovu a mincí, koupě směnek na cizinu, koupě — eskont, diskont⁸³⁾ — směnek, zápůjčky na drahé kovy, na cenné pa-

⁸³⁾ Eskont nebo diskont jmenujeme takový převod směnky již existující na nového nabyvatele, věřitele, při níž věřitel nový (banka) srazí si ze směnečné sumy na směnce vyznačené úrok za dobu od převzetí směnky do její splatnosti, na rozdíl od zápůjčky směnečné, kde směnka teprve vznikne a úroky se zaplatí zvlášť, nebo na rozdíl od krytí pohledávky nesměnečné směnkou, kde se úroky vůbec neplatí. Obchodník koupí zboží s doložkou „hotově do 30 dnů s 2% skontem (srážkou) nebo na tříměsíční směnku“, nezaplatí hotově, nýbrž dá prodavači směnku na tržní cenu. Prodavač směnku ružo-

píry určité jakosti snadno zpeněžitelné čili lombard. Banka cedulová nesmí proto vydávati bankovky na půjčky dlouhodobé, jako jsou na př. půjčky hypoteční, půjčky na dluhopisy s výpovědí dlouhou nebo na léta bez výpovědi na koupi nemovitostí a pod.

Jak velké má býti kovové krytí, bude se řídit dle hospodářských potřeb státu a rozeznáváme tyto způsoby:

1. Ustanoví se nejvyšší množství bankovek, které smějí býti vydány bez stanovení poměru ke kovovému pokladu. Tento způsob je u banky francouzské a je možný jenom proto, poněvadž oběh kovových mincí ve Francii je ohromný.

2. Ustanoví se pevná suma nekrytých bankovek s tím, že vše, co je přes tuto sumu, musí býti kryto drahým kovem, čili soustava naprosté, absolutní kontingence. Tato soustava nazývá se soustavou Peelovou (čti Pílovou) a vznikla v Anglii tak zv. Peelovou aktou (zákonem) z r. 1844, kdy ustanoveno bylo, že každá bankovka nad 14 mil. liber šterlinků (= 336 mil. korun) musí býti plně kryta drahým kovem. Předpis tento zakládal se na teorii oběžných prostředků, zastávané Robertem Peelem. Mělo se tím čelití příliš velkému oběhu peněz ať již kovových či bankovních a mělo tím býti zamezeno jejich znehodnocení, poněvadž theorie ta stála na stanovisku, že mnoho oběžných prostředků snižuje hodnotu jejich.

3. Ustanoví se množství bankovek poměrem k základnímu (akciovému) kapitálu banky (u menších bank cedulových).

4. Ustanoví se suma krytých bankovek nikoliv číslem pevným, nýbrž poměrným, na př. že obíhající bankovky musí býti $\frac{2}{10}$ kryty kovem (rakousko-uherská banka), z $\frac{1}{2}$ kryty kovem (říšská banka německá) a vedle toho stanoví se u nekrytých bankovek pevná suma nezdaněných bankovek. Z obnosu nad tento kontingent musí platiti se daň státu, aby je banka vydávala jen v nejnútnejším případě, tak u Rakousko-uherské banky 600 mil. K nad kovový poklad, co nad to (v mezích ovšem $\frac{3}{10}$ kovového pokladu), z toho daň 5%ní státu. Je-li tedy kovový poklad 1000 mil. K, smí banka vydati pouze ban-

pisem (podpisem svým na rubu směnky) převede a prodá, t. j. převede ji do vlastnictví jiného, který mu směneční sumu vyplátí se s rážkou úroku. Za správné zaplacení směnky od toho, kdo se první platiti zavázal, ručí převodce směnečně. Teprve tento převod je eskont.

kovek za 2500 mil. K, z nichž pak kovem jsou kryty $\frac{2}{6}$ čili 1000 mil. K, nekryto 1500 mil. K. Z těchto 1500 mil. jest nezdaněno jen 600 mil., takže, nezdaněných bankovek smí banka vůbec dáti do oběhu za 1600 mil. korun, z bankovek nad to vydaných (při nezměněném kovovém pokladu) musí platiti 5% daň státu. To má ovšem za následek, že banka musí zvýšiti úrokovou míru, aby kryla daň a vydělala, čímž ovšem bude méně úvěr požadován a vydávání bankovek se obmezí.

Na tomto základě můžeme nyní přejít k tomu, abychom ukázali národohospodářský význam cedulové banky. Kdyby stát měl jen kovové peníze bez bankovek takto zřízených, přizpůsobovala by se měna velmi těžko potřebě peněz, poptávce po nich. Každému je známo z jeho obchodu, ano i z jeho domácnosti, že v jistých dobách je potřeba peněz větší, v jiných menší (v činžovních měsících u nájemníků, po prázdninách k ošacení dětí, nakoupení školních knih a pod.). Tak také v celkovém hospodářství jsou periody velké poptávky po penězích, když na př. průmysl je dobře zaměstnán (cukrovary, lihovary, doly na podzim), musí kupovati suroviny, platiti mzdy a výrobek ještě pro trh nemá, takže potřebuje si kapitál vypůjčiti. V takové době rozmnoží cedulová banka oběžní prostředky eskontem směnky a vydáním bankovek; nastane perioda menší zaměstnanosti průmyslu a obchodu (na př. letní měsíce), směnky z prodeje zboží se zaplatí u banky, bankovky se vrátí a oběžných prostředků je méně, přiměřeně zmenšené potřebě. Jinak by se musilo pro podzimní kampaň na př. raziti více peněz, ale co s nimi v letních měsících? Z toho vidíme, že toto vydávání bankovek činí peněžní oběh pružným, snadno přizpůsobitelným potřebám hospodářského života. ³⁴⁾ A v tom je veliký národohospodářský význam cedulové banky. Proto také stát vyhrazuje si vždy vliv v bankách cedulových.

Organisace těchto bank jest založena buď na soukromých akciových společnostech s větším dozorem státním (anglická, francouzská, říšsko-německá) a větší nebo menší přímé inge-

³⁴⁾ Německá říšská banka měla proto ustanovení, že kontingent nezdaněných bankovek nekrytých je 550 mil. M, ale pro každý poslední výkaz čtvrtletní 750 mil. M, poněvadž největší platy bývají ke konci čtvrtletí.

renci státní, nebo jsou ústavem státním, odděleně spravovaným (státní banka ruská).

Může pro stát býti jediná banka cedulová, monopolistická s výhradním právem pro celý stát vydávati bankovky (Francie, Rakousko-Uhersko, Nizozemí, Rusko), tu spojení s obyvatelstvem obstarává síť filiálek; nebo vedle zvláště privilegované banky jest jistý počet jiných s působností více méně obmezenou (Anglická banka pro Anglii a Wales s nuceným oběhem bankovek a vedle toho provinciální banka s obmezeným právem vydávání bankovek; německá říšská banka pro celou říši a vedle toho v dřívějších státech banky s obmezeným kontingentem bankovek); nebo určitý počet bank se stejnými právy, ale jistým státním předpisům podrobených (Italie, Švýcarsy); svoboda zakládání takových bank dle určitých předpisů zákonných (do nedávna ve Spojených státech severoamerických, nyní značně obmezena).

Zásada svobodného zakládání bank čili svobody bankovní byla všeobecně opuštěna, poněvadž všechny důvody pro ni uváděné se neosvědčily: nevznikl jedinou bankou cedulovou škodlivý monopol ve stanovení míry úrokové z půjček, poněvadž se banka musí řídit dle peněžního trhu; zadlužení státu u jediné privilegované banky jest sice snadnější, ale stát může vždy sáhnouti k vydání státovek.

Řekli jsme již shora, že způsob, jak si zařídí stát svoje bankovníctví cedulové závisí od hospodářských poměrů jeho a od stavu jeho měny.

Při tom stále předpokládáme, že banka cedulová má povinnost na požádání vyměnit bankovky za kovové mince, že není této povinnosti sprostěna čili že měna kovová jest také měnou skutečnou a bankovka jen přechodnou nahrázkou kovových mincí pro pohodlí obchodu.

Jiné náhražky peněz. Mimo směnitelné bankovky a mimo směnitelné státovky, o nichž jsme mluvili shora, jsou ještě různé jiné způsoby konání platů, při nichž není potřebí platy konati přímo mincemi, nýbrž papíry na peníze znějícími, peníze zastupujícími. Poznati tyto druhy náhrad hotového placení má význam potud, abychom v dalším dovedli oceniti potřebu peněz v jednotlivých státech.

Důležitými způsoby, jimiž se hotové placení nahraňuje, jsou: směnka, šek, převod na účtě (žiro), soustava odúčtovací.

Směnka jest listina, ve které formou nařízenou v zákoně směnečném buď 1. vydatel slibuje, že v určitý den směneční obnos ve směnce uvedený jiné osobě neb na její řád tomu, koho tato osoba určí, zaplatí (směneční slib, směnka vlastní), nebo 2. vydatel směnky osobě nějaké nařizuje, aby zaplatila třetí osobě nebo na její řád, směnečnou sumu v den ve směnce ustanovený (příkaz, směnka vydaná). Obchodník A prodá obchodníku B zboží na směnku tříměsíční. Tu buď B vydá směnku, v níž napíše, že za tři měsíce ode dneška zaplatí za tuto směnku panu B neb na jeho řád obnos tolika a tolika korun a podepíše ji, nebo obchodník A vydá směnku, v níž napíše adresovav ji na pana B: Za tři měsíce ode dneška zaplatte za tuto směnku panu C nebo na jeho řád obnos tolika a tolika korun a podepíše tento příkaz. V prvním případě jde o směnku vlastní, v druhém o vydanou. Vlastní směnku p. A zašle p. B. To ještě není placení. Avšak B je dlužen svému dodavateli C. Převede směnku na rubu slovy „Místo mně na řád p. C“ a podepíše toto prohlášení, tento převod a odevzdá p. C na vyrovnání svého dluhu. Nebo při druhé směnce (vydané) zašle A bydlící v Praze svému dodavateli p. C do Vídně směnku vydanou na B bydlícího v Brně na zaplacení svého účtu; C je dlužen svému dodavateli surovin do Brna p. D. Převede opět girem směnku a zaplatí touto směnkou svůj dluh u D, který směnku předloží B k přijetí, t. j. k podpisu na přední straně, kterým se zavazuje příkazu vydatele p. A vyhověti. Na to dá D směnku přijatou (akcept) bance k eskontu. V den splatnosti předloží ji banka příjemci obchodníkovi B, který ji zaplatí hotově. Tímto jedním zaplacením sprostěn jest závazku svého D vůči bance, C vůči D, A vůči C a B vůči A. Místo čtverého platu provede se placení jen jednou hotovými, směnka zastupovala zde peníze.

Tento způsob placení je velmi důležitý a obvyklý při platech do ciziny, poněvadž jednak úspora na portu od peněz, pojištění zásilky, koupě cizích mincí se ušetří. Směnky na cizinu nazýváme *devisy*, směnky cizozemské. Obchod s nimi je velmi čilý a jejich kurs jest velmi důležitý pro posouzení, do kterého státu jest z tuzemska mnoho nebo málo platů, o čemž promluvíme při pojednávání o tržní hodnotě peněz.

Daleko větší ráz oběživa má šek. Kdežto při směnce vždy jest zde vlastně pohledávka budoucí u osoby třetí, kterou převádím a není jisto, bude-li směnečná suma včas zaplacená, jest šek poukázka na peníze uschované. Místo placení hotovými penězi dám svému věřiteli šek, v němž nařizují bance, aby z mých peněz u ní uložených (na účtě, ne na knížce!) vyplatila mu neb doručiteli určitý obnos. Tímto šekem může můj věřitel platit svému věřiteli, ten opět dále, když každý převede šek rubopisem, a v bance obdrží pak dotčený obnos. Nejznámější šek jest šek poštovní spořitelny, kterým nařizují, aby z mého účtu vyplatili tomu a tomu určitý obnos.

Stane se však, že u banky má ten, kdo šek předkládá, také svůj účet. Tu není potřebí šek vyplatit, nýbrž jen z účtu vydatele šeku převést obnos na účet majitele šeku. V poštovní spořitelně mají obchodní firmy šekové účty a jsou ve spojení obchodním. Vydá-li tedy jedna firma pro druhou šek, nevyplatí se peníze hotově — není-li to výslovně předepsáno — nýbrž převedou se na účet této firmy a jí se to jen oznámí. Proto obchodníci uvádějí na svých účtech číslo svého účtu u poštovní spořitelny, aby se tyto převody mohly provést, aby neztráceli úrok, nemusili platit manipulační poplatky. Tomuto převodu z účtu na účet říkáme giro (vyslov žiro) a způsobu placení žirové spojení.³⁵⁾

Toto spojení žirové rozšíří se ještě tím, že řada bank uzavře odúčtovací sdružení (clearinghouse, čti klíringhaus) tak, že denně se zástupci jejich sejdou a zlikvidují platy, jež jedna banka na druhou má (směnky, šeky, pokladniční poukázky). Tak na př. Živnostenská banka od své klientely bude mít za 100.000 K směnek, splatných u České banky Union, za 80.000 K šeků na klientelu banky Union, naproti tomu má Union za 160.000 K takovýchto pohledávek na Živno. Těchto 160.000 K se skompensuje, srazí, zbytek 20.000 K vyplatí buď Union hotově, neb převodem na jinou banku v odúčtovacím sdružení se nalézající, nebo převodem na žirovém účtu u Rakousko-uherské banky.

³⁵⁾ U poštovní spořitelny rakouské v žirovém spojení bylo r. 1909 převedeno 5575 mil. K, u německé říšské banky 1909 na žirový účet přijato 131 miliard M, vydáno 127 miliard M, z toho bylo jen asi 12% hotově složeno a hotově vybráno.

Jak zřejmo, obchodní firmy nemusí, používající bank a šeků na ně, míti tak značnou pokladní hotovost. Čím více pak je firem, které používají tohoto žirového spojení a šekování, tím jasnější jsou výhody národohospodářské s tím spojené, které lze shrnouti takto: pohodlí pro firmu, že nemusí udržovat velkou pokladní hotovost a nemá risiko při výplatách hotovými; úspora na personálu, lehčí účtování; stálé uložení peněz na úrok třeba menší; podpora platů hotovými; pro banku shromažďování hotovostí v bankách a tím možnost použití peněz ke krátkodobému úvěru; pro celkové národní hospodářství: rychlé vyrovnávání mezinárodních platebních závazků vzájemných, zmenšení neb odstranění stoupání ceny peněz tím, že se dostává dle rozpětí obchodu a jeho potřeb náhradních prostředků oběžných a tím pružné přizpůsobování se trhu.³⁰⁾

³⁰⁾ Význam vysvitne z následujících dat: V Londýně koná se přes 97% všech platů šeky na banky, přes 2% platů v bankovkách a jen 0.79% mincemi. Londýnský Clearinghouse vyrovnává platy nejen pro banky londýnské, nýbrž i venkovské. Poněvadž nejen banky, ale i firmy mají svoje girové účty u Anglické banky, děje se vyrovnávání šeky na Anglickou banku ve prospěch Clearinghouse a ten opět šekuje na Anglickou banku ve prospěch oprávněných. Tak bylo r. 1907 vyrovnáno bez hotového placení 12% miliard liber št., v Novém Yorku 88 miliard dolarů. Z toho si ovšem můžeme vysvětliti, proč při této organisaci není potřebí, aby bylo tolik bankovek v oběhu. Tak měla Anglická banka 8. července 1914 v oběhu bankovek za 708 mil. korun, Rakousko-uherská však 7. července 1914 za 2315.2 mil. korun, říšská banka německá 2576 mil. korun. Při tom měla Anglická banka 1718.4 mil. K. deposit (na žirovém účtě), Rakousko-uherská 252.3 mil. K., německá říšská 983.7 mil. K. Z toho je zřejmo, že v Anglii výnos směnek k eskontu daných, lombardu i hotovostí jde přes účet žirový, v Rakousku vyplácí se hotově a neudrzuje se velký žirový účet, poněvadž není šekování tak obvyklé. — Ovšem souvisí také potřeba oběživa bankovkového úzce s množstvím mincí v oběhu se nalézajících, které v Rakousko-Uhersku je nepatrné. I však v této věci bylo zřejmo po vypuknutí války, k čemu vede nedostatečná organisace platební, když bylo zavedeno příročí a používání poštovní spořitelny při její centralisaci bylo pro obmezení dopravy stíženo. Všecky firmy musily sáhnouti k tvoření pokladních hotovostí, nemožnou volně disponovati ani vklady v poštovní spořitelně, ani v bankách. A to narostlo ve skutečnou kalamitu hospodářskou, jak Rakousko-uherská banka konstatovala. Oběživo bylo jednak staženo tvořením pokladů či thesaurací, jednak poklad-

Tyto národohospodářské účinky odúčtovací soustavy do-
staví se ovšem teprve tehdá, když platební úkony dějí se vše-
obecně pomocí bank. Tu je teprve možna soustava vyrovná-
vání hodnot, aniž by bylo potřebí hotových peněz.

Potřeba peněz. Přehlédnuvše jaké peníze a náhražky peněz
skutečně jsou v oběhu, můžeme se teprve obrátiti k otázce,
mnoho-li peněz je potřebí. A tu můžeme uvažovati o této otázce
po dvojí stránce: mnoho-li všeho oběživa k účelům peněžním
je potřebí, a za druhé, mnoho-li je potřebí peněz zavedené měny.
Oběh mincí a potřeba jich bude přirozeně velmi ovládána jed-
nak tím, jak používá se náhradních platidel (bankovek, státo-
vek, směnek, šeků, žirových účtů, odúčtovacích zařízení) k pro-
vedení platů, jednak tím, mnoho-li peněz jest vázáno těmito
náhradními platidly, z nichž vznikají nároky na vyplacení
v penězích (kovový poklad bank cedulových, zálohy bank pro
výplatu kdykoli splatných vkladů na účtech)

Banky menší pravidelně mají malou pohotovost pokladní,
ukládajíce svoje přebytky u velkých bank, a tyto opět mají

ními hotovostmi obchodníků, kteří za hotové kupovali o prodá-
vali, takže banka musila vydati za 835 mil. K. bankovek
a drobných peněz, aby napomohla potřebě oběžných pro-
středků, když možnost užití náhražek platebních (šeků,
směnek) odpadla. — Stát mohl by značně podporovati — jak
provedeno v Anglii, kde je Anglická banka platebnou státu —
uskutečnění platební organisace. V Rakousko-Uhersku po-
plovně k tomu se pracovalo pomocí poštovní spořitelny (pla-
cení daní složnými lístky, výplata pensí šeky a pod.). Pro stát
značilo by to zmenšení zbytečných pokladních hotovostí
u spousty pokladen drobných, kde na takovýchto pokladnič-
ních hotovostech (přebytcích) musil míti rakouský stát $\frac{1}{4}$ mil-
liardy, aby udržel celý svůj stroj v chodu. Musil tam míti hoto-
vosti, ač tam pro ně potřeby není, často dlouhou dobu (ven-
kovské berní úřady) a jinde není pro výplaty dosti hotových
peněz. Ovšem značilo by to též užší spojení státu s bankami
a jinými ústavy peněžními, aby právě převody dítí se mohly.
Pošlu-li poštou (šekem) peníze pensistovi, musí pošta míti
hotovost, aby mu ji vyplatila, jindy musil míti hotovost berní
úřad. Byla-li by platebnou na př. městská spořitelna, která by
pro stát peníze přijímala a za stát vyplácela, nemusil by ten,
kdo chce platiti daně, vyzvednouti peníze ve spořitelně, donésti
je na poštu, poslati je složným lístkem poštovní spořitelně
a tato by zase neposílala pensistovi výslužné šekem, aby je
na poště vyzvedl a část v městské spořitelně uložil. Celá řada
úkonů udála by se pouhým převodem bez placení hotovými.

pramen svých platů u banky cedulové.³⁷⁾ Ve skutečnosti, jak jsme shora vylíčili, použije se jednoho a téhož šeku, jedné a téže směnky k několika platům (zaplatí se zboží velkoobchodníku šekem, ten týmž šekem zaplatí továrníkovi, ten použije šeku k placení surovin, takže zde je vlastně placeno zboží zbožím, a jen někdy, když šek předložen je k výplatě hotovými, platí se penězi).

Skutečná potřeba peněz zavedené měny bude tedy velmi závislá na organizaci náhražek peněžních a jejich využití. Potřeba peněz bude pak vyjádřena nutností krytí tyto náhražky tedy kovovým pokladem cedulové banky, hotovostmi bank a jiných zařízení sprostředkujících platy, hotovostmi, které musí mít soukromá i veřejná hospodářství, aby byla stále pohotova k placení.

U bank cedulových předepsáno je to zákonem, u ostatních bank není předpisu, a je věcí odhadu, mnoho-li musí mít dle zkušenosti pohotově peněz, jak velkou musí mít pokladniční hotovost; totéž platí o jednotlivých hospodářstvích.

Čím více by bylo placení soustředěno a dalo se náhražkami, zúčtováním atd., tím větší byla by stálost potřebných hotovostí u bank a zbyly by jen proměnlivé hotovosti u jednotlivců, opět menší, poněvadž byly by jen pro běžné platy drobné, denní (ostatní platilo by se šeky).

Však ještě jiná okolnost hraje zde důležitou roli: časové rozdělení platů. Je známo ze zkušenosti, že v sobotu (den výplat mzdy), k prvnímu, o činžovních termínech, ke konci čtvrtletí, kdy splatny bývají úroky z dluhů, po žních, výplaty dividend a pod., shrne se velmi mnoho platů najednou, jest zde velmi mnoho osob, které mají platy konati, a to, co bylo vyplaceno, vrací se teprve povlovně do oběhu zpět. Kdyby byly platy na každý den stejnoměrně rozděleny, rozmnožovala by se potřeba peněz hospodářským rozvojem a vzrůstem obyvatelstva.

Takto však — mimo organizaci placení — jest rozhodnou pro peněžní potřebu rychlost oběhu peněz. Čím rychleji peníze obíhají, tím menší množství jest jich nutno

³⁷⁾ Pro Anglii počítá Lexis, že všecka ihned splatná peněžní deposita (vklady) u bank obnášejí asi 10 miliard marek, jimiž zaplatí se ročně zúčtováním 130 miliard marek.

v oběhu. Tato rychlost oběhu souvisí s rozdělením platebních lhůt a dob, jak jsme nahoře řekli. Mimo to však s účelem k němuž peníze jsou určeny.

Hlavní druhy určení jsou dány účelem statků, jež za ně se opatřují: buď statky slouží spotřebě, nebo tvoří výrobní a výdělkový kapitál.

V prvním oboru osobní spotřeby bude záviseti potřebné množství na výši důchodů spotřebitelů, peníze dostávají se sice majitelům statků spotřebních, ale odtud zase musí přejít do důchodů jejich a jiných osob; vždy bude velmi mnoho záležet na tom, jak pokročilo peněžní hospodaření od naturálního, jestliže obyvatelstvo venkovské na př. samo si obilí mele, chléb peče, dělnictvu stravou, deputáty platí, zeleninu pěstuje, přede přízí, tká neb přízí za tkanivo vyměňuje, mléko spotřebuje, máslo si tluče ke své potřebě, maso si obstarává, udí, hrách, čočku, mák samo pěstuje, dříví na svém káci k topení, cepy, oje a pod. si dělá, ocet si vyrábí, boty nebo papuče si šije, čili vlastních výrobků, přírodnin, naturalíí používá přímo ke své spotřebě a k odměňování pomocných sil, potřebuje zajisté mnohem méně peněz než když obilí prodá, mouku, chléb kupuje, dělnictvu peněžní mzdu platí, len i vlnu prodá a plátno kupuje, mléko prodá mlékárně, dříví prodá a uhlí koupí, nářadí si kupuje atd., kde přešlo již k hospodářství peněžnímu. Pro běžné spotřební nákupy vystačí se z velké míry drobnými penězi.

Druhý obor, jemuž slouží peníze, činnost výdělečná, potřebuje daleko více peněz, poněvadž zde jsou peníze kapitálem, nebo přesněji řečeno prostředkem k nákupu výrobních prostředků a k výdělečné činnosti. Kdežto u spotřeby jest množství peněz, které může býti nahrazeno úvěrem, malé, úvěr spotřební poměrně jen nepatrný (do výplaty mzdy, do výplaty služného a pod.), hraje při kapitálu peněžním roli velikou, obmezuje peněžní obraty a potřebu peněz. Musí-li továrník zaplatiti suroviny hotově, musí míti pohotovost peněžní, žádá zaplacení výrobků hotovými od velkoobchodníka, ten od maloobchodníka a ten od spotřebitele. Dostane-li továrník suroviny na úvěr, dá velkoobchodníku na úvěr výrobky a ten maloobchodníkovi, je zde jen jeden hotový plat čili mohl by velkoobchodník postoupiti pohledávky svoje u maloobchodníků (směnky) na zaplacení svého dluhu továrníkovi, ten prodáváči surovin na zaplacení svého dluhu a ten vybral by si peníze u maloobchodníků. Celá

řada platů je posunuta, neprovádí se hned při odevzdání zboží, nýbrž až později, až zboží přejde do rukou posledních t. j. spotřebitelů, kteří je zaplatí ze svých důchodů.²⁸⁾

Je ovšem přirozeno, že vždy bude i v tomto oboru celá řada hotových platů nutna dříve než se kapitál obrátí t. j. než vrátí se ze spotřeby statků. Čím více je takovýchto obrátů, tím více je potřebí peněz, tím větší zásoby musí udržovati banky a podniky, aby mohly platebním povinnostem dostáti. Avšak také tehdá, když vůbec obraty ve zboží jsou veliké, když spotřeba domácí i vývoz rostou, lze očekávati větší potřebu platidel, poněvadž pravděpodobně bude hotových platů více. Jestliže při tom lze těžko dosíci takové zásoby peněz, mluvíme o nedostatku peněz, jestliže však jest peněz dostatek, mluvíme o nadbytku peněz.²⁹⁾

Shrneme-li tedy tyto úvahy, vidíme, že potřeba peněz v nějakém státě bude závislá: 1. na velikosti obrátů, t. j. na množství a velikosti hospodářských úkonů, k nimž třeba je peněz; 2. na rychlosti oběhu peněz; 3. na zařízeních, jimiž skutečné užívání peněz se ušetří. Potřeba peněz bude tím větší, čím větší jsou obraty, čím menší jest rychlost oběhu peněz a čím méně je zařízení (náhražky peněžní, úvěrnictví), jimiž skutečné užívání peněz se ušetří.

Pokud je zavedena měna kovová a je hojný oběh mincí kovových, upraví se tento oběh přostě tím, že při přebytku peněz se užívání bankovek splácením dluhů u banky cedulové obmezí, banka úrokovou míru zmenší, podniká tím podnikavost, poněvadž náklady, zahrnuté v úroku z úvěru, se zmenší a podnikání se lépe vyplácí.

V zemích s měnou papírovou takováto úprava může sehlati, jestliže stát vydá mnoho státovek, nebo zadluží se u banky, která vydá státu bankovky, jež uvedeny jsou do oběhu na dlouhou dobu a nemohou býti staženy zpět. Tu

²⁸⁾ Jasně bylo to vidět ve válce po zavedení moratoria, kdy důsledkem jeho byl nákup a prodej za hotové. Nastala nouze o peníze, byl nedostatek oběžných prostředků.

²⁹⁾ Ve válce, kde všechny zásoby proměněny na peníze, pohledávky staženy, nové zásoby nebylo možno dělati, celá řada výrobních odvětví vázla, objevil se nadbytek peněz. Stát převzal tyto přebytečné peníze do válečných půjček, ale vysypal je opět obecenstvu a opět nastal nadbytek.

dochází k přebytku peněz, k znehodnocení jejich, stoupání cen a poruchám v národním hospodářství.⁴⁰⁾ Takovéto státovky s nuceným oběhem a nesměnitelné a stejného druhu bankovky jsou právě trvalým rozmnožením množství peněz. Pružnost oběhu se ztrácí.

Pro přehled uvedeme některá data o množství zásob zlata a stříbra a mincí kurantních v oběhu, jakož i nekrytých bankovek dle odhadu amerického mincovního ředitele v milionech marek a na jednoho obyvatele v markách dle stavu z 1. ledna 1908. Data jsou dle údajů příslušných států a zásobami rozumíme kovové poklady bank cedulových, k nimž připočítáváme mince v oběhu.

Anglie (44·6 mil. obyv.)

	zlata	stříbra	nekrytého papíru	úhem
Vůbec v milionech marek	2370·9	490·6	493·1	3354·6
Na jednoho obyvatele mk	53·1	11·0	11·1	75·2

Francie (39·3 mil. ob. v.)

Vůbec v milionech marek	3890·8	1726·6	1097·9	6715·4
Na jednoho obyvatele mk	99·0	43·9	27·9	170·8

Rusko (143 mil. obyv.)

Vůbec v milionech marek	2852·7	328·0	—	4180·7
Na jednoho obyvatele mk	26·9	2·3	—	29·2

Německo (60·5 mil. obyv.)

Vůbec v milionech marek	4386·5	938·7	1163·8	6489·0
Na jednoho obyvatele mk	72·4	15·5	19·2	107·1

⁴⁰⁾ Takové poruchy prodělávány v Rakousku a pak i v Rakousko-Uhersku často. Při malém oběhu kovových mincí vydával dříve jednak stát státovky na svoje platy, jednak se zadlužoval u banky, jež vydávala bankovky nesměnitelné s nuceným oběhem, tedy papírové peníze. Tak také při poslední válce uzavřel miliardové výpůjčky u rakousko-uherské banky, jež vydala bankovky, za něž stát koupil potřebné věci pro válku, proměnil zásoby na peníze, pro které nebylo umístění, přeměnil peníze na státní půjčku válečnou a za tyto od upisovatelů dané peníze nakoupil opět potřeby doma i za hranicemi, způsobil opět přebytek peněz atd. Drahota válečná není ve státě s papírovou měnou působena jen nedostatečnou nabídkou zboží, nýbrž také znehodnocením peněz.

Rakousko-Uhersko (49·8 mil. obyvj.)

Vůbec v milionech marek	1273·0	437·5	551·9	2262·4
Na jednoho obyvatele mk	25·5	8·8	11·1	45·4

Italie (33·7 mil. obyvj.)

Vůbec v milionech marek	1087·4	174·7	673·7	1932·8
Na jednoho obyvatele mk	32·2	5·2	20·0	47·4

Všecky země světa (1339·1 mil. obyvj.)

Vůbec v milionech marek	29.461·2	14.828·8	18.070·1	62.360·1
Na jednoho obyvatele mk	22·0	11·1	13·5	46·6

Při tom dlužno poznamenat, že Anglii rozumíme jen Anglii, Skotsko a Irsko, poněvadž Indie a ostatní kolonie mají svoji měnu; Rusko mělo všecky bankovky kryty zlatem.

Zkoumáme-li, mnoho-li mincí bylo vskutku v oběhu, tu shledáme (v důležitých zemích), že v Anglii bylo ze zlata per 2370·9 mil. M, v pokladu banky anglické 658·5 mil. M, čili v oběhu za 1712·4 mil. zlatých mincí; ve Francii měla banka poklad ve zlatě 2168·6 mil. M, takže kovových zlatých mincí v oběhu bylo za 2722·3 mil. M, stříbra měla za 742·7 mil. M, takže stříbrných mincí (pětifranků) bylo v oběhu za 983·9 mil. M, čili úhrnem mincí v oběhu za 3706·2 mil. M; Německo mělo u říšské banky německé a u bank států asi 780 mil. M, takže v oběhu bylo zlatých mincí asi za 3600 mil. M, stříbrných asi za 200 mil. M, celkem za 3800 mil. M. Rakousko-Uhersko mělo zásobu zlata (po odpočtení devis) za 879 mil. M, čili za 397 mil. M zlatých mincí v oběhu (v tom zahrnuty i dukáty, korunových zlatých mincí bylo jen za 234 mil. K v oběhu), a za 101 mil. M stříbrných (zlatníků), celkem za 498 mil. M.

Vzhledem k počtu obyvatelstva měla největší oběh kovových mincí Francie, nejmenší Rakousko-Uhersko. Případalo na jednoho obyvatele: v Anglii zlatých mincí 38·4 M, ve Francii zlatých 69·2, stříbrných 25 M, úhrnem 94·2 M, v Německu 59·5 M zlatých, 3·3 M stříbrných, úhrnem 63·8 M, v Rakousko-Uhersku 7·9 M zlatých, 2 M stříbrných mincí, úhrnem 9·9 M.

Anglický malý oběh zlatých mincí vysvětluje se tím, že ohromné spousty platů provádějí se prostým odúčtováním, mnoho platí se šeky a ostatní obraty provedou se snadno drobnými penězi, poněvadž mincovní jednotka je velmi vysoká a nejmenší zlatá mince má kovovou hodnotu 24 K, kdežto všecky stříbrné jsou mincemi drobnými. S oběhem tím

se vystačí již proto, že Anglická banka měla po řadu let bankovky zlatem překryty, z čehož je zřejmo, že potřeba oběživa byla plně uspokojena.⁴¹⁾

Veliké množství oběžných mincí ve Francii a jeho vznik jsme vyložili již při pojednání o dvojité měně. Zlatý 10 a obzvláště 20frank je nejznámější mince a v celém světě ochotně přijímaná. Francie nemá takových odúčtovacích zařízení jako Anglie, a obyvatelstvo vzhledem ke zkušenostem trpkým, nabytým v dobách revoluce s penězi papírovými, velmi rádo používá peněz kovových ke svým platům. Nízká jednotka mincovní a malá mince zlatá (10frank) způsobují, že se i k platům spotřebním hojně používá zlata.

Tato veliká zásoba oběžného zlata dvakrát již velmi pomohla Francii v těžkých krisích: za války francouzsko-německé r. 1870 a za nynější války. Ve válce francouzsko-německé zachránilo se zlato pro Francii (dle Soetbeera) tím, že obyvatelstvo je uschovalo, thesaurovalo, po válce pak dostalo se do oběhu, bylo sbíráno francouzskou bankou a tím byla tato neobyčejně posílena ve svém kovovém pokladu, její bankovky — které rozmnožila nad míru půjčivši státu 1.5 miliardy franků na válku za 1% úrok, dostávaly stále lepší a lepší krytí a větší důvěru.⁴²⁾

⁴¹⁾ R. 1850 obnášel kovový poklad Anglické banky 16 mil. liber šterlinků, r. 1908 byl neobvykle vysoký a obnášel 40 mil. liber, ale bankovek obíhalo jen za 29 mil. liber a jen o 7 mil. liber více než r. 1850. Přece však rozvoj obchodů a obrátů byl r. 1908 ohromný u srovnání s r. 1850. Londýnský Clearinghouse odúčtoval v prvním roce (1868) za 3425 mil. liber pohledávek, r. 1907 za 12.730 mil. — Při tom používání šeků v Anglii i pro malé platy neobyčejně je rozšířeno.

⁴²⁾ Stát vypůjčil si 1.5 miliardy franků, na které splatil ročně pak 200 mil. fr. Do té doby měly bankovky nucený oběh (do r. 1879). — Je úplně falešný názor, že thesaurace zlata za války je poškozováním státu. Právě naopak, ona značí udržování zlata doma, a snahy bank, stáhnouti oběžné zlato, zákazy, že soukromníci nesmějí platiti do ciziny zlatem, jsou jen části těchto snah po udržení zlata doma. Mimo to obzvl. v Rakousko-Uhersku, kde je málo zlata v oběhu, kupují se cizí mince, razí se dukáty, vše za zvýšenou cenu sice a vše se schovává. Po válce se s tím vyjde ven, snad soukromník na tom prodělá, ale obnos zlata ve státě se tím zvětšil a na útraty soukromníků, kteří thesaurovali, stát dostane zlato.

Toto skvělé překonání válečné krise měny francouzské, kdy vyplaceno 5 miliard válečné náhrady a zaplacen dluh bance 1.5 miliardy, aniž by měna byla ohrožena, mělo za následek druhou zajímavou výpomoc, kterou poskytlo oběžné zlato za světové války. Ministr financí Ribot obrátil se na obecenstvo s výzvou, aby zlaté mince vyměňovalo ve francouzské bance za bankovky a posílilo tím kovový poklad francouzské banky a tím možnost vlády obejít se prozatím bez půjčky domácí a na zástavu zlata a cenných papírů učiniti výpůjčku v cizině. Za několik měsíců bylo tímto způsobem dáno bance obecenstvem k dispozici přes 1000 milionů franků ve zlatých mincích. V srpnu 1915 obnášel kovový poklad francouzské banky necelých 4000 milionů, koncem února 1916 však přes 5000 milionů franků. Koncem r. 1913 obnášel zlatý poklad francouzské banky 3.5 miliardy, 22. července 1916 však 4.78 miliard, čili o 1.28 miliardy více. Celkem poklad 24. června 1914 byl 4614 milionů, dne 22. července 1916 však 5724 mil., čili o 1110 mil. větší. A tak po druhé přispěl veliký oběh kovových mincí Francii k urovnání finančních poměrů.

V Německu oběh zlatých mincí zaveden byl při přeměně měny, kde válečná náhrada francouzská (5 miliard) umožnila veliké nákupy zlata a ražení zlatých mincí. Ve skutečnosti však oběh mincí zlatých stále byl zmenšován a mince stěhovaly se do německé říšské banky, takže koncem r. 1913 zlato pokladu bankovního téměř o 700 mil. M. stouplo a toto stoupení na účet stažených mincí oběžných počítati dlužno; takže oběh mincí zlatých klesl ze 3600 mil. M. na 2900 mil. M. Pokus v Německu stáhnouti zlaté oběžné mince do říšské banky německé prováděný všemi prostředky agitace, měl z počátku úspěch a způsobil zvětšení kovového pokladu banky. O mnoho-li, lze těžko zjistiti, poněvadž rakousko-uherská banka neuveřejňuje svoje výkazy a není tedy známo, zdali a mnoho-li zlata neodplynulo z ní do Německa, také okupace Belgie a severní Francie zlatem velmi bohatých tvořila dobrý základ pro sbírání zlata. Kovový poklad říšské banky německé obnášel 23. července 1914 1691.4 milionů marek; dne 25. července 1916 však 2467 milionů. Vidíme tedy i zde přírůstek 775.6 mil. M.⁴³⁾

⁴³⁾ V Německu prováděno sbírání zlata i tak, že při přechodu hranic musily býti předloženy k prohlídce peníze a zlaté

Rakousko-uherská valuta přes všecko vychvalování je papírová, oběh kovových mincí nepatrný a zmenšil se ještě od r. 1908 tím, že banka brala mince z oběhu, jak se jí naskytly a byly ochotně obyvatelstvem dávány, poněvadž je zvyklé na papír a neučiněn pokus naučiti je něčemu jinému, jak při správném zavedení zlaté měny by se vyžadovalo.⁴⁴⁾ Koncem roku 1913 bylo jen za 213 mil. K zlatých mincí korunových v oběhu t. j. do oběhu dáno (bylo-li roztaveno mezitím, se neví). Uvážíme-li, že vždycky jisté množství mincí je stále zthesaurováno (jako vínky při křtech, biřmování, jako pamětní mince, jako ozdoby a šperky), byl skutečný oběh nepatrný. Odtud nemohla rakousko-uherská banka nic čerpat pro svůj kovový poklad, jak to bylo možno ve Francii a Německu. Poněvadž mimo to bankovky mají nucený oběh a jsou nesměnitelný za kov a to vše již v době míru, jest valuta vlastně papírovou a způsobují se všechny škody přílišným výdajem bankovek. Ačkoli tedy v Rakousko-Uhersku obíhá nepatrně kovových mincí, ačkoli bankovky po zákonu mají býti kryty jen $\frac{2}{5}$ zlatem, zadlužil se stát u banky velikými sumami, jež nejsou a nemohou býti kryty ani $\frac{2}{5}$ zlatem, rozmnožil tím oběživo nad potřebnou míru bez řádného kovového podkladu, ať již u banky thesaurovaného, nebo u soukromníků uschovaného. To ovšem musilo vésti k znehodnocení peněz v podstatě papírových.⁴⁵⁾ Toto znehodnocení působilo pak zvyšování cen, láci peněz atd., které ještě tížily všechny poměry, přivedené anglickou blokadou.

Z uvedených příkladů jest jasno, že oběh kovových mincí jest současně velkou nádržkou pro případ ohrožení valuty.

mince se prostě vyměnily za bankovky, ať majitel chtěl, čili nic; ano trestání němečtí příslušníci, u nichž nalezeno několik zlatých mincí při přechodu přes hranice do Švýcarska.

⁴⁴⁾ To lze provésti jen tak, že se dají jen 100korunové a vyšší bankovky do oběhu a tím obyvatelstvo je nuceno používatí zlatých mincí k platům a zvykne na ně.

⁴⁵⁾ Pokus sběratelskou akcí „Zlato dal jsem za železo“ sehnati větší množství zlata, nemohl míti rovněž účinku, poněvadž celá tato zásoba zlata je poměrně nepatrná. Od r. 1868 do r. 1904 bylo průmyslově použito zlata v Rakousko-Uhersku za 199 mil. K, v čemž jsou nejenom šperky, prsteny, hodinky, nýbrž i pozlacování, použití ve fotografii, barvení skla, vyšívání, mešní náčiní a roucha!

Peníze v mezinárodním obchodu.

Stát ve svých hranicích může ustanoviti zákonem, mnoho-li obíhající peníze platiti mají, za jaký obnos musí býti druhými občany přijímány. Pohledávka vyjádřená v korunách a splatná v území této korunové měny bude zaplácena odevzdáním příslušného množství korun věřiteli. Jen tehdy, kdyby výslovně bylo smluveno, že platiti se má skutečně (effektivně) ve zlatě, musilo by býti placeno zlatými korunami.

Jinak mají se věci, jde-li o styk s cizinou. Tu stávají se peníze jednoho státu ve státě druhém zbožím. Jde-li o měnu zlatou, působí na jejich hodnocení cena zlata na světovém trhu, jde-li o stříbrnou měnu, působí stejně cena stříbra a poměr jeho ceny k ceně zlata. Proto mluvíme o tom, že cizozemská valuta se za domácí valutu kupuje, poněvadž nemůže býti mezinárodního příkazu, který by cizího občana mohl donutiti k přijímání cizí valuty v pevné relaci.

V Rakousku budou obchodníci, průmyslníci, kteří prodají svoje zboží do Německa za koruny, budou však také obchodníci, kteří prodají zboží do Německa za marky. A tu objeví se tento druh obchodů: V prvním případě musí si německý obchodník opatřiti koruny, v druhém rakouský obchodník za marky — jež obdrží — koupiti si koruny. Nikoli státy, nýbrž jejich výdělkově činní lidé jsou ve vzájemném styku hospodářském a mají pak výdělkově činní lidé v určité chvíli pohledávky na občany cizího státu a výdělkově činní lidé cizího státu pohledávky na občany v tuzemsku.

Srovnáme-li tyto pohledávky v určité době mezi sebou, dostaneme rozvahu čili bilanci.

Dlouho stavěna v popředí tak zv. obchodní rozvaha mezi dvěma státy, to jest srovnání ceny zboží dovezeného se zbožím vyvezeným. Tato rozvaha nemá však toho významu na tvoření kursovní ceny peněz, jaký se jí přikládá a to prostě proto, že vyvážíme-li zboží, mohu tak činiti buď na základě tom, že zboží jest již prodáno, nebo že je zaslám do ciziny, abych je tam teprve prodal (loď kávy, na níž teprve bude aukce), nebo je dávám v cizozemsku do komise, aby je můj komisionář buď tam nebo do jiné země prodal. V prvním případě vznikne pohledávka na cizinu, jejíž výše je určena, v druhém a třetím případě jest ještě nejisto, vznikne-li pohle-

dávka na cizinu, kam zboží zasláno, nebo na jinou zemi a není jista výše této pohledávky.

Do ciziny však — stejně jako doma — neprodává se jen za hotové, nýbrž na úvěr kratší neb delší a není jisto, kdy tyto tržní ceny budou splatny. Jestliže by během jednoho měsíce z Čech do Německa bylo vyvezeno za 100 mil. zboží, z Německa do Čech za 120 mil. zboží, řekne se, že obchodní bilance česká je pasivní, poněvadž dovoz do Čech je větší o 20 mil. než vývoz do Německa. Avšak z tohoto obchodu ve zboží vzniknou vzájemné pohledávky, které teprve při splatnosti musí býti vyrovnány penězi a v tu dobu — ne v době vývozu — budou potřebovati peníze. Splatnosti tyto se však nekryjí, neboť nebude cena zboží vyvezeného v onom měsíci (oněch 100 mil.) splatna na př. za tři měsíce a cena dovezeného (120 mil.) rovněž za tři měsíce. Bude-li při vývozu i dovozu splatno do měsíce 10 mil. do 3 měsíců dalších 90 mil. a 20 mil. z vývozu, bude splatno ve čtyřech, pěti, šesti měsících. Bude tedy z tohoto vývozu a dovozu vskutku rovnováha po tři měsíce a teprve ve čtvrtém, pátém, šestém měsíci bylo by více platů na cizinu, jestliže do té doby nedostaví se nové platy na tuzemsko z jeho vývozu.

Nikoli množství a hodnota vývozu a dovozu v určitou dobu provedeného jest rozhodna pro potřebu peněz do ciziny, nýbrž doba splatnosti, placení tržních cen, nikoli skutečnost zaslání zboží, nýbrž doba placení.

Také teprve pohledávka a její splatnost jsou určitými veličinami, hodnota vývozní a dovozní z valné části odhadní.⁴⁰⁾

⁴⁰⁾ Statistiku dovozu a vývozu prováděly dříve státy jen dle celního rejstříku. V Anglii do r. 1696 byl dovoz i vývoz podroben 5% clu z hodnoty a došlo se k statistice násobením cla dvaceti. Nyní věnuje se obchodní statistice veliká péče. Vývozce má povinnost oznamovací či deklarační pod pohružkou trestní (Rakousko zák. ze 26./6. 1890 č. 132 ř. z., Německo zákon z 20./7. 1879, Francie z 22./8. 1791, z 28./4. 1816). Všude však i nadále ve spojení s celnictvím, a základy nejsou stejné, takže výkazy různých zemí se nekryjí. Vyšetřování ceny jest velmi obtížné. Dovozečtí i vývozečtí sice cenu deklarují, ale v zemi, odkud se vyváží, je vývoz bez výloh dopravy, v zemi, kam se přiváží, je dovoz v ceně s výlohami dopravy. V Anglii zboží dovážené i vyvážené deklarovati se musí dle ceny v okamžiku, kdy překročuje hranici. Vždy zůstane to však na svědomitosti sou-

Nebude tedy rozvaha obchodní pro kursovou cenu peněz rozhodující, nýbrž rozvaha, bilance platební.

Tato však nebude vyčerpána potřebnými platy na základě uzavřených obchodů se zbožím, nýbrž bude zde ještě mnoho platů a plnění jiných.

V prvé řadě bude zde veliký styk kapitálový tím, že tuzemsko do ciziny neb cizina do tuzemska půjčuje cenné papíry, akcie, státní, veřejné neb soukromé dluhopisy kupuje, podniky průmyslové i jiné zřizuje a bude proudění peněz z jednoho státu do druhého následkem těchto obrátů. Stát, země, obec, průmyslník vypůjčí si peníze z ciziny a musí býti tyto peníze dodány dlužníku, obyvatelé tohoto státu, — dlužníka kupují však průběhem doby papíry od obyvatelů státu — věřitele a naopak. Tím vznikají celé platy, které se objevují přirozeně v platební bilanci, poněvadž peníze státu platícího musí se přeměnit na peníze státu platy přijímajícího.

Další řada platů vzniká placením úroků, dividend, zisků z kapitálů v cizině uložených. Dopravou, telefonickým, telegrafickým stykem, pojišťováním, sprostředkováním obchodů, cestováním, vystěhovalectvím, zasíláním peněz vystěhovalcům, státním příslušníkům v cizině žijícím a naopak, placením služného, pensí, odkazů a pod.

Všecky platy vzájemné mezi příslušníky dvou států pozorované a srovnávané v určitou dobu, dají nám platební rozvahu.⁴⁷⁾ Při tom může býti v jednom oboru stát (t. j.

kromých osob vyvážejících a dovážejících, které při zboží neprodaném na pevně, nýbrž daném do komise musí jen odhadovati. Tyto obtíže hleděly Francie, Itálie, Německo a Rakousko odstraniti tím, že zřídily komise (v Rakousku tak zv. komerční radové), které každý rok pro každé jednotlivé zboží dovozu i vývozu dle země původu a země určení sestaví ceny, jimiž se opravují deklarace. To, co vyjde, jest však skutečně jen odhad, poněvadž nelze určit pro celý rok ceny celých druhů zboží. Skutečné ceny mohou tedy vzniknouti teprve jako výsledek obchodů, jako plnění peněžité za dodané zboží.

⁴⁷⁾ Příklad platební rozvahy, kterou zjistiti je neobyčejně těžko, uvedla rakouská vláda v tabulkách pro statistiku valuty za desítiletí 1892—1901 (při tom + značí pohledávku oproti cizině, — pohledávku ciziny): za úroky, dividendy a umořovací částky cenných papírů v cizině se nalézajících — 3347, saldo mezinár. obchodu s cennými papíry + 768, cizozemské společnosti + 155, zisky cizozemských společností — 78, saldo

platy jeho obyvatelstva) vůči druhému pasivní, v jiném aktivní. Země, které jsou silně zadluženy v cizině a musí platit mnoho úroků do ciziny, snaží se co nejvíce zboží vyvážeti, aby tyto platy, jež mají za zboží obdržeti, zjednaly rovnováhu, porušenou tím, že na úrocích mnoho do ciziny platí. Řekne-li se, že Rusko platilo úroky ze svých dluhů státních vývozem obilí, neznamená to ovšem, že by ruský stát platil úroky ze státních dluhů obilím, nýbrž že proti pohledávkám ciziny na úrocích ze státních dluhů ruských jsou pohledávky občanů ruských proti cizině za obilí.²⁸⁾

Přes to však takovému zkrácené vyjadřování (kde místo obyvatelé toho a toho státu říkáme prostě ten a ten stát) a tvrzení, že stát platí svoje úroky z dluhů do ciziny vyvezeným zbožím, má velmi značné oprávnění, poněvadž vyrovnávání těchto platů děje se zpravidla náhražkami, platebními směnkami, šeky, poukázkami a odúčtováním.

Má-li na př. stát platit úroky z dluhů svých do ciziny, hledí si opatřit u svých příslušníků, vyvezších do ciziny zboží, směnkou, šeky, poukázku, znějící na příslušníky cizozemské, prodá tyto papíry nebo nechá vybrati v cizině a výnosu použije k zaplacení úroků ze svých dluhů. Ve skutečnosti tedy zaplatí se tyto úroky penězi vybranými u cizozemských dlužníků cizozemským věřitelům státu. Totéž dělá také každý obchodník, který má do ciziny platit za zboží, který do ciziny chce půjčiti peníze, do ciziny má platit úroky atd.

Nejobvyklejší formou jest ovšem směnka. Jestliže má se platit do ciziny, hledá obchodník doma směnku na cizinu, znějící na měnu ciziny, poněvadž v této měně má platit. Směnku na cizí měnu znějící kupuje jako zboží za do-

obchodní bilance (bez drahých kovů) + 2009, platy námořnictva do ciziny — 98, saldo mezinárodní dopravy + 375, saldo platů vystěhovaleckých + 206, výnos cizineckého ruchu + 469, úhrn aktiv (+) 4069, pasiv (—) 3610. Rozdíl + 459. Větší dovoz drahých kovů + 628. Vše v milionech korun.

²⁸⁾ Právě u zemí, které mají mnoho pohledávek v cizině (na př. Anglie) vidíme obchodní bilanci pasivní, to jest dovoz převyšuje vývoz; u států silně zadlužených v cizině (nejenom státními, nýbrž i soukromými dluhy) vidíme aktivní bilanci obchodní čili převahu vývozu nad dovozem (Rumunsko, Rusko, Rakousko-Uhersko).

máací peníze. Tím dostane se výraz tomu, co stojí peníze cizí měny v domácí měně.

Jak se bude tato cena tvořit? Svoje usuzování další zakládáme na tom, že státy, o jejichž styk jde, mají uspořádanou měnu, mají banku cedulovou, jež má povinnost vyměnit na požádání bankovky za kovové peníze, že tedy ve státech těch jsou jen kovové, na př. zlaté peníze a skutečně poukázky na ně (bankovky) a žádné peníze papírové jakéhokoliv druhu (nesměnitelné s nuceným oběhem).

Pro platy do ciziny pro určité období budou sláněny doma směnky znějící na cizinu, tam od tamějších obyvatelů splatné. Bude-li těchto směnek hojně, t. j. mají-li domácí obyvatelé mnoho pohledávek na obyvatele cizozemská, vyrovná se poptávka s nabídkou snadno a bude-li nabídka značnější než poptávka, budou směnky na cizinu (devisy) lacinější, bude-li jich málo, budou dražší. Tržní cena směnek čili kurs jejich stoupá nebo klesá. Tento kurs směnek jest rozhodující pro kurs cizích peněz u nás doma, za tuto cenu dostávám vlastně cizí peníze, nebo lépe řečeno: za cizí peníze doma dostanu tu a tu cenu v domácí měně.

Vyváží-li totiž obchodník do ciziny a prodává v cizí měně se splatností v cizině, musí se ptáti, mnoho-li vlastně dostane za zboží ve své domácí měně, když po zaplacení přemění cizí peníze na domácí peníze; prodává-li ve měně své vlasti se splatností u sebe, bude starostí kupujícího, aby kalkuloval při koupi, mnoho-li bude potřebovati peněz své vlasti, aby nakoupil peníze cizí měny a zaplatil. Dováží-li obchodník zboží z ciziny a platiti má v domácí měně, musí cizozemský vývozce rovněž počítati, mnoho-li dostane za tuto cizí měnu v penězích své vlasti; je-li tomu naopak, musí stejně kalkulovati kupující.

Kdyby vše platilo se penězi, musily by býti peníze vzájemně zaslány, placeno dovozně (poštovně), pojistně, zasílatelům ušel by úrok a pokud by zaslali tržní cenu v mincích své vlasti, ač měli platiti v minci cizí, musili by nahraditi výlohy, spojené s ražením cizích mincí na mince místa platebního. Část těchto výdajů může ušetřiti ten, kdo může obstarati si směnku na místo, kam má platiti. V prvé řadě ušetří úrok, poněvadž on kupuje směnku, srazí si úrok ode dne koupě do dne splatnosti směnky, a platí-li směnkou do ciziny, tu mu smí ten, jenž ji jako placení přijme, sraziti úrok jen ode dne,

kdy jí přijal, do dne splatnosti. [A koupí od B směnku vydanou na C v Berlíně dne 1. března 1916, splatnou 1. června 1916 na 10.000 M; kup uskuteční se dne 15. března 1916, takže A srazí si úrok (na př. 5%) od 16. března do 1. června 1916 z 10.000 M; směnku zašle na zaplacení svého dluhu u obchodníka D v Berlíně, který ji obdrží dne 20. března 1916 a srazí si úrok (na př. 5%) od 21. března 1916 do 1. června 1916 z 10.000 M. Tím měl obchodník A peníze ode dne 15. března do 20. března včetně zúročeny 5%, kdežto by jinak — kdyby peníze posílal poštou — po dobu tu peníze zúročeny neměl.]

Další výlohy spojené se zasláním kovových mincí a pojištění jich se mohou při zaslání směnky z velké části uspořit.

Majitel směnky na cizinu má ze zpeněžení jejího tu výhodu, že peněz může použít k výdělkové činnosti, že ušetří výlohy spojené se zasláním směnky k inkassu, výlohy zaslání peněz z ciziny do své vlasti, event. výlohy směny peněz cizích na peníze své vlasti anebo náklady s ražením domácích peněz z cizích mincí.

Tyto oboustranné výhody vedou k tomu, aby jeden směnku na cizinu nabízel, druhý aby se po ní poptával, oba chtějí mít při tom zisk větší, než kdyby poslali peníze do ciziny nebo přijali hotové peníze v cizině splatné.

Bude tedy kurs směnek pohybovat se kolem kovové hodnoty mincí, kolem kovové parity, o níž shora jsme mluvili. Vezměme dvě země se zlatou měnou a předpokládejme, že není tam peněz papírových. Víme, že 100 M ve zlatě rovná se 117.56 korunám ve zlatě čili parita vůči Německu je $100 M = 117.56 K$. Kurs směnky na Německo (cizinu) bude se pohybovat v tuzemsku kolem této rovnosti, této parity kovové. Bude buď pod ní, jestliže nabídka směnek na cizinu (Německo) je veliká a poptávka malá, čili jestliže má cizina (Německo) do tuzemska mnoho platit, tuzemsko do ciziny málo, je-li tedy platební bilance tuzemská aktivní, nebo bude nad paritu, jestliže je poptávka po směnkách na cizinu veliká, nabídka malá čili jinak řečeno, má-li tuzemsko do ciziny mnoho platit, ale cizina do tuzemska málo, je-li tedy platební bilance tuzemská pasivní vůči cizině, Německu. Z toho pravidlo: Kurs směnek na cizinu stoupá při platební bilanci pasivní, klesá při

platební bilancí aktivní, je-li v obou zemích měna stejného kovu.

Při tom však není toto klesání a stoupání neobmezené ani nahoru, ani dolů. Směnky mohou nad paritu kovovou stoupati tak dlouho, pokud cena jejich bude pro kupujícího výhodnější než zaslání zlatých peněz neb zlata, tedy potud, pokud ušetří na úroku, poštovním, pojistném, ražebném a ostatních výlohách placení hotovými penězi. Budou naopak v kursu klesati tak dlouho, pokud pro prodavače směnky jest cena docílená výhodnější než přijetí hotového placení v cizině, spojená se ztrátou úrokovou za dobu zásilky peněz do jeho vlasti, s útratami zaslání pojištění, event. výměny za domácí minci neb ražení její.

Jakmile by směneční kurs dosáhl takové výše, že by hotové placení do ciziny bylo výhodnější, bude se platiti hotově, tedy v našem případě zlatými mincemi neb zlatem, drahý kov mincovní se bude vyvážet.

Jakmile by směneční kurs tak hluboko poklesl, že by se vyplatilo lépe majiteli směnky, aby ji do ciziny zaslal k vybrání peněz a dal si kovové mince (zlato) neb mincovní kov zaslati, bude se z ciziny kov mincovní (ať již v mincích či ve zlatě; z něho při svobodné ražbě se mohou dáti mince raziti) dovážet.

Vývoz zlata do ciziny nastane z důvodů hospodářských, jestliže kurs směnek překročil hoření bod zlata, dovoz z ciziny, klesli-li pod dolní bod zlata. Poněvadž vývoz zlata ze země jest pro oběh peněz a hospodářství škodlivým, nazýváme nepříznivým kursem směnečným, blíží-li se hornímu bodu zlata, příznivým, blíží-li se dolnímu bodu zlata, neboť v prvém případě jest platební bilance státu v ten čas pasivní, v druhém aktivní.⁴⁰⁾

⁴⁰⁾ V kursovním lístku bursovním nalézáme tyto kursy v oddělení „směnky a valuty“ a známe-li paritu mincí, můžeme posouditi, zdali je kurs příznivý či nepříznivý. Ale směneční kursy se přirozeně na různých bursách nekryjí, takže nemusím právě koupiti směnku na místo, kam mám platiti doma, nýbrž na cizí burse. Při tom i nejmenší úspora na kursu hraje velikou roli při velikosti sum, o něž jde, a při malém zisku, s nímž mezinárodní obchod pracuje. Obnáší tento zisk 1—1½%, v některých odvětvích ½—¾%.

Toto pravidlo ve své čistotě objeví se, jak jsme uvedli, jen ve vzlazích dvou zemí se stejnou měnou kovovou. Jestliže v jedné zemi je zlatá, v druhé stříbrná měna, není mezi oběma měnami pevné rovnosti či parity, poněvadž ceny kovu kolísají. Vidíme na př., že cena stříbra (vyjádřená ve zlatě) na londýnské burse stále se mění, sice nepatrně často, ale poněvadž trh směneční je velmi citlivý, musí také tyto změny respektovati. Při svobodě ražení mincí počítá se se zvýšením neb klesnutím ceny kovu. Jestliže relace zlata ke stříbru byla 1:15½, rovnala se jedna zlatá marka ½ zlatníku, zlatník dvěma markám. Když cena stříbra klesla na relaci 1:18.63, rovnala se 1 zlatá marka 0.6 zlatníku, zlatník (stříbrný) 1.66 M ve zlatě. Kdyby zůstala parita stejná (t. j. 12½), dostal by rakouský obchodník za 1395 marek ve zlatě čili za 1 libru zlata 18.63 liber stříbra a dal by si v mincovně raziti 835.35 zlatníků, kdežto při relaci 1:15.5 dostal by jen 15.5 libry stříbra a dal by si raziti jen 697.5 zlatníků.

Poněvadž tyto zisky nemůže připustiti obchodní soutěž, řídí se cena směnek také dle ceny kovu nejen dle pasivní nebo aktivní bilance platební. Kdo prodá do cizí země s měnou jiného kovu, nemůže věděti, mnoho-li vlastně v době placení dostane v mincích své vlasti a musí proto při své kalkulaci spekulovati s tím, jaká bude asi v době placení cena peněz kovových. Obchody mezinárodní mezi státy různé měny stávají se proto silně spekuláčními a tím riskantními. Proto snahy o světový bimetalismus nebo světovou měnu se stejným kovovým podkladem jsou skutečně pokrokovými, poněvadž uskutečnění jejich značilo by, že položen by byl pevný základ pro styky mezinárodní.

Ještě hůře mají se však věci v zemích s měnou papírovou tehda, jestliže oběh peněz papírových překročí skutečnou potřebu, což zpravidla se stává, poněvadž stát užívá vydávání peněz jako pramene příjmů pro sebe a rozmnožuje je ne proto, že potřebuje je hospodářství národní, nýbrž že potřebuje výpomocí hospodářství státní (na př. ve válce). Oběh takovýchto peněz nedá se zmenšiti dle pokleslé potřeby, kovové mince stěhují se ze země na platy do ciziny, papírové peníze se zlevní, dostanou v poměru ke kovovým mincím disagio čili kovové mince naopak agio (přirážku) pro svoji vzácnost a současný přebytek papírových peněz. To ovšem má vliv na hod-

nocení peněz cizozemských a směnky v cizí valutě stoupají ohromně. Pro počátek je toto disagio papírových peněz (resp.agio kovových) pro vývoz velice výhodné, neboť vývozce může v cizině v cizí valutě nabízet zboží lacino, poněvadž za cizí valutu v domácích penězích dostane zvětšenou sumu, za kterou při nuceném oběhu nakoupí stejné množství statků. Agio však také působí jako ochranné clo, ztěžuje dovoz, poněvadž dovozce musí žádati v domácí papírové měně za zboží mnoho, aby dostal v penězích své vlasti přiměřený obnos. To vede k tomu, že domácí výrobci využijí vyloučení cizozemské soutěže ke zvýšení cen zboží. Kromě toho věci, které se z ciziny dovážeti musí (na př. bavlna, vlna, kůže, měď), prodávají se — počítáno v domácích penězích — za vysoké ceny, aby importér v penězích své vlasti dostal přiměřený obnos na nákup v cizině za cizí vysokou valutu. Všecky výrobky z těchto surovin stanou se drahými, což má za následek stoupaní mzdy, služného atd. a všech nákladů výrobních.

Tak jako ochranné clo na obilí, mouku, dobytek, maso, železo a jiné nevyhnutelné statky potřebné širokým vrstvám, musí působiti — není-li statků těch nadbytek — k povolnému zdražení všech výrobků a volání po novém zvýšení cel, stejně tak rozmnožování papírových peněz vede k stálému dalšímu jejich znehodnocování, k mizení kapitálů (staré, v dobré minci zapůjčené kapitály platí se penězi znehodnocenými!) k stoupajícímu ochuzení. Tak ve Francii od r. 1790 do r. 1796 vydáno za 45½ miliard franků papírových assignatů a měly cenu ¼% v kovových penězích! V Rakousku za napoleonských válek kryty výdaje papírovými penězi, bankocetlemi, které klesly r. 1801 na 91%, 1802 na 86%, 1803 na 82%, 1807 již na 52%, 1808 na 47%, 1809 na 35%, 1810 na 20%, 1811 na 9% a byly r. 1811 vyměněny za Einlösungscheine (šajny), tak že za 5 zl. v bankocetlích dostal se 1 zl. šajně, čili vyrovnání na 20%

K tomu však přistupuje ještě jeden moment velmi rozhodný: důvěra ve stát, dostane-li se ze své finanční tísně a k úpravě poměrů, důvěra ve stát, že nebude dále vydávati papírové peníze, takže dosavadní oběh bude stále přiměřenější ke vzrůstajícímu obyvatelstvu a jeho konsumní síle. Tento moment důvěry neb nedůvěry bude vždy vyjádřen také v kursovní ceně papírových peněz, bude působiti kolísání agia dle politické situace a mezinárodní obchod stává se hrou na

burse, odvážnou spekulací. Obchod vyjádří to zvýšením cen, aby uhradil zvětšené riziko (premie za nebezpečí, riziko).⁵⁰⁾

⁵⁰⁾ Tenkráté byly vydávány státovky nesměnitelné (bez kovového podkladu) a s nuceným oběhem. U nesměnitelných bankovek s nuceným oběhem není situace tak nebezpečna potud, pokud stát se nesmí zadlužit u cedulové banky, pokud má přiměřený poklad kovový a je značný oběh mincí kovových v obecnstvu jako záruka možného doplnění kovového pokladu. Jakmile však tyto podmínky scházejí, nastupují všechny účinky papírové měny. Příklad jasný poskytuje nynější světová válka. Rakousko-Uhersko mělo před válkou měnu jen na papíře zlatou, ve skutečnosti bankovkovou; vystačovalo s ní — jak v pozdější kapitole ukážeme — jakž takž za poměrů normálních, udržovalo kovový poklad a poměr bankovek nekrytých, v bankovním privilegiu zakázáno bylo rakousko-uherské bance, že nesmí půjčiti státu. Oběh zlata malý. Ve válce bylo bankovní privilegium a obzvláště ustanovení o tom, že banka nesmí půjčovati státu, nařízením dle § 14. zrušeno a stát zadlužil se u banky obnosem přes 5 miliard korun nijak nekrytých kovem, výše krytí bankovek zůstala neznáma, ježto banka nemusila (ano nesměla) uveřejňovati výkazy, jediná z bank válčících států. Zakázáno platiti zlatem do ciziny, aby zlato do ciziny neuteklo. (Stejný zákaz vydán v Německu.) Důsledkem toho bylo, že vlastně placeno jen bankovkami, o jejichž kovovém krytí nikdo nevěděl a které obíhaly v ohromném množství a to rovněž přesně neznámém. Bilance obchodní stala se ihned značně pasivní, ježto zakázán vývoz celé řady nejdůležitějších vývozních druhů zboží (ječmen, slad, cukr, obilí, sukna, bavlněné zboží atd.), kdežto dovoz byl velmi žádoucí. Platební bilance se sice trochu zlepšila tím, že se úroky ze státních dluhů do ciziny nepřátelské neplatily a platiti soukromníkům se zakázalo. Ale za tohoto stavu valuty musilo nastati znehodnocení peněz nejenom proto, že byla poptávka po věcech dovážených z ciziny velmi naléhavá, ježto se mohlo odebrati zboží jen od neutrálnů, nýbrž i proto, že placeno mohlo býti jen papírovými penězi. Bylo přirozeno, že by exportéři byli rádi vyváželi, poněvadž by vydělali ohromné peníze na ažiu. Na př. cukrovar v kampani 1914—15 vyrobil cukr ze řepy koupené za starou cenu. Kdyby byl vyvezl cukr do Švýcarska jen za cenu platnou před válkou na př. 50 franků, dostal by býval před válkou za frank 0.95 K čili $50 \times 0.95 = 47.5$ K; avšak frank stoupl na 1.20 K a tu by za týchž 50 franků dostal 60 K, čili více než o $\frac{1}{4}$, kterých by použil k zaplacení svých dluhů. To však při vývozních zakazech nebylo možno. Naopak zboží muselo se dovážet a tu dovozce počítal, mnoho-li dostane v penězích své vlasti za rakouské koruny. Prodal-li švýcarský výrobce určité kvantum čokolády před válkou za 1000 K, dostal za ni 950 franků, prodal-li ji za války, musí — aby do-

Ukázali jsme, že ve státě s měnou znehodnocenou, ať kovovou (stříbrnou) či papírovou, působí tento stav příznivě na vývoz do státu, jehož měna jest relativně stoupající (ze země s měnou stříbrnou do státu s měnou zlatou).

stal opět jen starou cenu — žádati za ni 1140 K stojí-li frank 1.20 K, čili o 14% více a to bude jednati úplně nezištně, nehospodářsky, nevyužije naléhavé poptávky a obmezenosti nabídky, aby cenu zvýšil. Čím více však se budou rakouské bankovky ve Švýcarsku hromaditi a nebudou tam platy do Rakouska pro zastavení vývozu, tím více bude cena jejich klesati. Aby se to nestalo, učiněn pokus výměny zboží, to jest úvolnění vývozu do určitého množství, aby mohly bankovky odplynouti zpět, proto také nedovolováno ani dovážeti tolik, mnoho-li nabízeno, aby právě nenastalo zhoršení valuty, které působilo zdražování všech potřeb. Byl jednou na př. stav, že 100 marek stálo 150 K, ale 100 franků 165 K (ačkoli dle parity [rovnosti] kovové 100 korun = 117.56 m a 95 frankům). Příčina byla ta, že marka byla znehodnocena více než koruna, totiž za 100 franků bylo nutno zaplatiti 110 marek. Kdyby totiž marka nebyla znehodnocena a stála v paritě za 100 franků = 86 marek, koupil bych si za 150 K 100 marek, za 86 marek koupil bych si 100 franků a platil bych jimi svůj frankový dluh do Švýcarska a zbylo by mi ještě 14 marek a ušetřil bych na kursu 15 K. Potřebuji-li však na koupi 100 franků místo 86 M 110 marek, koupil bych za 165 K 110 marek a za ně bych dostal 100 franků. Poměr musí býti takový, poněvadž jinak by byla poptávka po markách tak veliká (pro platy ve francích), že by ihned stouply. Toto abnormální znehodnocení bylo vyvoláno velikým přepjetím dovozu ze Švýcarska bez současného vývozu a bez možnosti vyrovnati diferencí zlatem. Ukázalo se, že nelze jen vývoz regulovati, nýbrž také dovoz, že nelze překotně dovážeti z ciziny, nemá-li býti přivoděno veliké znehodnocení peněz a tím dražota. Povolání vývozu nebylo tedy jen podmínkou státu vyvážejícího, nýbrž také dovážejícího (Německa, Rakouska), přestalo se s podněcováním dovozu, jak z počátku války se dalo (na př. pivovary v Německu mohly svařiti libovolné množství dovezeného sladu, bramborové moučky, sesladovati ječmen dovezený a nebyly vázány na maximální ceny), nýbrž každý pro dovoz musil míti povolení, právě z těchto důvodů valutních. — Je přirozeno, že znehodnocení valuty působí značně na zvýšení cen zboží. Za války dovážela se bavlna, brambory, bramborová moučka, tabák z Holandska, sádlo, kukuřice a pod. z Rumunska, máslo z Dánska atd. Nehledě k tomu, že stejně tito vývozci šli za svým hospodářským prospěchem a zboží draze prodati chtěli, měli také ještě důvod ve znehodnocené valutě. Poněvadž se jednalo o věci nutné potřeby, rozšířila se dražota (menší nákupní síla peněz) velmi rychle a přistoupil druhý důvod zdra-

Vývozce však nedostane celý agiový zisk, poněvadž chce vyvésti co nejvíce a raději pro cizinu sníží ceny zboží. Ná-
kupní síla peněz ve státě s měnou hodnotnější stoupá, ceny
zboží, mzdy klesají a vývoz se pozvedne.

Ne však jen z tohoto důvodu: stát s měnou klesající počne
míti nedostatek kapitálu, ježto stoupající ceny (vyjádřené v zne-
hodnocených penězích) působí, že daleko větší část důchodů
každý spotřebuje než dříve, méně uloží, ale výroba potřebuje
většího provozovacího kapitálu (mzdy, úroky rostou), kapitál
ten se doma nenashromažďuje, bylo by třeba, aby půjčila cizina.
Ta však půjčí nerada, poněvadž je vývoj poměrů ve státě s mě-
nou znehodnocenou nejistý, pevně vyměřený úrok v penězích
této měny poskytuje kolísající příjem (dle hodnoty v minci
vlasti) a zpětné splacení zápůjčky rovněž může vésti ke kapi-
tálové ztrátě, jestliže peníze státu dlužníkovy na ceně opět
klesnou. Proto hledí cizozemský kapitál půjčovati jen ve měně

žování: obchodník potřeboval v penězích vyjádřeno vydělati
více, aby vyživil (při zdražení všeho) svoji rodinu a sebe,
dělník musil dostati vyšší mzdu, úředník vyšší služné, dosa-
vadní důchody nestačily na existenční minimum. Obmezení
spotřeby (na př. masa, chleba, šatů, bot) nepůsobilo zlevnění,
poněvadž zde byla stále veliká a naléhavá poptávka armády a
nabídka stále menší, obmezení spotřeb luxusních nemělo vlivu,
poněvadž zde byla tím naléhavější poptávka po neluxusních
statcích. Tak zv. hnaní cen do výše bylo sice v mnohých a
mnohých případech, ale nesprávné jest stanovisko, že obchod-
ník, který nakoupil zboží ještě laciněji (na př. před válkou),
má je prodati za ceny zvýšené jen o normální občanský zisk,
ne za ceny tržní v době prodeje zboží. Jestliže zboží ne-
zadržoval, aby právě způsobil stoupání, pak nemůže
nikdo hospodářsky vzdělaný od něho žádati, aby nepoužil
tržních cen, a to tím více, že nikomu nenapadne nahraditi mu
něco, kdyby cena zboží šla dolů. Kdyby totiž při znehodnocené
valutě měl býti přidržován k tomu, aby za starou cenu pro-
dával, pak prodělává, neboť on dal za zboží v dobrých, ne-
znehodnocených penězích nákupní cenu a má nyní
dostati prodejní cenu v penězích znehodnocených, za
něž — kdyby pouze znehodnocení bylo příčinou stoupanutí
cen — nedostal by stejné množství zboží ke koupi, jaké prodal,
a výdělek by neměl žádný, ač potřebuje větší ve znehodno-
cených penězích než v dobrých, aby svoje potřeby mohl stejně
ukojiti jako dříve. Je zřejmo, že poměry měny hrají velikou
rolí pro veškeré obyvatelstvo a jsou často příčinou nebo
aspoň jednou z příčin drahoty.

s v é, aby risiko přesunul na dlužníka a nechuf jíti do nejistých poměrů musí býti vykoupena vyšším zúročením.

Tím výrobní rozpjetí ve státě s měnou znehodnocenou se ztíží, náklady úrokové rostou. K tomu přistoupí pak ještě, že ve státě s měnou hodnotnou zůstává více kapitálu doma, úrok klesá a tím země ta stává se konkurence schopnou přes agio měny nehodnotné.

Stát s měnou nehodnotnou povlovně má výdaje větší: musí upravití služné úřednictva a zřízeníctva, provozuje-li nějaký monopol, má zdražené suroviny, pracovní síly a tím výnos menší, má-li dráhy, doly, roste jeho režije i investice, musí přistoupiti k zvýšení daní, cen monopolního zboží, tarifů na drahách a konečně sáhnouti k půjčkám, jež při kapitálové chudobě domácí musí hledati v cizině a dostane je tam buď v cizí valuté neb s podmínkou kovového placení. Tak v Rakousku vidíme, že musilo uzavřítí dluh ve stříbře splatný (stříbrná renta), ve zlatě splatný (zlatá renta), v markách, dolarech a pod.

Zúročení jak těchto státních dluhů do ciziny, tak soukromých přivodí velkou poptávku po cizí měně, po cizích směnkách a má za následek těžké otřesy kursové v době napjaté bilance platební.

Jak vyrovnává se platební bilance. Řekli jsme již shora, že náhradní papíry (směnky, šeky, kupony, bankovky) mají veliký význam pro vyrovnávání platební bilance a že ke skutečným zásilkám drahého kovu neb mincí do ciziny dochází zřídka a to buď tehdy, když věřitel výslovně na tom stojí, aby mu bylo placeno mincí, nebo když neučiní se včas opatření, aby se napětí směnečných kursů zmírnilo.

Nejprve a sice úplně bez jakéhokoli řízení zakročí tak zv. arbitráž (francouzské slovo značící obchod s cennými papíry, dobré zdání, úsudek), to jest snaha vydělati koupí a prodejem na směnečných kursech. Uvažuje-li se totiž na příklad o kursu směnky na Berlín, nebere se v úvahu pouze tento kurs, nýbrž současně, jaký kurs má směnka na Londýn neb Paříž a jaký v Londýně neb Paříži má směnka na Berlín kurs. A tu může se státi, že by se vyplatilo koupiti ve Vídni směnku na Londýn a prodati ji v Londýně za směnku na Berlín, jestliže na obou místech je kurs příznivější než směnky na Berlín ve Vídni. Platí pak v Berlíně londýnskou devisou. Poněvadž zde jde pravidelně o velké obnosy, stačí difference stotiny procenta, aby

se obchod vyplatil. To bude míti přirozeně za následek ve Vídni menší poptávku po devisách na Berlín, větší na Londýn a v Londýně zvýšenou poptávku po devisách na Berlín, stlačení kursu berlínské devisy ve Vídni, zvýšení kursu devisy na Londýn a v Londýně zvýšení kursu devisy na Berlín. Arbitráž tedy nejprve působí k vyrovnání kursů na všech burzách.

Jde však ještě dále: ona zboží dělá, totiž směnky na Berlín ve Vídni rozmnožuje. Vídeňská banka je na př. v obchodním spojení s berlínskou buď že tam má vklad (depôt) nebo úvěr. Vydá tedy na tuto berlínskou banku směnku, kterou prodá domácím obchodníkovi, který touto směnkou platí do Berlína. Nebo má-li stejné spojení v Paříži, vydá směnku na Paříž a koupí v Paříži směnku na Berlín, kterou obchodník platí. Udělá to ovšem jednak dle kursu směnek na Paříž a v Paříži na Berlín, ale také dle výše úrokové míry. Tím se mezinárodní placení oddálí na dobu, kdy očekává se zlepšení bilance obchodní, kdy bude moci pak směnku vydanou platiti směnkou lacinějšího kursu.⁵¹⁾

Poněvadž pak na burse znamenají se směnky podle délky splatnosti (dlouhé jsou 2—3 měsíční, krátké jsou směnky na viděnou až 14denní, což řídí se dle zvyklostí bursovních a dle místa splatnosti) a v kursu směnečném jest již sražen úrok dle diskontní sazby místa splatnosti za dobu, kterou krátká neb dlouhá směnka má obíhati dle zvyklostí a tím dle kursovního lístku, lze při příznivé (nízké) diskontní sazbě místa splatnosti zakoupiti směnky dlouhé, obnos uložit v cizině a vydati směnky krátké, prodati je a tím rozmnožiti množství směnek na určité místo, jsou-li platy nutné.

Arbitráž, jak zřejmo, snaží se v tomto případě platy pozdější využití ihned.⁵²⁾

⁵¹⁾ Tak na př. Rusko s velikým úspěchem drželo kurs směnek na Berlín, že státní banka ruská udržovala hotovost v Berlíně, vydávala na ni v době přede žněmi směnky splatné po žních, kdy bilance platební při velkém vývozu obilí do Německa byla aktivní, kurs směnek na Petrohrad stoupal, na Berlín v Petrohradě klesal.

⁵²⁾ Nejlepší a největší doklad vyrovnání miliardových platů do ciziny pomocí směnek s velice jemnou a promyšlenou arbitráží poskytuje zaplacení válečné náhrady francouzské Německu v letech 1871—73. Náhrada s úroky obnášela 4990 milionů franků

Ačkoli může mít arbitráž značný vliv na úroveň kursu směnečného a přesuny placení, přece sama o sobě by nestačila. Je potřebí jiného prostředku na upravení, na uvolnění neb za-

(z 5 miliard smluvených bylo sraženo na dráhy elsasko-lotrinské 325 mil. franků). Kdyby ji byla měla zaplatiti ve stříbrných 5 francích, vážila by 250.000 metr. centů čili 2500 vagonů po 100 metr. centech. Na tuto válečnou náhradu zaplatila Francie hotově 617 mil. franků (z toho 273 mil. franků ve zlatých napoleonodorech, 128 mil. franků v jiných zlatých mincích, 216 mil. franků ve stříbře), 125 mil. franků ve francouzských bankovkách a 4248 mil. ve směnkách a cizích bankovkách. Z toho bylo zaplacen v tolařech 694,817,223.23 mil., v jihoněmeckých zlatých 99,877,142.30, v hamburských bankomarkách 141,289,448.14, ve francích 1,016,584,613.11 (z toho belgické směnky 144 mil., mimo-francouzské 139½), v librách šterlingů 25,233,801 L. 18 st. 1 d., v holandských zlatých 117,009,388.58. (Dle Helfericha, „Beiträge zur Geschichte der deutschen Geldreform.“) Ve směnkách na německá místa bylo zaplacen 2958.76 mil. fr., v anglických, holandských, belgických směnkách 1007.43 mil. fr., 281.81 v německých a cizích bankovkách. Francie nesměla splatiti půjčku ani francouzskými směnkami ani svými dluhopisy, ohromná válečná náhrada měla Francii hospodářsky zničiti. Francie však postupovala způsobem velmi prohlédavým, takže doplatila náhradu místo dvou třetin 1874 dle mírových podmínek resp. místo jedné třetiny 1875 dle dodatečné úmluvy, již pět devětín 1873.

K zaplacení náhrady vypsala čtyři půjčky, které (dle Soetbeera, „Die fünf Milliarden“) byly vypsány a upsány takto:

23/8 1870:

804,568.400 fr. 3%ní renty v kursu 60:60 (tedy zúročení 4.98%)

27/10 1870:

250,000.000 fr. 6%ní renty v kursu 85— (tedy zúročení 7.42%)

27/6 1871:

2,776,000.000 fr. 5%ní renty v kursu 82:5 (tedy zúročení 6.29%)

28/7 1872:

4,136,000.000 fr. 5%ní renty v kursu 84:59 (tedy zúročení 6.06%).

Úhrnem půjčky ty vynesly 6,738,210,635 fr. s ročním zatížením úrokovým 396¼ mil. fr. K tomu dluh u francouzské banky v sumě 1,530 mil. Vlastní válečná vydání francouzská se ztrátou na daních obnášela 3¼ miliardy. — Při poslední půjčce upsáno 41 miliard, byla 12krát přeepsána. Při placení válečné náhrady postupovala Francie tím způsobem, že skupovala směnky na bursách za nejvýhodnějších podmínek a platila jimi, že dále na svoje hotovosti v cizině, pocházející z upsaných obnosů na její půjčky, vydávala směnky, jimiž stlačovala kursy, že vešla ve spojení s německými bankovními domy (na př. s Norddeutsche Bank, L. Behrens Söhne), že na ně bude vydávati směnky, vy-

brzdění. A tento úkol mají banky cedulové a jejich sazba úroková je tímto říditkám. Řekli jsme již pojednávajíce o nich, že vydávání bankovek, řádně do jisté výše krytých, dodává oběhu peněžnímu pružnosti, zvětšuje oběžné prostředky, má-li obchod a průmysl toho potřebu, zmenšuje je, není-li této potřeby. Při tom stále mějme na mysli, že jednáme jen o bance cedulové, která vydává bankovky, kdykoli směnitelné za kov.

Zásobu kovu měny má hlavně banka cedulová, poněvadž u jiných bank by tyto hotovosti ležely bezúročně a proto se jich jiné banky ochotně zbavují, předávajíce je bance cedulové a ponechávajíce si kovové mince jen pro potřeby směnářenské a oběžní a udržujíce pokladní hotovost jen dle odhadu (zákonem jim předepsána není). Na tento kovový poklad banky cedulové dojde, jestliže je potřebí konati do ciziny platy v hotovosti a nelze vzítí hotové peníze z oběhu.

Stoupají-li tedy směnky na cizinu a tím cizí měna v tuzemských penězích vyjádřená stává se dražší, došlo by — jakmile by hotové placení v mincích bylo výhodnější — k vývozu kovových mincí do ciziny, k výměně bankovek za kov u banky,

máňovala v cizině svoje směnky za německé. Byl-li pak kurs na tato místa v Paříži nízký, vzala stříbro, byl-li vysoký, prodala směnky. Touto v ohromných rozměrech prováděnou arbitráží nejenom uchránila svoji valutu a svoje národní hospodářství před otřesem, nýbrž vydělala mnoho milionů na kursech směnečních. Mezitím obyvatelstvo francouzské, které od r. 1848 do r. 1870 uložilo v cizích půjčkách 6773 mil. fr., prodávalo tyto cizí papíry a kupovalo z ciziny francouzské půjčky, pokud tam byly umístěny, a r. 1874 byly tyto papíry již zase ve Francii. To ovšem souvisí s velikou spořivostí a pilností francouzského obyvatelstva, které r. 1872 vyvezlo do Anglie a přes Anglii zboží v ceně o 70 mil. tolarů více než v letech 1867—69, kdežto Německo jen o 14 mil. více. Kdežto Francie se rychle konsolidovala, způsobila 5miliardová válečná náhrada v Německu a Rakousku krach z r. 1873 a vleklou krizi, o níž blíže v kapitole o obchodních krizích promluvíme.

Ohromný význam tohoto přesunu jmění, provedeného ze státu do státu od 1. června 1871, kdy placeno prvních 40 mil. ve francouzských bankovkách, až do 5. září 1873, kdy doplaceno posledních 263 mil. (za rok od 29. srpna 1872 do 5. září 1873 zaplacený 3150 mil.), proveden způsobem, který vždy bude sloužití za příklad ohromné výkonnosti organisace peněžního hospodářství.

k zmenšení kovového pokladu banky cedulové, k zmenšení hotovostí u bank a k zmenšení oběhu peněz, jež by banka nemohla rozmnožiti, nemajíc dostatečného krytí ve zmenšeném kovovém pokladu. Tím se zmenšuje možnost poskytování úvěru, dostavuje se nutnost žádati za zboží hotové placení, obmezují se úvěry. Trvá-li tento stav dlouho, vymizí peníze měny vůbec z oběhu, což za mimořádných poměrů (války, revoluce) a za finančních státních kalamit často se stalo a vedlo k papírovému hospodářství.

Za normálních poměrů a řádné správy státní budou tyto důsledky déle trvajících pasivní bilance platební mnohem dříve zpozorovány a odpomoc může býti zjednána buď zvětšením platů do tuzemska, nebo zmenšením hotových platů do ciziny, neb konečně obojím. Cílem musí býti vytvořiti podmínky pro zlepšení kursu valut a devis mezinárodních, kteří od platební bilance jest závislý.

Toho lze do jisté míry docíliti diskontní a devisní politikou cedulové banky.

Diskont je úroková míra, které používá banka při koupi smének srážkou se směnečné sumy za dobu ode dne, kdy směnku koupí do dne splatnosti její a ustanovuje se ze sta čili procentem.⁵³⁾ Oznámi se veřejně. Dle ní říditi se musí úroková míra ostatních peněžních ústavů, poněvadž konec konců jdou tyto ústavy se svými směnkami k cedulové bance, potřebující peníze a nemohou samy půjčovati na nižší úrok než cedulová banka, když by musily zaplatiti bance případně vyšší úrokovou míru než samy dostaly. Upraví proto svoje sazby o něco výše než je sazba cedulové banky (o $\frac{1}{4}$ —1% výše). Upraví však dle této sazby úrok ze vkladů. Zvýší-li totiž cedulová banka diskontní svou sazbu, bude to míti za následek, že obchod a průmysl bude hledati levnější peníze a sice v kruzích soukromých kapitalistů, kteří mají vklady na nízké procento uloženy. Je-li úroková míra cedulové banky na př. $4\frac{1}{2}\%$, bude se ze vkladů u bank platiti $3\frac{1}{2}$ —4%, zvýší-li banka diskontní sazbu na $5\frac{1}{2}\%$, zvýší banky sazbu svoji na 6% a mohou zvýšiti úrokovou míru

⁵³⁾ Na př. směnka vydaná dne 1. března 1916, splatná 1. července 1916 na 1000 K, bude prodána dne 1. dubna 1916 při 6% diskontu. Banka vyplatí 1000 K méně 6% za 3 měsíce čili méně 15 K.

z vkladů, aby jim nebyly odebírány těmi, kdo hledají úvěr na př. na 5 až 5½%. Obráceně budou se míti věci při snížení úrokové míry cedulové banky. Nastoupí snížení úrokové míry u bank pro diskont směnek i ze vkladů a majitelé kapitálů hledají lepší umístění, banky pak hledí při poptávce po lacinnějších penězích docílití velkých obrátů (tím, že směnky prodají a výnos půjčí na směnky, které eventuelně opět prodají).

U papírů pevně zúročených (rent, státních obligací, zastavních listů) bude zvýšení úrokové míty za následek zlevnění papírů, snížení úrokové míry, podražení papírů.⁵¹⁾

Snížení diskontní sazby cedulové banky bude míti za následek stoupání kursu směnek na cizí místa, poněvadž při vyšší diskontní sazbě v cizině vyplatí se majiteli směnky dáti směnku v cizině inkasovati, peníze tam na vyšší úrok ponechati. Nebude tedy tolik směnek na prodej a to již z toho důvodu, že se při prodeji směnky na cizinu sráží úrok platný v místě splatnosti (nikoli v místě prodeje), majiteli sražen by byl vyšší úrok cizí, ale umístiti by mohl peníze doma za nižší úrok zde platný.

Stoupání směnek na cizinu má za následek hotové placení do ciziny, vývoz peněz do ciziny, prodej papírů z ciziny do tuzemska (při zvýšených kursech zde nastalých).

Nízká sazba úroková podníti však podnikavost a tím snahu prodati v cizině, kde vyšší sazba úroková zvyšuje výrobní náklady a ztěžuje schopnost konkurenční, vývoz do ciziny

⁵¹⁾ Máme-li rentu 4%ní na nom. obnos 100 K a úroková míra bankovní je 4½%, míra ze vkladů 4%, bude se pohybovat kurs kolem 100 K; snížili-li se úroková míra bankovní na 4%, míra ze vkladů na 3¾%, stoupne o něco cena papírů ukládacích, aby výnos ze sumy, kterou vynaložiti musím, přiblížil se 3¾% zúročení. Majitel papírů, má-li je prodati, ví, že docílenou kupní cenu uložiti si může jen na 3¾% a chce proto dostati tolik, aby mu obnos ten vynesl opět 4 K jako dosud papír, bude chtíti tedy 106.66, neboť, uloží-li 106.66 K na 3¾%, vynesou mu 4 K. Kupující mu nedá sice obnos ten, poněvadž chce, aby vklad, který nyní má uložený na 3¾%, vynesl mu více, mimo to má nebezpečí poklesnutí kursu; ale sejdou se na př. na ceně 104 K. Obráceně bude věc, když úroková míra stoupne na 5% a stoupne také míra z vkladů na 4¼%. Kupující bude chtíti, aby papír mu nesl více než 4¼%, které nyní dostává, prodávající je ochoten sleviti na kursu, ale tak, aby uložená suma na 4¼% vynesla mu aspoň zase 4 K.

poroste a tím také zásoba směnek na cizinu až dojde k vyrovnání kursovému anebo k obraně cizozemská snížením diskontní sazby.

Banka cedulová již ve vlastním zájmu musí sledovati kursy směnečné a odhadovati nebezpečí vývozu zlata do ciziny při vysokém kursu směnečném směnek na cizinu u nás a nízkém kursu směnečném směnek na tuzemsko v cizině. Neboť oba tyto kursy jsou nebezpečím pro její kovový poklad. Vysoký kurs směnek na cizinu doma působí, že se směňky v cizině inkasují a obnosy získané tam na vyšší zúročení ponechávají, nízký kurs směnek v cizině na tuzemsko značí, že se vyplatí cizozemci směnku v tuzemsku inkasovati a peníze si dáti poslati hotově čili ve zlatě. Toto zlato odebrává se přirozeně buď oběhu, nebo bance předložením bankovek k výměně za zlato.

Banka cedulová proto zvýší diskontní sazbu, jestliže je toto nebezpečí, které je vyvoláno buď nadměrným vzrůstem výroby při laciném úroku, spekulací v cenných papírech a pod.

Zvýšení toto bude míti za následek zdražení úvěru a odpadnou tedy ti, kdož prodávají tak lacině, že pro ně zvýšení nákladů úrokových má za následek ztrátu zisku. To ovšem budou v první řadě exportéři, kteří pracují s malým ziskem. Papíry, jak jsme vylíčili, počnou klesati, spekulace v nich se obmezí. Kursy směnek na cizinu klesnou, poněvadž tržní cena dá se umístiti na vyšší úrok doma lépe než inkasované peníze v cizině; naopak kursy směnek v cizině na tuzemsko stoupnou, poněvadž se vyplatí směnku v tuzemsku inkasovati a peníze zde na vyšší úrok uložit. Cizina bude v tuzemsku kupovati papíry klesající na ceně, vzniká mnoho platů do tuzemska a je tendence zde ukládati peníze na lepší zúročení a platiti sem hotově pro vysoký kurs směnek na tuzemsko v cizině.

Zvýšení sazby diskontní způsobuje tedy zvýšení směnečného kursu směnek na tuzemsko v cizině, snížení kursu směnek na cizinu v tuzemsku, zvýšení naděje na hotové platy z ciziny, zmenšení nebezpečí vývozu hotovostí do ciziny a v celku zvětšení pokladních hotovostí doma a zmenšení oběhu peněz.

Cedulová banka nemůže ovšem provozovati jednostrannou politiku svoji. Kdyby udržovala vysokou úrokovou míru trvale, podvázala by úvěr a neměla by komu půjčovati, měla by své pokladní hotovosti ležeti ladem; kdyby udržovala nízký diskont

stále, měla by sice veliké množství obchodů, ale její zlatý poklad by mizel do ciziny, ztratila by základ kovový pro vydávání bankovek a musila by obmeziti svoje obchody. Musí proto postupovati po pečlivé úvaze hospodářského stavu, aby:

1. pouze odstranila pro národní hospodářství škodlivé rozpínání obchodů zvýšením, nebo podnítila k obchodům snížením diskontní sazby;

2. aby tak učinila včas a v míře přiměřené, poněvadž pozdní opatření je neúčinné, předčasné je škodlivé; náhlé zvýšení neb snížení vyvolá dokonce těžké krise nejenom ve výrobě a obchodu s cennými papíry, nýbrž ve tvoření cen na trhu.

Čím více vlivu má cedulová banka na peněžnictví a úvěrnictví, tím větší jest její národohospodářská zodpovědnost a tím více proniká její národohospodářský veřejný ráz a povinnost státu míti ve všeobecném zájmu vliv na její vedení.⁵⁵⁾

Proto také klade se váha na tak-zv. devisní politiku cedulové banky (devisa = směnka na cizinu). V rukou banky cedulové soustředí se veliké množství směnek na cizinu a to tím spíše, může-li je banka započítati aspoň z části do svého kovového pokladu a má-li volnost kupovati je na volném trhu za diskont nižší než je diskontní sazba. Tím ovšem může

⁵⁵⁾ Z příkladu to jasně vysvitne. Rakousko-uherská banka eskontuje jen 90denní směnky s podpisy tří event. dvou protokolovaných firem. Záložny a menší peněžní ústavy nemají takovýchto směnek, mají na př. jen směnky s podpisem jednoho protokolovaného obchodníka a to směnky 6měsíční, které eskontovaly na 6% v době, kdy sazba Rakousko-uherské banky byla 4½%. Potřebují-li peníze, musí směnky dáti nějaké větší bance, na př. Živno, která chce vydělat a vezme jim směnku nyní již za 5 měsíců splatnou za 5½% (záložna vydělávala, platí-li ze vkladu 4½% jeden měsíc 1½% a bude vydělávati dalších 5 měsíců 1%). Živnostenská banka prodá za 4 měsíce splatnou směnku Zemské bance k eskontu za 5% a ta dá za tuto směnku až bude za 90 dní splatná Rakousko-uherské za 4½%. V době, kdy se směnka nalézala u Živnostenské banky, zvýší Rakousko-uherská sazbu o 1% na 5½%. Zemská nemůže ji eskontovati za 5% jako dosud, ano ani ne za 5½%, poněvadž by nic nevydělávala. Živno si ji musí nechat a musí zvýšiti Zemská i Živno sazby pro eskont směnek nově zadaných, aby mohla je po případě eskontovati. Poněvadž jim leží lacině přijaté směnky ladem, hledí si udržeti neb rozmnožiti vklady a zvýší úrokovou míru z vkladů. Tak se rozprostraní zvýšení všeobecně, peníze se zdraží.

koupiti výhodně obzvláště dlouhé směnky a držeti je pohotově, aby je odprodala obchodníkům, kteří potřebují platit do ciziny. Cedulová banka obchod se směnkami na cizinu u sebe soustředí, má vliv na jejich kurs při nákupu i prodeji. Mimo to udržuje v cizině hotovosti (vklady), na něž, je-li potřebí, vydá směnky a obchodníku prodá.

Cedulová banka tímto soustředěním obchodu s devisami ve svých rukách má úplnější přehled o splatnostech v cizině pro tuzemsko (majíc převážnou část směnek na cizinu), ale také o splatnostech tuzemska do ciziny, poněvadž u ní je také soustředěna poptávka těch, kdož platiti mají do ciziny.⁵⁶⁾

Jiná opatření na ochranu zlata u banky a vlivu na kurs byla na př. ta, kde stát (Rusko, Argentina) udržoval v cizině fondy a jakmile dosáhla jeho valuta vyššího kursu než je parita, vydával peníze za pevnou cenu paritní (na př. rubl za 2 M 16 pf.).

⁵⁶⁾ U Rakousko-uherské banky provedena tato organisace takto: Banka jest sprostěna povinnosti vyměňovati bankovky za zlato potud, pokud dovede udržovati měnu a její hodnotu čili paritu směnečních a valutních kursů. Aby to mohla prováděti s úspěchem, má právo započítati si do kovového pokladu za 60 mil. K devis na zlatou měnu znějících a má právo kupovati směnky na trhu třeba pod sazbu diskontní. To značí, že cedulová banka může dáti za devisu nejvýhodnější obnos, poněvadž do 60 mil. K vydá bezúročné bankovky plně kryté a mimo to i jistou část nekrytých, z nichž neplatí úrok a může si sraziti diskontní úroky třeba jen 1—2%, takže s ní nikdo konkurovati nemůže; může dále nakoupiti dlouhé směnky na cizozemsko a dáti je do kovového pokladu a vydati krátké na svoje depôt v cizině. Nemusí také přikročiti ihned ke snížení úrokové míry všeobecně, nýbrž může kupovati i domácí směnky laciněji na trhu, takže ke snížení diskontu v š e o b e c n ě přikročiti nemusí hned, nýbrž teprve, když vyzkoušela vliv částečného nákupu pod sazbu. Mimo to má možnost, udržovati v cizině hotovosti, na něž po případě směnky vydá. — Zvláštní postavení Anglické banky na světovém trhu na drahé kovy přináší to s sebou, že její diskontní sazby jsou spíše známkou toho, jaká poptávka a nabídka jest po zlatě než regulace úvěru v zemi. Proto Anglická banka eskontuje směnky p o d i n a d sazbu ohlášenou a to dle bonity a délky směnek a dle toho, je-li pro ni odvezení zlata žádoucí čili nic. Při velkém dovozu zlata a malé poptávce po něm, sníží diskont, při malém dovozu a velké poptávce ciziny, zvýší diskont. Je to také její jediný výdělek při obchodu zlatem, které musí za pevnou cenu koupit: 3 libry, 7 šilinků a 9 penčí jednu mincovní unci.

Ve Francii pracuje francouzská banka ještě jiným způsobem na udržení zlatého pokladu. Nepřistoupí ke zvýšení diskontu hned, nýbrž stanoví premii na zlato. Při dvojitě měně francouzské má banka právo dle své volby vyměnit bankovky za stříbro nebo zlato. Chce-li někdo zlato, vymění mu je banka, avšak za příplatek, premii, kterou stanoví dle kursu směnečného a tím vývoz zlata zamezí bez zvýšení diskontní sazby. Ten, kdo chce zlato vyvézt, je odkázán nakoupit je ze zlata v oběhu jsoucího. Teprve když to se děje, přikročí banka k zvýšení sazby diskontní. Banka tím vydělává ve dvojnásobném směru: na premiích a na tom, že nemusí udržovat tak velký kovový poklad, národní hospodářství pak, že má stabilnější a nižší sazbu úrokovou, neboť Francouzská banka diskontuje jen za pevnou sazbu. Naproti tomu však uvádí se, že premie činí paritu mezi francouzskými a cizími kovovými penězi nejistou a poněvadž dělá se rozdíl mezi zlatem a stříbrem, podporuje se vznik ažia ve volném obchodě. Před válkou nepříznivé následky premiové politiky se však neobjevily, což při velikém bohatství Francie, velikém oběhu kovových mincí a aktivní bilanci francouzské jest vysvětlitelné také tímto příznivým stavem.

Prostředkem výjimečným na zlepšení kursovní hodnoty peněz jsou půjčky státu v cizině na udržení parity. Jsou málo vydatny, nemají-li v zápětí hospodářské povznesení doma a povznesení vývozu.⁵⁷⁾

Z uvedeného vychází najevo, že úprava měny a její udržení na výši kovové hodnoty, jest svrchovaně důležité nejen pro styky zahraniční, nýbrž i pro celé hospodářství národní doma.

Směnná hodnota peněz jest vlastní hodnotou peněz, jejich nákupní silou a může býti jediné vyjádřena množstvím zboží, které za peníze obdržeti mohou. Jestliže obdržím za stejnou

⁵⁷⁾ Takové půjčky uzavřelo Rakousko a Uhry v Berlíně za války na směnky jednotlivců u skupiny bank. V listopadu 1914 vypůjčila si tak rakouská vláda 200 mil. M, uherská 100 mil. M; v červnu 1915 rakouská 205 mil. M, uherská 195 mil. M na 6%. Výnos těchto půjček předán rakouské resp. uherské poštovní spořitelně, které vydávaly na berlínské banky směnky v markách a prodávaly je těm, kdož potřebovali platiti do Německa. Tím se sice náhlé stoupnutí ceny marek zamezilo, ale nevyvarovalo, poněvadž celková bilance platební zůstala pasivní.

sumu peněz téhož zboží, téže jakosti dnes určité množství, zítra menší množství, směnná hodnota peněz klesla — hodnota zboží stoupla. Tato hodnota směnná jest nejdůležitější pro výrobu, důchody i spotřebu. Bylo by však omylem mysliti, že lze lehko ji zjistiti a že zvláště lze určití, zdali a pokud zdražení spočívá v znehodnocení kovu mincovního, a pokud sluší je uvéstí s jinými příčinami v souvislost.

Nejprve dlužno se i při penězích vrátiti k tomu, co jsme uvedli při tvoření hodnoty statků, i zde bude hodnota subjektivní (osobní) a objektivní (předmětná, národohospodářská). Víme, že hodnota tvoří se dle toho, v jaké výši ji přisuzuje kupující penězům a statkům, kterých nabytí chce a v jaké výši přisuzuje prodávající nabízenému zboží a penězům, kterých nabytí chce. Osobní hodnota peněz bude vždy tedy odvislá od potřeb a důchodů, které kdo má. Boháč s velikými důchody nebude obracet každý krejcar, který má vydati, tak jak chudšas, bude přikládati penězům, za něž chce nakoupiti zboží, menší hodnotu, přistoupí snáze na žádanou cenu než chudšas...

Tato hodnota bude se řídití také hraničním užtkem jako u jiného druhu zboží, ovšem s tím rozdílem, že peníze hemají nijaké hodnoty spotřební, poněvadž za ně si jen mohou opatřiti statky užitné a zužitné ze svého peněžního důchodu, a přinášejí mně tedy jen užitek, že sprostředkují mi nabytí věcí za cenu vyjádřenou v penězích.

Tyto ceny ve svém základu nevyvinují se teprve při koupi, nýbrž následkem celého dějinného vývoje jest cenový základ dán a bude tedy subjektivní hodnota peněz také od toho odvislá. Tvoření peněžních důchodů dalo se totiž již předem dle předpokládaných cen zboží, které za peníze budu moci obdržeti, dle toho řídila se kalkulace výdělku, výše mzdy, služného atd. Tyto ceny se ovšem mohou změnit nahoru neb dolů, ale stav cen jest přes to ve svém základu dán, takže subjektivní hodnota peněz bude se řídití stavem důchodu, potřeb a cen zboží. Ovšem jenom zboží, které slouží spotřebě, poněvadž jenom ty ukojujeme z peněžního důchodu. Ceny výrobních prostředků, mzdy, které platíme za práci, nejdou z důchodu, nýbrž z peněžního kapitálu, tedy ze jmění neb oné části důchodu, které není potřebí k spotřebě, nýbrž k utvoření kapitálu (úspor). Zvýšení těchto cen, může působiti na zvýšení cen výrobků a tím pro-

středečně k zmenšení subjektivní hodnoty peněz, ale bezprostředně toho vlivu nemají. Také daně, úroky z dluhů a pod. mají jen nepřímý vliv, poněvadž za ně nedostávám statky, sloužící k ukojení potřeb.

Pro národní hospodářství jest důležitější směnná hodnota objektivní, národohospodářská, to jest hodnota peněz pro každého v národohospodářském životě bez ohledu na to, kdo peněz užívá a k čemu jich užívá, všeobecná kupní síla peněz, vyjádřená v cenách všeho zboží. Cena jednoho druhu zboží klesá, jiného stoupá a k posouzení kupní síly peněz může se dojíti jen zjištěním všech cen, všech druhů zboží a srovnáním jich s jinou periodou. Tím však právě stává se neobyčejně obtížným tuto hodnotu nejenom přesně, nýbrž i jen přibližně zjistiti. Pokusy, které v tom směru byly učiněny a v nichž od r. 1863 se stále pokračuje, ukázaly neúplnost v mnohých směrech a nedošlo se dosud k methodě, která by byla spolehlivá.⁵⁸⁾

⁵⁸⁾ R. 1863 zaveden tento systém Angličanem Jevousem; vzal větší počet nejdůležitějšího spotřebního zboží a zjistil dle záznamu každého čtvrtletí ceny pro léta 1845—1850, které položil jako rovné 100. Průměrné ceny dalších let uvádějí se v poměru ke 100, čímž je vidět, zdali klesají či stoupají. Tato poměrná čísla nazývají se indexovými čísly (index number). Suma těchto čísel dá celkové číslo indexové, jež pokládá se za míru pro změnu nákupní síly peněz. V Anglii pro 22 druhy spotřebních statků (mouka, masa, suroviny průmyslové a fabrikáty bavlněné látky). Chybou je, že není na důležitost dotyčných statků vzat zřetel. To hleděl odstranit Palgrave tím, že dle dovozu určil potřebu statku (82krát tolik pšenice se doveze než indiga) a dle toho pak upravil čísla indexová. — Další nevýhodou je, že ceny jsou brány dle cen ve velkém a úplně se zapomíná, že moderní výroba není možna bez dopravy a její nákladů a bez sprostředkování obchodu. Tím došly se výsledky do kolise: dle indexních čísel ceny zboží klesají, směnná hodnota peněz tedy roste, ale spotřebitelé nařikají na stoupající drahotu, na klesání kupní síly peněz. Je vskutku snad správné, že moderní výroba zlacňuje spotřební statky, ale toto zlacnění ztrácí se zase tím, že zboží musí býti dopravováno daleko a že projde mnohýma rukama, než přijde ke spotřebiteli. Avšak právě o zachycení kupní síly peněz při nákupu pro spotřebu se jedná, poněvadž tím teprve celý postup národohospodářský v obchodovém hospodářství jest skončen. — Podobné tabulky dle hamburských cen velkoobchodních a pro 100 druhů zboží s východiskem 1847—51 uve-

Zdálo by se však, že výrobní náklady na těžbu mincovních drahých kovů musí měniti jejich cenu vnitřní. Tomu však ve skutečnosti tak není. Vliv těchto nákladů výrobních má jenom potud význam, že se buď oběh mincí zvětší nebo zmenší. Nemohu-li — vzhledem k výrobním nákladům — opatřiti si jeden kilogram zlata za 3280 K, abych z něho razil mince ve stejné hodnotě, pak zlata k mincovním účelům nepoužiji a průmysl — bude-li zlato dražší — bude odebírat z oběhu zlaté mince, taviti je a používati k výrobě a nebude kupovati dražší kov od majitelů zlatých dolů. Tím ovšem poptávka po novém zlatě tak klesne, že výroba jeho se vůbec přestane vyplácet, nedovede-li výrobce výrobní náklady zmenšit. Obráceně bude míti snížení výrobních nákladů a možnost dodati zlato laciněji než za 3280 K kilogram za následek jednak zvýšené ražení zlatých mincí na účet státní i soukromý, rozmnožení oběhu zlatých mincí, větší spotřebu kovu i v průmyslu. Tím ovšem není řečeno, že veliká těžba jednoho mincovního kovu, nepoměrná k těžbě kovu druhého, neměla by vlivu na cenu směnnou již prostými důsledky kursové hodnoty mezi dvěma valutami různých kovů (stříbrné — zlaté měny). Zde chceme jen vyjádřiti myšlenku, že výrobní náklady s a m y o s o b ě bez rozmnožení množství kovu vytěženého, nemohou míti vlivu na směnnou hodnotu mincovního kovu. Rostly-li by výrobní náklady na těžbu zlata a stříbra zcela úměrně dle poměru jejich vzájemných cen, nebo klesaly-li by zcela úměrně dle poměru jejich cen, nebude to míti nijakého vlivu na směnnou hodnotu ani stříbrných, ani zlatých mincí. Jestliže výrobní náklady na 1 kg zlata obnášejí 3000 K, na 15½ kg stříbra rovněž 3000 K, tu stoupne-li výrobní náklad na 1 kg zlata na 3500 K a 15½ kg stříbra rovněž na 3500 K, zůstane to na relaci mezi stříbrem a zlatem úplně bez vlivu, bude stále zlato ke stříbru v poměru 1:15½, poněvadž v jiném poměru nebude používáno k ražení mincí a nemusí býti používáno. Ovšem jinak se bude míti věc, když u jednoho kovu výrobní náklady stoupnou, těžba se zmenší, u druhého klesnou a těžba se zvětší, takže jeden kov

řejšoval Soetbeer a po něm Conrad. — Wieser navrhoval rozpočty různých domácností dle výše příjmu, nákup potřeb (uvedení množství a ceny) a sledování stále rok od roku. I zde ovšem jsou značné obtíže při změně zvyků, město, velkoměsto, venkov atd.

podraží, druhý bude levnější. Tu zmenší se nákupní síla levnějšího kovu, abych mohl zakoupiti dražší a kde musím kupovati jeden kov jako zboží za druhý, kde stříbrnými penězi musím kupovati zlaté, je nákupní cena stříbrných menší a prostřednictvím mezinárodního obchodu mezi zemí se stříbrnou a zemí se zlatou měnou, tedy prostřednictvím kursovní ceny peněz, změní se objektivní hodnota (směnná) peněz. K tomu však není potřebí ani změny v nákladech, nýbrž jen rozdíl v těžbě. Nebo jinak řečeno: připusťme, že bude všude zaváděna jen zlatá měna: tu budou výrobní náklady na výrobu zlata úplně bez vlivu na směnnou hodnotu peněz, ať již zvýšení nákladů výrobních zmenší těžbu, nebo snížení nákladů zvýší těžbu.

Byla sice dlouho hlášána nauka, že množství peněz má vliv na cenu jejich, tak zv. theorie kvantitativní, kterou anglický národní hospodář Rícardo důkladně vypracoval a hájil, avšak tato nauka jest v celém svém rozsahu neudržitelná. Učila totiž, že ceny — v nichž směnná hodnota peněz se jeví — jsou výsledkem množství peněz (kovových i papírových) a obchodů se zbožím, které tímto množstvím peněz mohou býti uskutečněny. Jestliže jest peněz mnoho, stoupají ceny zboží, je-li jich málo, klesají ceny. Tento oběh peněz se však přirozeně upravuje tím, že při vysokých cenách nastává dovoz z ciziny a peníze odplynou, při nízkých cenách nastane vývoz do ciziny a peníze připlnou.

Theorie tato přehlíží úplně, že vedle peněz jsou zde ještě náhražky peněz (bankovky, směnky, šeky, poukázky, odúčtovací zařízení), jimiž daleko větší množství obrotů ve zboží se provádí, holové placení jimi se nahrazuje a poněvadž vyplývají právě z obchodů, jsou jejich výsledkem velmi pružny: je jich více, je-li obchodů mnoho, méně, je-li obchodů málo, takže větší nebo menší množství obíhajících peněz nemůže míti vlivu na jejich hodnotu tvořící jen malý poměrně zlomek prostředků, jichž pomocí se obraty ve zboží uskutečňují.

Nauka kvantitativní může míti jen obmezenou platnost a působiti jen nepřímou a místně. Místně může se státi, že se nahromadí mnoho peněz na př. v obvodu těžby drahých kovů, jež přemění se na peníze, nebo za nynější války přeměnou zásob na peníze (a to také zásob méně cenných). Tu ovšem nastane stou-

pání cen, avšak nikoli proto, že jest peněz mnoho, nýbrž proto, že zde stalo se mnoho lidí způsobilejšími k nákupu, že lehce nabylo peněz a níže je hodnotí a vstoupí s touto svojí hospodářskou zvýšenou silou na trh, a jich poptávka stane se naléhavější; dále ohlížejí se tito lidé po tom, jak by vydělávali, neboť rozmnožení peněz vede k snížení úrokové míry, rozšíření poptávky po pracovních silách, surovinách, což nese s sebou přirozeně zvýšení cen.

Naproti tomu nedostatek pohotových peněz, obmezí poptávku a toto obmezení poptávky vede k snížení cen, aby výroba nestála.

Abychom zůstali u případu z války vzatého, rozmnožení peněz způsobené vyprodáním zásob, vedlo k většímu utrácení těch, kdož měli pohotovosti, k zaplacení dluhů, k snížení úrokové míry. Byla zde však ochota platiti za suroviny neb výrobky daleko vyšší ceny, aby peníze neležely ladem, nízký úrok vyháněl peníze do podnikání a vzrůstající ceny připouštěly placení vyšších cen za suroviny, za práci.

Docela jinak mají se ovšem věci u peněz papírových. Ty nejsou výsledkem obchodů a náhražkou kovových mincí, nýbrž zákonným platidlem aniž by měly své vlastní neb náhradní hodnoty. Bankovka za kov směnitelná vznikne tím, že ji banka vydá za eskontovanou směnku, za koupené zlato, za kupon, šek, na ruční zástavu cenného papíru, vždy za ni zde jest hodnota jiná, náhradní, splatná v kovové minci. Stejně u směnky, kuponu šeku jest její náhradní hodnotou pohledávka splatná v kovové minci.

U státovky nesměnitelné, u bankovky nesměnitelné s nuceným oběhem není této náhradní hodnoty splatné v penězích měny, zde stát jen ustanovuje, že každý je jako platidlo přijímati musí při platech doma konaných.

Kdežto u peněz a náhražek peněz (peněžních papírů) za kov směnitelných řídí se jejich množství národohospodářskou potřebou oběživa, státovky a — po případě i nesměnitelné bankovky — vydává stát, aby dostal svým platebním závazkům, rozmnožuje je bez ohledu na potřebu oběživa a nedává jim jinou hodnotu vnitřní než důvěru, že je jednou, kdysi, až jeho finanční stav se zlepší, zaplatí resp. vymění za kov neb směnitelné papíry. A tu ovšem rozmnožení papírových peněz působí

jejich znehodnocení a poněvadž jsou platidlem zákonným, musí působiti zvýšení cen.⁶⁰⁾

⁶⁰⁾ Abychom věc blíže objasnili, stačí opětně užití příklad z nynější války. Pripustíme, že stát všechny platy by konal v bankovkách nesměnitelných nebo ve státovkách s nuceným oběhem, že by vydal za 36 miliard bankovek, ačkoli celá potřeba peněžní (na cirkulujících mincích plnoobsažných i bankovkách) byla před válkou asi 3 miliardy.

Nebylo by prostě možno udržeti hodnotu směnnou těchto papírových peněz na dosavadní výši, nebylo by pro ně jednoduše nijakého umístění, nebyl by z nich placen vůbec úrok, naopak peněžní ústavy daly by si platiti samy úrok za uschování peněz, snaha proměnit papírové peníze za jakékoli statky mající svoji vnitřní hodnotu byla by ohromná a stále stupňovaná, kursy cenných papírů dosahovaly závratné výše, poněvadž by se lidé spokojovali ochotně s 1% úročením, hypotéky by byly vypovídány a spláceny, směňky placeny, všecek úvěr zlikvidován a pokud by nějaký byl, byl by za úrok minimální. Ceny všeho stoupaly by rapidně, čím více by bylo papírových peněz v oběhu, neboť podnikavost je ve válce — obzvláště je-li provedeno odloučení od světového trhu — podvázána, kapitály nemohou se vrhnouti do výroby, vývoz je obmezen neb zne-možněn již proto, že je nouze o pracovní síly a pokud zde jsou, žádají vysoké mzdy. Není zde tedy ani toho odlehčení, které v normálních dobách bývá, totiž vývozu do ciziny a podnikavosti. Lidé mají peněz plně skříně, jsou ochotni dáti vyšší ceny za zboží, obzvláště je-li ho málo, utrácejí i jinak — daří se dobře divadlům, koncertům — a nákupní síla peněz klesne. Vůči cizině pak nejdůležitějším udržovatelem kursu je důvěra, nejvíce při penězích papírových, kteréž pravidlo nemají jiné hodnoty než důvěru, že jednou budou vyměněny za plnoobsažnou měnu. Při velikém oběhu papírových peněz — obzvláště nesmí-li cedulová banka uveřejňovati svůj stav bankovek a pokladu, a je-li zakázáno platiti i do neutrální ciziny kovem — musí býti tato důvěra otřesena a útok na pokles směnné hodnoty peněz jde pak ze dvou stran: doma ohromným rozmnožením oběžných prostředků bez vnitřní vlastní hodnoty, z ciziny ztrátou důvěry v papír takto rozmnožený.

Stoupající dražota vyvolá nutnost nejenom zvýšení mzdy, nýbrž i zvýšení výdělků, poněvadž za starý výdělek a zisk nedá se tolik nakoupit jako dříve, takže jak výrobce, tak obchodník, dopravní podnik potřebuje více vydělat nejen aby kryl zvýšené náklady výrobní — dražší suroviny, mzdy, zdražené nástroje a stroje — nýbrž i zvýšené potřeby, které má. Při tom válku vedoucí stát je největším zákazníkem, jeho poptávka je naléhavá, nutná, nemůže šetřit, zvyšuje ceny a vydává nové papírové peníze, jeho finanční situace se zhoršuje a kurs peněz jeho v cizině jde stále níže a tlačí cenu peněz doma. Novým vydá-

Z uvedeného plyne, že názor, jakoby veliká těžba zlata v posledních letech vedla k zmenšení směnné hodnoty peněz, je nesprávný, správné ovšem je, že rozmnožení nesměnitelných peněz papírových, řádně nekrytých kovem i obchody vede k znehodnocení peněz, což platí i tehdy, když vedle takových nesměnitelných bankovek jsou v oběhu kovové peníze, poněvadž obojí nutno počítati do oběhiva.⁶⁰⁾

Máme-li dojít k tomu, abychom pravidlo pro směnnou, národohospodářskou (objektivní) hodnotu peněz vyšetřili, nemůžeme zůstatí při pouhém množství peněz a jejich poměru k obrátům ve zboží, nýbrž musíme nevyhnutelně vrátiti se k účelům, kterým oběh peněz slouží. A tu víme z předešlého již, že jednak k účelům spotřebním, jednak k účelům výrobním. Z úvodní stati o důchodu víme, že všechny peníze, určené k opatření spotřebních statků, tvoří peněžní důchod, všechny peníze, určené k opatření výrobních prostředků a pracovních sil, tvoří peněžní kapitál.

Z peněžního kapitálu tvoří důchody ze mzdy, služného, nájemného, pachtovného za výrobou plynoucí, důchod podnikatele, a tím že těchto důchodů se použije k nakoupení statků užitných a zužitných, k zaplacení služeb, tvoří se nové důchody a vrací se kapitál, nebo použije se jich k tvoření kapitálu

váním papírových peněz ke krytí svých potřeb, zamezuje stát zastavení znehodnocení peněz, které by do jisté míry nastalo tím, že při zdražení všech statků jest potřebí více peněz pro oběh a tím by dřívější nadměrné rozmnožení bylo z části uvedeno do pravých kolejí.

Proto necht' již kvantitní nauka za upravené, kovové měny jest neudržitelna, platí při papírovém peněžním hospodářství ve zvýšené míře. Bylo proto doporučováno, aby ve válce stát svoje potřeby kryl tímto laciným bezúročným způsobem, nesprávně.

⁶⁰⁾ Anglická theorie z počátku prvé polovice 19. století, která započítávala do peněz i bankovky za kov směnitelné a theorii kvantitní upravovala do té míry, že mluvila o oběhu, cirkulaci peněžní (theorie oběhová čili cirkulační), měla jen potud pravdu, pokud potírala bankovku nesměnitelnou za kov a ukazovala k jakým krisím vede. Neboť při bankovce směnitelné nemá banka možnosti nad potřebu rozmnožovati bankovky, nechce-li ohroziti svůj kovový poklad. Při bankovce nesměnitelné ovšem je tomu jinak, a je-li jich vydáno více než mnoho-li obchod potřebuje pro své převody a nemohou-li odplynouti kovové mince do ciziny, nastane znehodnocení peněz.

(úspory, vklady atd.). Tato souvislost, toto přelévání má za následek, že změny v souhrnu a rozdělení peněžního důchodu nebo peněžního kapitálu na sebe navzájem mají vliv. Poněvadž pak spotřeba jest účelem všeho hospodářství, budou mít tyto dva druhy upotřebení peněz — důchod a kapitál peněžní — jejich změny, jejich rozdělení, stoupání neb klesání souhrnu jejich rozhodující vliv na cenu statků spotřebních a tím na národohospodářskou směnnou hodnotu peněz.

Jestliže shrneme všechny peněžní důchody v národním hospodářství v jedno a na druhé straně všechny předměty spotřeby v národním hospodářství, bude pro objektivní (národohospodářskou) směnnou hodnotu poměr mezi těmito dvěma souhrny. Čili jinak vyjádřeno: Poměr všech peněžních důchodů v národním hospodářství k předmětům spotřeby čili k důchodu věcnému (ve statcích spotřebních vyjádřenému) jest rozhodný pro objektivní směnnou hodnotu, která bude tím větší, čím více těchto předmětů spotřeby mohou ještě za všechny důchody si opatřiti, čím vyšší je hraniční užitek peněz. Rozmnoží-li se peněžní důchody bez současného rozmnožení statků spotřebních (otevření dráhy a tím příliv cizinců, výroba kovů drabých), tu nastane v tomto okrsku zdražení spotřebních statků, pokud nebudou rozmnoženy.

Avšak také způsob použití kapitálu peněžního bude mít vliv, poněvadž tvoří nové peněžní důchody (mzdy, služné, dopravné, zisk podnikatele), tlačí na ceny statků spotřebních (vyšší spotřeba dříví k stavebním a průmyslovým účelům, zvýší cenu dříví palivového; zvýšená produkce líhu z brambor zvýší ceny brambor k jídlu a pod.), stoupání mzdy v jednom oboru působí zvýšení v ostatních, zvýšení nákladů výrobních zvyšuje ceny bez ohledu na peněžní důchody spotřebitelů.

Proto peněžní důchody jsou jen hlavním, nikoli výlučným důvodem při tvoření cen, mají však rozhodující význam.

Zjistivše si, že závisí objektivní (národohospodářská) směnná hodnota peněz od poměru mezi peněžním a věcným důchodem národního hospodářství, musíme pátrati, čím se řídí tento poměr.

Řekli jsme, že reální, věcný důchod sestává jen ze předmětů sloužících spotřebě, tedy ze statků spotřebních, užitečných a služeb obchodních. Tyto předměty spotřební budou na-

koupeny za peněžní důchody, které vznikly podílem na výrobě reálného důchodu, pohledávkami vůči cizině, odvedením části důchodů prvých dvou skupin na jiné (důchod odvozený). Prvý druh budou důchody dělníků, podnikatelů, půjčovatелů kapitálu výdělkového; třetí druh pak budou veřejní úředníci, vojsko, námořnictvo, tak zv. svobodná povolání (lékaři, advokáti, notáři, ne však technické, chemické), to jest ony skupiny, které nové spotřební statky ani nevyrábějí ani nespolu-působí k jejich výrobě na př. řízením jejím, sděláváním plánů a pod. Konají důležité ve společenském organismu práce, za něž dostávají peněžní důchod od těch, kdož ho nabyli činností při výrobě statků a jichž důchod se tím ztenčuje a přelévá do důchodu osob jiných, nevýrobních. Čím větší jest tato vrstva, tím menší průměrně musí býti reální důchod, poněvadž ho spolutráví ti, kdož k jeho utvoření nepřispěli. Organizace obchodového hospodářství přináší však s sebou, že zde jest ještě celé množství výdělkově činných osob, které jen mezi výrobou a spotřebou sprostředkují. Sem náleží celý obchod, většina dopravy. Že výroba není možná při dnešní výrobní technice bez obchodu a dopravy, jest jasno a nedá se odstranit ani při jiné organizaci, poněvadž by nastoupení musily místo důchodů obchodníků důchody úředníků starajících se o sprostředkování mezi výrobou a spotřebou, nebo pevným procentem odměňovaných sprostředkovatelů (pošta, dříve dopravní podnik soukromý, nyní úřad; tabákový monopol s pevnými cenami a pevnými procentuálními odměnami prodavačů).

O hospodářské nutnosti a užitečnosti obchodu a dopravy, o vlivu jejich na vyrovnávání cen v rozsáhlých okresech, podnícení výroby i spotřeby nemůže býti pochybnosti. Ale nových statků netvoří, nevyrábějí, tedy celkový důchod věcný národního hospodářství nerozmnožují. Snaha po zlacnění výrobků dokonalou technikou a úsporou nákladů ve výrobě je částečně vyvážená účastí obchodu a dopravy na věcném důchodu, obchod i doprava musí vydělati za svoje úkony, musí obdržeti peněžní důchod, jímž se zúčastní nákupu věcí vyrobených jinými. Čím více rukama zboží od výroby až ke spotřebě prochází, tím bude zpravidla dražší (na venku potraviny jsou zpravidla lacinější než ve velkém městě, ve městě zpravidla průmyslové výrobky lacinější než na venkově, neboť dovoz a sprostředkovatelský obchod zvyšují ceny).

Druhý moment, působící na poměr mezi všemi důchody peněžními a důchodem věcným, jest stav potřeb a jeho utváření, životní míra celých vrstev obyvatelských. Její stoupání, přechod od domácnostní výroby spotřebních statků (pečení chleba, předení, tkaní látek, šití, praní a žehlení prádla a pod.) k nákupu u živnostníků, v obchodech, v továrnách, žehlárnách a prádelnách, přivádí nové spotřebitele, kteří dávají nový důchod sprostředkovatelům, a tím ceny stoupají.

Síly, které působí na poměr mezi důchody peněžními a důchodem věcným a tím posun cen nahoru nebo dolů a tím klesání nebo stoupání směnné hodnoty peněz, jsou v podstatě: 1. v peněžních důchodech poměr mezi důchody vznikajícími činnostmi při výrobě statků a důchody těch, kteří nemají účasti na výrobě statků, takže čím více bude těchto poslednějších, tím spíše nastane stoupání cen, čím bude jich méně v poměru k prvním, tím spíše nastane klesání cen (vyhrzování velikého stálého vojska na př. zvětšuje počet těch, kdož statky nevyrábějí, neprodukují a proto mluví se o neproduktivních výdajích vojenských; je-li s tím ve spojení veliký počet klášterů, duchovenstva, nutnost celé kraje zásobiti obchodně pro všechny potřeby, jiné opět pro různé jiné potřeby — soustředění obyvatelstva do velkoměst s jedné a venkova s druhé strany — tím nutnost maloobchodů a dopravy, je-li ve státě mnoho úřednictva pro obory nevýrobní, stoupají ceny zboží, klesá směnná hodnota peněz).

2. V reálním, věcném důchodu stav potřeb, životní míra. Stoupá-li, zjemňuje-li se, jest poptávka naléhavá a ceny stoupají, klesá-li, ceny klesají. Důchody peněžní se sice zvětšují, poněvadž netvoří peněžní kapitál (úsporami) a tím kapitál potřebný k výrobě ukojující větší spotřebu aneb jemnější potřebu nepřibývá, naopak zvýšená životní míra zvyšuje mzdy a zdražuje zboží.

Na jednom příkladě bude snad vhodno blíže věc vysvětliti. Válka odvede miliony pracovníků z jejich zaměstnání při výrobě a dá jim současně důchody (vyplácením žoldu, služného, stravováním, přídávky válečnými a pod.). Zbylí mají vyrobiti tolik, aby důchod reální, t. j. ve věcech spotřeby vyjádřený vyživil nejenom ty, kteří jsou při výrobě činní, nýbrž ohromné množství těch, kteří nevydělávají, ale z věcí vyrobených chtějí

a musejí žít. Avšak válka stvoří ještě ohromné množství důchodů tak zv. podporami rodin mužů k vojsku povolanych, péčí o raněné a jich vydržování. Stát sice tyto důchody dáváne milionům osob nevezme ve formě daní a dávek z celkového důchodu národohospodářského, nýbrž provede věc půjčkou nebo půjčkami, žije z úvěru spotřebního nevýrobního, odnímaje tím národnímu hospodářství peněžní kapitál ladem ležící, ale důchody dodané jednotlivcům působí přece a to v těchto směrech: v první řadě je poptávka státu pro zásobování, ošacení milionů lidí, pro opatření zbraní a střeliva, náčiní, pracovních sil pro zákopy, přípráže, mosty atd. velmi naléhavá, má vždy přednost přede všemi potřebami civilního obyvatelstva, hledí na rychlé dodání, méně na přesnou kalkulaci ceny, takže stát zvyšuje již tím ceny toho, co potřebuje nutně a rychle. Mimo to v některých druzích potřeb nastane daleko větší potřeba čili stav potřeb se změní: maso jí nyní celé vojsko denně ve značných porcích 400 gramů — ač v míru snad 50% tohoto množství jedlo maso jen jednou za týden, čímž spotřeba masa dosáhne velikého vzrůstu; stejně na př. u látek vlněných a jejich opotřebení, podobně u chleba, kuřiva, omastků.

Tento přesun ve stavu potřeb, tato náhlá změna životní míry je prvním impulsem ke zvýšení cen právě těchto statků, nemohou-li býti dosazeny rychle ze zásob, rozmnožením surovin a výroby, dovozem za lacinou cenu a pod., čemuž v této válce na př. v Rakousko-Uhersku nebylo.

Druhým ceny zvyšujícím — nákupní sílu snižujícím — podnětem budou důchody plynoucí z podpor rodin mobilisovaných, které dostávají právě široké vrstvy dělné v době, kdy — obzvláště na venkově — při nedostatku sil pracovních svoji pracovní sílu lépe zpeněží než v době normální. Tím dostane se těmto širokým vrstvám zbylým důchodů peněžních větších, stanou se způsobilějšími k nákupu a také skutečně jsou velmi dobrými spotřebiteli, kteří — majíce část důchodů bez práce nabytou — ochotně povolují žádané vyšší ceny.

Válka však přivodí dále (za frontou) veliké přesuny v důchodech jednotlivců: pro celou řadu z nich jest vlastně válka vysokou konjunkturou, opatřující jim zvýšené důchody (pro rolníky, průmysl pracující pro vojsko a dělnictvo v něm zaměstnané, lépe placené již proto, že ubylo mnoho dělníků toho

oboru a že práce je nutná a rychlá!). Při tom přejde velmi mnoho zásob do peněžního kapitálu (prodají se státu koně, dobytek, kůže, staré zásoby sukna, vlny atd.), pro něž není při uzavření hranic umístění a přechází snadno do výdajného peněžního důchodu

Stoupání cen začne nejprve při oněch statcích, které slouží nutné spotřebě a u nichž vystupuje jako soutěžník vojsko. Toto stoupání cen je ovšem nejvíce pobouřlivé a vede k tvoření zásob, k veliké poptávce a dalšímu stoupání cen. Části peněžního kapitálu se uvolňují a používají k tvoření zásob (mouky, cukru, omastků, konserv).

Toto stoupání cen životních potřeb musí se rozšířiti na všechny předměty spotřební, neboť každý potřebuje více důchodu, aby se opatřil a proto již hledí živnostník, obchodník, průmyslník, dělník, osobní služby konající muž více vydělati než obvykle, poněvadž za bývalý výdělek tolik by nenakoupil. Zdražení všech spotřebních statků stane se všeobecným, neboť výrobní náklady rostou. Toto všeobecné zdražení vyloučí sice na čas v některých oborech poptávku těch, kteří odkázáni jsou na pevné platy (úředníci), nemají většího peněžního důchodu nebo pro které válka značí zmenšení výdělku (svobodná povolání, průmysl a obchod, nemající odbytu pro své artikly), ale i zde stane se tak jen na čas: nastoupí drahotní přídatky, doplňování důchodu z kapitálu (úspor) a pod., poněvadž vše pokládá se jen za přechodný stav.

Jestliže však některého druhu zboží je nedostatek, tu ovšem nastává mimo to stoupání ceny dle pravidel o tvoření ceny, o nabídce a poptávce, a bude tím bouřlivější a nepravdělnější, čím menší je přehled o trhu a zásobách (zastavení burs na zboží a uveřejňování bursovních záznamů), neboť to vede na jedné straně k překotnému dovozu z ciziny, ke spekulaci se zadržováním zásob, k umělému vyhánění cen do výše, poněvadž základní podmínky tvoření cen: znalost trhu, znalost zásob, znalost běžných, historicky se tvořících cen, jsou odňaty jak obchodníkovi, tak obecenstvu. Také vědomí, že se musí situace líčiti příznivě z ohledu na cizinu, šíří jen nejistotu, v níž jako v kalné vodě snadno se loví. Jednak šetření se spotřebními statky se tím ubíjí, jednak nejistota, jak bude

dál, vede k zásobování za každou cenu, poněvadž přijdou prý ještě horší doby, a na této straně hraje spekulace k pochodu cen do výše. To dítí se může tím spíše, že jest zde veliké množství lidí náhle zbohatlých, kteří chtějí užiti rychle svého bohatství k lepšímu živobytí, zvyšují svoji životní míru, poněvadž rychle nabyli a tvoření kapítalů pro ně nemá lákavosti.

A drahota stoupá dále, neboť ke všem obrátům ve zboží je potřebí více peněz.

Poněvadž pak žádný stát nebyl zařízen tak, aby byl soběstačný, musí dovážeti celé množství předmětů z ciziny. Jeho platební bilance stane se pasivní, kurs jeho peněz v cizině klesne a to tím více, zakáže-li placení v cizině kovovou mincí a nesdělí-li dokonce veřejně stav své cedulové banky a způsobí nejistotu a dohady o krytí bankovek, jimiž do ciziny platiti se má.

Poněvadž při spoustě zákazů vývozu nelze dovoz zboží vyrovnati vývozem zboží a dováží se pak zboží i tenkrát, když kurs domácích peněz v cizině klesá, musí se tento kurs zhoršovati stále a zvyšování cen děje se pak nejenom pod vlivem domácích poměrů, nýbrž i pod vlivem pokleslé kursovní ceny peněz v cizině. Stojí-li švýcarský frank místo 95 haléřů 1.70 K, musí obchodník zboží v hodnotě 1 franku, dovážejce je do Rakousko-Uherska, zaplatiti za 1.70 K. A jestliže toto zboží jest ještě doplňkem spotřeby nutné, pak zvedá také ceny domácího zboží do výše (dánské máslo přes dovozní výlohy a výdělek sprostředkujícího obchodu stojí v Praze tolik, jako máslo z domácí mlékárny a někdy je toto i dražší). Vztahuje-li se pak tento dovoz na věci nutné a všeobecné spotřeby (na př. brambory z Holandska), má takovéto zvýšení ceny následkem mezinárodní kursovní hodnoty peněz vliv nejen na stoupaní cen tohoto zboží, nýbrž při souvislosti cen i na ceny ostatní. Zdraží-li se máslo, stoupnouti musí nejen jiné tuky, ale také na př. ovoce, marmelády a pod., poněvadž se jich více používá; stoupne-li cena masa, zvýší se ceny zelenin, poněvadž poplatka po nich naroste atd.

Tato souvislost cen ve válce, při odloučení od světového trhu jevila se však přirozeně také v druhém směru: při výrobních prostředcích. Přidělí-li se to, co dosud bylo nutno k výkrmu dobytka (mlékaření, dobytkařství, výkrmu vepřů, drů-

beže) k přímé výživě obyvatelstva (brambory, ječmen, žito, kukuřice), tedy stane-li se z výrobního prostředku spotřebním statkem, vede to k menší výrobě mléka, másla, sádla, masa, drůbeže a stoupání cen těchto spotřebních statků a k zmenšování stavu dobytka (nevaří se sice tolik piva, ale není mláta, nepálí se tolik líhu, ale není výpalků, nesmí-li se sladovat ječmen, není sladového květu atd. jako krmiva).

Pokus zastavití stoupání cen stanovením úředních cen nejvyšších (maximálních), nemůže vésti k cíli, poněvadž při stoupající tendenci a celkovém nedostatku stane se maximální cena ihned minimální (nejmenší), t. j. požaduje se za zboží nejhorší jakosti stejně jako za zboží nejlepší jakosti a vede k tomu, že se na př. rumunská mouka špatné jakosti prodává jako česká nebo uherská nejlepší jakosti, brambory k pálení líhu vhodné jako brambory k jídlu, a jak na straně prodavačů tak kupců vznikne snaha obcházeti nejvyšší ceny při zboží kvality lepší. Pokud pak majitelé zboží nejsou spokojeni s nejvyšší cenou, vede to buď k zadržování zboží a k novému tlaku na ceny, nebo ke kažení zboží příměsky a náhražkami.

Sáhne-li pak stát k jakémusi druhu monopolu, tu opět ztroskotávají jeho snahy na nemožnosti postarati se o dozorcí personál a neměly by ostatně zlacňujícího vlivu, kdyby tento personál se spoustou peněz, vynaložených na služné jeho, byl zřízen. Avšak o těchto opatřeních, jakož i o snahách po obmezení a úpravě způsobu výživy nelze prozatím dnes říci konečný úsudek, pokud nejsou všechna data známa.

Zde jednalo se mně jen o to, ukázati, jak by i ve státě soběstačném při velikém přesunu důchodů a při veliké změně stavu potřeb obyvatelstva a životní míry jeho musilo dojíti ke zdražení všech statků spotřebních, takže jenom část zdražení skutečného spadá na nedostatek některých statků, jiná část důsledkem toho na snížení kursovní ceny peněz v cizině a jiná část na znehodnocení valuty. Ovšem, působí-li všechny tyto příčiny společně, dojdeme k velmi rychlému, nutností zvyšování důchodů všech činitelů zúčastněných na výrobě i oběhu statků neobyčejně stupňovanému stoupání cen všech předmětů — při souvislosti cen — i těch, u nichž se každý s údivem ptá: toho je snad dost, to by stoupati nemusilo.

Přehled měn a cedulových bank důležitých států.

Pro praktickou potřebu chceme zde stručně uvéstí nejdůležitější měny a cedulové banky a jejich zařízení, poněvadž také při tom objeví se, jak různé svrchu uvedené zásady byly v praxi užity.

Anglie. Pro valutní poměry musíme vyjítí od Anglie, poněvadž zde bylo dávno upraveno na základě vývoje historického, co v jiných zemích pak vzato již jako národohospodářské pravidlo. Až do r. 1663 obíhaly stříbrné a zlaté mince v poměru, jak stát čas od času ustanovil, což mělo ovšem za následek, že dražší kov (než byla zákonná relace) byl vyvážen. Proto zavedena r. 1663 tak zv. měna paralelní (rovnoběžná): zlaté i stříbrné mince byly platidlem, ale v ceně, jaká se vytvořila na trhu a zavedena proto r. 1666 svobodná ražba. Tento způsob se neosvědčil pro nejistotu v ceně peněz a přešlo se opět r. 1695 ke měně dvojité, poměr stanoven pevným kursem r. 1717 za jednu zlatou guineu 21 stříbrných šilinků, což rovnalo se relaci zlata ke stříbru 1:15.2. Zlato bylo však tehdy lacinější (1:14.97) a v průběhu 18. století se tato relace v neprospěch zlata zhoršovala, razilo se mnoho zlatých mincí a vyvážely se stříbrné, nové stříbrné mince neraženy, nastala nouze o stříbrné peníze (šilinky), o potřebovaly se velmi v oběhu, takže r. 1774 ustanoveno, že jen do 25 liber šterlinků musí býti přijaty plně, přes tento obnos dle váhy. (To byl první náběh k zavedení drobných peněz.) Oběh zlatých mincí v době té velmi se rozmnožil a udržel se i tehdy, když v devadesátých letech stříbro zlacínělo tak, že dosáhlo relace zákonné 1:15.2, ano lacinělo dále, takže nastal vývoz zlata a rozmnožení stříbrných mincí. Tomu zabráněno r. 1798 zastavením svobodné ražby stříbra, čímž dosavadní měna dvoukovová stala se kulhavou, ano vlastně zlatou, poněvadž obmezení platů stříbrnými šilinky zavedené r. 1774 zůstalo.

Z jedné unce mincovního zlata (standardové zlato, $\frac{11}{12}$ ryziho zlata, $\frac{1}{12}$ jiného kovu (tedy ryzost větší než u mincí jiných států, kde je $\frac{9}{10}$ ryziho zlata) razí se pro každého bezplatně 3 libry 17 šilinků 10½ pencí (libra má 20 šilinků, šilink 12 pencí, takže má libra 240 pencí, 1 penny = 10 h, 1 libra 24 korunám). Váha jedné unce je taktó: 1 trojská-libra = 12 unceím = 373.242 g, takže 1 unce je 31.106 g. Anglická banka má povinnost všechno

zlato na trhu koupiti 1 unci (standardového zlata) za 3 libry 17 šilinků 9 pencí, tedy o $1\frac{1}{2}$ pence níže, za to však majitel zlata ušetří úrok ušlý za dobu, po kterou by trvalo ražení. Pod tuto cenu nemůže tedy zlato klesnouti.⁶¹⁾

Konečná úprava valuty provedena r. 1816. Zlaté mince obdržely plnou platební sílu a volnost ražební ponechána, jen místo guineje (za 21 šilinků) zaveden sovereign (soverěň), který se rovná $\frac{20}{21}$ guineje čili 20 šilinkům a 1 libře šterlinků ($\text{£} =$ značka pro libru šterlinků) a razí se ze 40 trojských liber (čili $40 \times 373.242 \text{ g} = 14 \text{ kg } 929.68 \text{ g}$) zlata standardového ($\frac{11}{12}$ čili $916\frac{2}{3} \text{ g}$ ryzího v 1000 g) 1869 £ čili sovereignů. Váží tedy jeden sovereign 7.9885 gramů, v nichž je 7.3228 ryzího zlata. Šilinky (zkratka sh, 20 do libry), pence (zkratka d, 12 do šilinku) jsou drobnými penězi a přijímány býti musí jen do 40 šilinků. Razí se $\frac{1}{2}$ penny a $\frac{1}{4}$ penny, ale řídce v oběhu. Drobné mince ze stříbra jsou: 5šilink (zvaný koruna), $2\frac{1}{2}$ šilink (půlkoruna), 2šilink, šilink, $\frac{1}{2}$ šilink (zvaný sixpence = šestipence), $\frac{1}{4}$ šilink a to z 1 trojské libry 66 šilinků, takže 1 šilink (= 1.20 K) má 5.231 ryzího stříbra (rak. koruna 4.175 g).

V koloniích platí měna země mateřské, jen v Kanadě jest základem zlatý dolar jako ve Spojených státech severoamerických, v Egyptě jest v oběhu zlatá libra vážící $8\frac{1}{2}$ g zlata jakosti 0.875 čili 7.4375 g ryzího zlata, tedy o něco více zlata než v 1 libře šterlinků (o 0.1047 g).

Zvláštní měnu má Indie východní a to formálně stříbrnou. Mincí plnoobsažnou jest rupie, vážící hrubě 11.6 g v $\frac{11}{12}$ ryzosti (10.6333 g, tedy o něco méně než zlatník, který má 11.111 g ryzího stříbra). Při klesání ceny stříbra bylo ražení rupií r. 1893 zastaveno a cena držena na 16 d (pencích), ač cena stříbra v rupii byla asi 10 d. R. 1899 propůjčena byla zákonná platební síla 1 sovereignu čili 1 £ ve zlatě za 15 rupií, což rovná se ceně rupie 16 d. Tím má Indie zlatou měnu kulhavou (s velkým oběhem stříbra, ale poněvadž se nesmí raziti svobodně stříbrné mince, řídí se cena peněz dle zlata). — Papírové peníze měla

⁶¹⁾ Anglie za napoleonských válek upadla také do papírového hospodářství, ale odstranila je bez bankrotu v letech 1819 až 1822 tím, že vyměňovala bankovky za kov s ažiem, které zniklo; úbytkem bankovek se ažio kovových mincí zmenšovalo tále, až došlo k výměně za plnou cenu.

Anglie následkem válek napoleonských od r. 1797 do 1824, ale poměry bez škody veliké urovnala.

Anglická banka (Bank of England) byla také průkopnicí cedulového bankovníctví. Organizace její sahá do r. 1694, jako akciové společnosti. Nesměla provozovati obchody jiné než obchod se směnkami, zlatem, stříbrem, zástavami. Jinak nebylo organizováno krytí. R. 1827 bylo jí zakázáno vydávati bankovky pod 5 š. R. 1833 obdržely bankovky nucený oběh v Anglii a Walesu, ale směnitelnými za zlato zůstaly. R. 1844 byla na základě tak zv. Peelovy akty provedena nová organizace Banky anglické a zároveň i ostatních cedulových bank soukromých v Anglii, Skotsku a Irsku. Pokud šlo o ostatní soukromé banky v Anglii byl obnos bankovek, jež smějí dáti do oběhu, obmezen na cifru průměrnou z posledních 12 týdnů před vydáním Peelovy akty. Přestane-li některá z nich vydávati bankovky z jakéhokoli důvodu, ztratí nadále toto právo a přirostou z obnosu bankovek, které směla vydati Anglické bance, dvě třetiny. Skotské a irské banky byly rovněž omezeny, ale nemají toho významu jako Anglická banka.

Poněvadž tehdá byla zastávána nauka o oběživu (Currency theorie), jak jsme uvedli, promlouvající o směnné hodnotě peněz, jsou ustanovení o vydávání bankovek přísná a zakládají se na tak zv. absolutní kontingenci bankovek zlatem nekrytých, nýbrž krytých státními papíry cenými. Tento kontingent byl r. 1844 stanoven na 14 mil. liber a vzrostl přírůstkem $\frac{2}{3}$ kontingentů provinčních bank, které přestaly vydávati bankovky na 18'45 mil. liber (může vůbec vzrůst, kdyby všechny soukromé banky přestaly vydávati bankovky na 19'616 mil. š., z čehož plyne, že nyní pro Anglii a Wales soukromé banky mají kontingent již jen $1\frac{1}{4}$ mil. liber, kdežto r. 1844 měly 8'425 mil. liber, takže centralisace na Anglickou banku velmi pokročila; mimo to provinční banky ani nevyčerpávají tento obnos, neboť r. 1909 bylo v oběhu jen za 200.000 liber bankovek provinčních bank anglických).

Mimo to bylo předepsáno, že musí pro vydávání bankovek býti zřízeno zvláštní oddělení, úplně — také účetně — oddělené od oddělení bankovních obchodů. Nad obnos kontingentu musí býti každá bankovka kryta drahým kovem, t. j. zlatem a nejvýše do $\frac{1}{5}$ stříbrem. Oddělení vydávající bankovky, odevzdá od-

dělení bankovnímu bankovky za zlato a státní papíry a do oběhu je dá teprve oddělení bankovní.

Vzniknou tím dva účty a dva výkazy týdenní, což pak vyhlíží takto:

Issue-Department (išjudepartment = oddělení vydávající):

Passiva: vydané bankovky	55,000.000 £
Aktiva: Dluh vlády (Government Dept)	11,000.000 £
Jiné státní dluhopisy (jiné jistoty)	7,000.000 £
Zlato (mince, tyče)	37,000.000 £
	<u>55,000.000 £</u>

Bankovní oddělení (Banking Department):

Passiva: Akciový kapitál	14,553.000 £
Reservní fond	3,500.000 £
Státní deposita	16,500.000 £
Jiná deposita	40,000.000 £
Sedmidenní směnky	30.000 £
	<u>74,583.000 £</u>
Aktiva: Vládní jistoty	14,500.000 £
Jiné jistoty	29,553.000 £
-Bankovky v zásobě	28,500.000 £
Zlaté a stříbrné mince	2,030.000 £
	<u>74,583.000 £</u>

Z výkazu je zřejmo, že Issue department vydalo sice 55 mil. liber bankovek krytých 37 mil. zlata a 18 mil. státních papírů a dluhu; ale těchto 55 mil. bankovek odevzdalo sice bankovnímu oddělení, ale z těch jest v oběhu jen $55 - 28.5 = 26.5$ mil. liber, neboť 28.5 mil. má jich bankovní oddělení v zásobě nevydaných a proto je pro posouzení oběhu bankovek nutno tuto cifru z výkazu bankovního odpočítati od sumy vydaných bankovek ve výkazu oddělení emisního. První položka aktiv oddělení vydávajícího bankovky je dluh vlády: je to zbytek zápůjčky bankovní státu bez vydání dluhopisů, druhá položka (7 mil.) jsou státní dluhopisy, třetí položka je zlato a zlaté mince, za něž emisní oddělení vydalo bankovnímu bankovky.

V passivaech bankovního oddělení objeví se nejprve akciový kapitál (na nějž nejsou vydány akcie [shares], nýbrž potvrzení, podíly [stock], které mohou býti v libovolných sumách nad 100

liber, na jiné osoby přepsány), dále rezervní fond, který činí 3 mil., co je nad to jest zisk v běžném pololetí docílený. Třetí položka jsou peníze státu, poněvadž Anglická banka obstarává pro stát za odměnu všechny finanční obchody (vedení pokladny, správu dluhů, půjček atd.), takže jí občas přebývá pro stát mnoho peněz. Čtvrtá položka jsou soukromé vklady buď bank a bankéřů neb firem; je to jejich kasovní hotovost, přebytky, jež jinde umístiti nemohou, podklad pro zúčtování v clearing-u, poslední malá položka jsou krátké vlastní akcepty banky.

V aktivech přicházejí nejprve vládní jistoty (státní papíry britské) a jiné (soukromé) jistoty. To nejsou však papíry náležející bance, nýbrž z převážné většiny papíry zastavené, na něž půjčeno, poněvadž podle anglických zákonů stává se zástava vlastnictvím věřitele až do vyplacení a majitel má nárok jen na požitky (to platí také o hypotekách), proto objevují se v aktivech. Jiné jistoty bývají také označovány „portefeuille“, avšak tím nerozumějí se jen směnky (jako na kontinentě), naopak směnek je velmi málo, často jen $\frac{1}{4}$, kdežto ostatní jsou půjčky kómunální, koloniální, akcie a pod, papíry.

Třetí položka jest nazývána také rezervou bankovek. Mohly by býti totiž dány do oběhu, aniž by bylo potřebí, by emisní oddělení vydalo nové bankovky. Poslední položka pak je také rezervou, poněvadž za ně může bankovní oddělení obdržeti kdykoli bankovky od emisního oddělení. Obě tyto položky (28.5 mil. a 2,030.000 mil. £) tvoří tak zv. úhrnnou rezervu, tedy dle výkazu 30,530.000 £.

Při posuzování týdenního výkazu Anglické banky sluší hleděti na tuto úhrnnou rezervu nejprve, poněvadž z ní čerpá domácí a mezinárodní obchod. Proti ní jsou závazky banky ihned splatné (deposita státní a soukromá) a ty staví se vždy do poměru, aby bylo zřejmo, jaké je napětí trhu. Vidíme, že ve výkazu našem tyto dvě položky pasiv obnášejí 56.5 mil., proti nim celková reserva 30.53 mil., tedy jsou tato pasiva ihned splatná kryta aktivy ihned uvolněnými do výše 54%. Přibývá-li silně suma „jiných jistot (portefeuille)“, značí to zvětšenou poptávku po penězích, neboť banky na papíry, eskont, snaží se opatřiti si peníze; klesá-li tato položka, jest zřejmo, že lze na volném trhu opatřiti si levněji peníze než u banky.

Stoupá-li silně položka „jiných jistot“ a položka „jiných deposit“, lze souditi na krizi, poněvadž si hledí banky opatřiti

peníze na zástavy, směnky a současně ukládají velké sumy, poněvadž mají vyrovnávati velké platy.

Diskontní sazba Anglické banky nemá toho významu pro směnky jako v Německu a Francii, poněvadž směnečný diskont Anglické banky je poměrně malý a hlavně stanovena je pro půjčky na cenné papíry (lombard). Mimo to banka kupuje od svých zákazníků směnky za sazbu na trhu platnou, která pravidelně je nižší. Hlavní význam diskontní sazby je pro trh na zlato. Při tom řídí se banka nejenom poměrem úhrnné rezervy k platům ihned splatným (depositům) — pro které zpravidla žádá 45% krytí těchto platů, nýbrž i absolutní číslíce je pro ni rozhodna, neboť při vývozu zlata do ciziny jedná se vždy o velké sumy. Tato absolutní číslíce nemá dle praxe Anglické banky klesnout pod 20 mil. £. Od r. 1890 do války klesla skutečně jen jednou pod tuto sumu (r. 1907 za finanční krise americké). Jinak banka ihned zvýší diskont, zpravidla hned o celé procento, kupuje zlato třeba za vyšší cenu než je stanovena, lává do zástavy papíry jí do zástavy dané na burse, aby právě působila nedostatek peněz, ano r. 1890 sáhla k výpůjčce zlata u Francouzské banky a r. 1907 rovněž prostřednictvím Rotschillových směnek. Proto diskont Anglické banky častěji se mění a rozdílly jeho jsou veliké, poněvadž banka soustřeďuje veškerý světový obchod se zlatem u sebe.

Na správu nemá anglická vláda nijakého přímého vlivu. Banka má jen 11 filiálek.

Mimo ni jsou cedulové banky ve Škotsku a Irsku. Poměr vydaných bankovek byl na př. r. 1909 (Anglická banka 28.5 mil., anglické provinční 0.2 mil., škotské 7.4 mil., irské 7.35 mil.).

Zásada absolutní kontingence bankovek byla třikráte nas odstraněna 1847, 1857 a 1866, čímž došlo uvolnění a současně přesvědčení, že lze tímto způsobem v krizi si pomoci jindy.

Francie. Druhá země, která od dávna pečovala o úpravu své měny, byla Francie. V 17. a 18. století oběh zlatých i stříbrných mincí byl čas od času upraven zákonným určením elace dle poměrů tržních. Roku 1785 určen poměr zlata ke třibru 1 : 15½ a tentýž poměr zachován v zákoně z 28. března

1803, kterým upravena měna jako měna dvojitá.⁶²⁾ Za mince plnoobsažné (kurantní) prohlášeny zlaté i stříbrné mince a sice raženo z 1 kg mincovního zlata (900 g zlata ryzího, 100 g kovu přimíseného) 3100 franků, z 1kg mincovního stříbra (téhož poměru ryzosti) 200 franků. Svoboda ražení pro oba kovy za ražebné 3 fr. za 1 kg stříbra, 9 fr. za 1 kg zlata. O změnách v poměru ceny mezi zlatem a stříbrem mluvili jsme na jiném místě podrobně. Zde jen stručně opakujeme: do let dvacátých relace se udržela na 1:15.5, pak stříbro klesalo až na 16.66, zlato stěhovalo se ze země, oběh stříbrných mincí. Obrát v letech šedesátých, poměr r. 1859 klesl na 1:15.03 a opět stříbro ze země, zlato do země. Veliké rozmnožení zlatých mincí, nouze o stříbrné mince malé. Proto r. 1864 a 1866 stříbrné mince ½, ¼, 1, 2fr. prohlášeny za drobné a obsah stříbra v nich zmenšen a povinnost přijímatí je k platům obmezena na 50 fr.

23. prosince 1865 uzavřela Francie s Belgií, Švýcarskem, Itálií mincovní jednotu, zvanou latinská unie. Státy mají povinnost u svých veřejných pokladen přijímatí vzájemně svoje peníze, stříbrné peníze pod 2 franky jsou všude mincí drobnou a každý stát smí jich raziti za 6 franků na obyvatele; povinnost přijímatí je k platům do 50 fr. Pětifranky zůstaly mincemi plnoobsažnými (kurantními). Svobodná ražba, všude.

Německo-francouzská válka a stálé klesání ceny stříbra vyháněly zlaté peníze ze země. Francie musila — zadluživši se ve válce u cedulové banky — dáti bankovkám nejen nucený oběh, nýbrž také nesměnitelnost (12. srpna 1870). Na to splácela 200 mil. ročně svůj dluh u banky, takže až do r. 1878 obíhaly papírové peníze. Mezitím musila Francie a unie čeliti znehodnocování stříbra, které stále více hrozilo a při svobodě ražení dovaženo lacino nakoupené stříbro a přeměňováno za pětifranky.

⁶²⁾ R. 1720 založil Skot John Law cedulovou banku v Paříži s prvními papírovými penězi s nuceným oběhem, což vedlo k velikému znehodnocení. Za revoluce měla Francie ohromné množství papírových assignatů s nuceným oběhem. Bylo jich vydáno za 45 miliard a klesly 100 frankové assignaty na několik sous, takže pár bot stál 4000 franků v assignatech. Odtud také plynula tato snaha po docílení nápravy a poučení ze zhouby, jež nese papírová měna.

R. 1875 bylo ve Francii a Belgii omezeno svobodné ražení stříbrných mincí. Roku 1876 v těchto dvou státech, 1878 v celé latinské unii zastaveno. Tím má Francie a unie vlastně zlatou měnu s kurantními mincemi stříbrnými a to tím více, že francouzská banka má právo vyměnit sice bankovky za zlato, ale žádati premii. Tím stala se valuta francouzská kulhavou měnou zlatou.

Papírové peníze objevily se ve Francii čtyřikrát. R. 1720 vydány tak zv. Lawskou bankou; 1790 Národní bankou jako poukázky na budoucí kupní cenu za národní statky proto sluly assignaty. V obou případech bylo jich vydáno ohromné množství a vedlo k jejich úplnému znehodnocení (assignaty klesly na $\frac{1}{3}$ procenta). Třetí perioda od r. 1848—50 za revoluce únorové, čtvrtá od r. 1870—78 za války německo-francouzské. Zde docílena náprava normálně.

Francouzská banka (Banque de France) byla založena r. 1800 jako akciová společnost s akciovým kapitálem 30 mill. fr., od r. 1857 obnáší akciový kapitál její 182 $\frac{1}{2}$ mill. fr. Od r. 1848 jest jedinou cedulovou bankou ve Francii. Od 12. srpna 1870 mají bankovky její nucený oběh a byly nesměnitelné do konce r. 1877, avšak od té doby opět jsou směnitelné za zlato neb stříbro dle volby banky. Banka však z pravidla vyplácí ve stříbře a za zlato žádá premii. V zákoně ustanoven jest jen kontingent bankovek, nikoli přesný předpis o krytí kovem. Jen všeobecně jest banka povinna udržovati takový poměr mezi bankovkami, kovem a směnečným portefeuillem, aby výměna bankovek za kov byla pojištěna. Kontingent bankovek byl původně 350 mill. fr. a rozšiřován postupně, až r. 1906 rozšířen na 5800 mill. fr. Krytí zpravidla kolem 80%. Od r. 1897 jest banka povinna za privilegium obstarávati zdarma část pokladní správy, poskytnouti nezáručitelnou půjčku 180 mill. fr., dividendovou daň, $\frac{1}{4}$ % diskontní sazby z bankovek vydaných v obchodech výnosných (ne tedy na př. za nakoupené zlato, za nezáručitelnou půjčku). Guvernéra a dva místogovernéry jmenuje president republiky. Banka vydává každý čtvrtek týdenní výkaz, který u nás uveřejňuje se takto:

Zásoba zlata	3.250,648.000 fr.
Zásoba stříbra	839,464.000 fr.
Portefeuille	1.101,210.000 fr.

Oběh bankovek	5.138,000.000 fr.
Běžný účet soukromníků	603,435.000 fr.
Pohledávka státu	146,000.000 fr.
Úhrn záloh	617,835.000 fr.
Výnos úroků a diskontu	10,319.000 fr.

Poměr zásoby kovové k oběhu bankovek 79.60%.

V Paříži jsou o něco podrobnější, obzvláště uvedením, mnoho-li na směnečním portefeullu, lombardu a žirových vkladech jest zúčastněno pařížské ústředí a filiálky, dále ziskem od počátku pololetí docíleným. Stoupá-li oběh bankovek a klesá kovové krytí, jest situace peněžní přístřena, neboť současně stoupá také portefeulle a eventuelně klesají vklady běžného účtu soukromníků.

Francouzská banka hledí udržovati co možná nízký a neměnlivý diskont, což jí je umožněno tím, že při výměně bankovek, žádá-li se zlato, stanoví přírážku čili premii a odhodlává se k zvýšení sazby diskontní teprve, když se počnou z oběhu brát mince pro vývoz do ciziny, o čemž na jiném místě podrobněji jsme promluvili. Mimo to hledí si pomoci nejprve tím, že zvýší sazby jen na půjčky lombardní (na zástavy cenných papírů).

Mimo Banque de France jest ještě pro Alžír zřízena banka, avšak zavíslá na francouzské bance.

Německo. Při roztržiténosti německých států byly poměry valutní velmi rozmanité. Oběh zlata byl nepatrný, takže r. 1857 byl rakouský návrh na přechod k zlaté měně zamítnut. Teprve při zřízení německé říše přikročeno k úpravě jednotné měny a to na podkladě zlata. 5miliardová válečná náhrada francouzská byla k tomu použita, poněvadž Německo musilo si zásobu zlata opatřiti, nemajíc mnoho zlata v oběhu. Říšským zákonem ze 4. prosince 1871 byla učiněna základem měny jako jednotka marka rovná jedné třetině stříbrného tolaru (při relaci 1:15.5). Z 1 kg zlata ryzího razí se 2790 marek v 10markových a 20markových mincích. Mincovní zlato má ryzost $\frac{9}{10}$ (na 1000 gr kovu 900 gr zlata 100 gr příměsku) jako ve Francii. Svobodné ražení zlata za 3 M ražebného za libru ryzího zlata. Přechod ke zlaté měně uskutečněn zákonem z 9. července 1873. Tolary zůstaly oběžnou mincí platící 3 marky až do r. 1908,

ostatní zemské mince kratší dobu, jinak stříbro, nikl a měď jen pro drobné peníze.

Stříbrné drobné jsou 5, 3, 2, 1 a $\frac{1}{2}$ marky a razí se tak, že ve 100 markách je 450 gr ryzího stříbra (ve 100 M v tolarech počítaných po 3 M bylo 555.5 gr ryzího stříbra). Stříbrné přijímají se do 20 M, ostatní do 1 M.

Papírové peníze mělo Prusko od r. 1806 do 1824 za napoleonských válek.

Říšská banka německá (Reichsbank) vznikla teprve dle zákona ze 14. března 1875 a to z „Preussische Bank“, na níž byla reorganisována r. 1765 založená „Königliche Giro- und Lehsbank zu Berlin“ a to dle bankovního řádu z 5. října 1846. Kromě státního příspěvku měla tato Pruská banka nejprve 10 mil. tolarů a r. 1868 20 mil. tolarů soukromého akciového kapitálu a směla do r. 1856 vydávati za 21 mil. tolarů bankovek, pak bez obmezení. Stát převzal tuto banku, její kapitál od soukromníků byl přejat a zřízena říšská banka, jež rozmnožila hned kapitál o 60 mil. marek (na 120 mil.) a r. 1899 o dalších 60 mil. na 180. Reserovní fond nyní ca. 65 mil.

Rozhodující vliv v bance má stát, akcionáři jen dozor. Direktorium říšské banky sestává z presidenta a libovolného počtu členů, které jmenuje k návrhu spolkové rady císař doživotně; vrchní dozor má říšský kancléř. Úředníci mají práva a povinnosti úředníků státních. Stát za banku ručení nemá, ač úplně ji spravuje. Podílníci volí jen ústřední výbor, který za předsednictví předsedy direktoria se sejde jednou měsíčně a podá se mu zpráva. Smí podávati jen dobré zdání o bilanci a čistém zisku (1), o obsazení míst členů direktoria, o výši obnosu, který se smí použítí pro lombard, o výši diskontní a lombardní sazby úrokové a úmluvy s jinými německými bankami.

Nemá však práva rozhodovacího vyjma v jediném případě: jestliže ze tří deputovaných, volených na jeden rok od ústředního výboru, jeden žádá, aby rozhodl ústřední výbor o nákupu cenných papírů na účet banky neb o obchodech s říší a spolkovými státy. Také v dividendě jsou podílníci velmi obmezeni zákonem z r. 1909. Obdrží nejprve $3\frac{1}{2}\%$ dividendy, z toho, co

přebude, obdrží podílníci $\frac{1}{4}$, říše $\frac{3}{4}$, ale z tohoto přebytku musí se dáti 10% k rezervnímu fondu a to $\frac{1}{4}$ těchto 10% z podílu podílníků, $\frac{1}{2}$ z podílu říše. Privilej může říše vypověděti v každém desetiletí (1921, 1931 atd.) vždy na rok napřed a stát obdrží všecko jmění dle účtované ceny, podíly dle ceny nominální, o rezervní fond se rozdělí s podílníky. Situace je taková, že dle důkazu provedeného presidentem banky Havensteinem při poradě o zákonu z r. 1909 banka na privileji k vydávání bankovek ročně 11 mil. M prodělává a při tom není započítáno, co stojí ji bezplatné vedení pokladny pro říši a správa státních dluhů. Zisky její jsou vlastně jen v bankovním obchodě.

Říšská banka německá jest tedy vlastně státním ústavem, provozujícím obchody se soukromými penězi a za soukromého ručení.

Vydání bankovek je neobmezeno nějakým kontingentem pevným. Kovové krytí jednou třetinou a to: v oběžných mincích německých (mince zlaté, mince stříbrné do 20 M), v říšských pokladničních poukázkách (s nuceným oběhem, ale směnitelných za zlato), ve zlatě, bankovky jiných bank směnitelné za zlato v tyčích a cizozemských mincích, libra (500 g) ryzího zlata za 1392 M počítána. Zbývající $\frac{2}{3}$ mají býti kryty směnkami a sedy řádně diskontovanými.

Aby se zamezilo přílišnému vydání bankovek, bylo ustanoveno, že z oněch bankovek, které přesahují jisté množství nad kovové krytí, musí býti placena 5% daň. Proto mluví se o té části, kterou by ještě banka mohla vydati bez placení daně jako o rezervě daně prosté, o těch, bankovkách, které by dle stavu kovového pokladu mohly býti vydány vůbec, jako o rezervě celkové. Tento kontingent daně prostých obnášel původně 250 mil. nad kovový poklad, 1901 zvýšen na 450 mil., stoupl přírůstkem kontingentu cedulových bank, jež zanechaly obchodu r. 1902 na 470 mil., 1905 na 472 mil. a dle zákona z roku 1909 rozšířen od r. 1911 na 550 mil. a pro poslední výkaz každého kalendářního čtvrtletí na 750 mil. M. Výkazy vydává banka 7., 15., 23. a posledního dne měsíce, tedy 48 do roka, a počítá se daň za každou výkazovou periodu $\frac{1}{48}$ %. Výkaz takový má tyto položky:

Aktiva:

	15. března	31. března
<i>Kovová zásoba .</i>	1.172,384.000	1.059,891.000
z toho zlata . 858,154.000		750,867.000
<i>říšské pokladni .</i>		
<i>poukázky</i>	66,849.000	59,821.000
<i>bankovky jiných</i>		
<i>bank</i>	29,307.000	10,670.000
směnky a šeky:	906,264.000	1.314,815.000
pohledávky		
z lombardu	76,867.000	261,264.000
cenné papíry	1,362.000	3,299.000
ostatní aktiva	176,620.000	209,285.000

Passiva:

Základní ka- pitál	180,000.000	180,000.000
rezervní fondy	64,814.000	64,814.000
<i>bankovky v oběhu</i>	1.397,508.000	1.973,582.000
jiné denně splat- né položky	766,006.000	676,319.000
ostatní passiva	21,325.000	23,830.000

Chceme-li zjistiti napěti banky, musíme nejprve spočítati si její kovové krytí sečtením prvých tří (zásoba kovová, pokladniční poukázky, jiné bankovky) položek aktiv a tu dostaneme:

pro 15. března	1.268,540.000	pro 31. března	1.129,882,000
k tomu připočteme kon- tingent nezdaněných bankovek	<u>556,000.000</u>		<u>750,000.000</u>
tedy mohlo býti nezda- něných bankovek v oběhu za M	1,818,540.000		1,879,882.000
od toho třetí položka passiv (oběh ban- kovek)	<u>1.397,508.000</u>		<u>1.973,582.000</u>
tyto tedy za M	421,032.000		93,700.000
	bankovek nezdaněných v záloze		bankovek zdaněných v oběhu.

Z toho jest zřejmo, že 31. března (ačkoli kontingent nezdaněných je vzhledem k poslednímu týdnu ve čtvrtletí zvýšen o 200 mil. K) byla záloha (reserva) nezdaněných vyčerpána a 93 mil. přečerpana. Poněvadž kovové krytí se zmenšilo a v aktivech denně splatné pohledávky (sestavající z vkladů na účtích girovém, bezúročném od r. 1879, naopak musí jistý obnos zůstatí vázán dle obrátů, které firma u banky dělá) se zmenšily, tu napětí banky vzrostlo, poptávka po zlatě (jež kleslo o 107 mil., dle 1. položky aktiv a poznámky „z toho zlata“) se zvýšila a lze proto očekávati, že banka z vyšší diskontní sazby, bude-li z obchodů 1. týdne dubnového zřejmo, že se napětí nemění.

Banka smí kupovati a prodávati zlato v tyčích i mincích, diskontovati, kupovati a prodávati směnky nejvýše tříměsíční a šeky se 3, nejméně však 2 podpisy dobrých firem, poskytovati nejdéle na tři měsíce na movité zástavy (lombard) a to: na zlato a stříbro; na domácí papíry výslovně určené do 75% kursovní hodnoty, na cizozemské státní papíry a státem zaručené železniční obligace do 50% kursovní hodnoty, na směnky s dobrými podpisy s 5% srážkou jejich kursovní hodnoty, na zboží uložené v tuzemsku do ¾ ceny; domácí papíry lombardovatelné smí také na svůj účet kupovati, ale jen do výše ustanovené direktoriem, obstarávati inkaso a platy po předchozím plném krytí, převody, kupovati na cizí účet cenné papíry a drahé kovy, ale po předchozím plném krytí, přijímati vklady, ale úročené jen do výše svého základního kapitálu a rezervních fondů, přijímati do uschování a správy cenné předměty. Diskontní a lombardní sazba oznámená je pro banku závazná, může však také na volném trhu laciněji kupovati.

Z uvedeného je zřejmo, že banka je daleko více omezena určitými předpisy než anglická a francouzská. Mimo to má větší síť filiálek.

Historický vývoj vedl k tomu, že bylo v Německu více bank provinčních. R. 1893 bylo jich 33 a vydávaly různé bankovky, takže s papírovými penězi bylo 140 druhů papírových peněžních poukázek v Německu v oběhu. Zákonem z r. 1875 byly všechny soukromé banky zrušeny až na 4: bavorskou (Bayerische Notenbank), saskou (Sächsische Bank), vřtemberskou (Württembergische Notenbank), badenskou (Badische Bank), ale jejich bankovky nemají nucený oběh, nemusí býti ani od státních pokladen přijímány, musí býti však vždy smě-

nitelny zlatem. Říšská banka musí je přijímati a za své vyměňovati, nesmějí diskontovati pod diskontní sazbu říšské banky, je-li 4% a výše, je-li nižší, nesmějí diskontovati níže než o $\frac{1}{4}$ % a kupuje-li banka říšská na volném trhu, nesmějí jíti níže než o $\frac{1}{4}$ %. Jinak krytí jako u říšské banky, podobně správa a obchody dovolené. Při tom má bavorská nejvyšší přípustný kontingent 70 mil. M. bankovek (kontingent daně prostý 32 mil.), virtemberská 25,714.285 M (daně prostý 10 mil.), badenská 27 milionů M (daně prostý 10 mil.), saská neobmezený kontingent (daně prostý 16,771.000).

Mimo to zřídilo Německo německou východoafrickou banku (Deutschostafrikanische Bank) s 2 mil. M. kapitálu. (Razí se stříbrné mince 2, 1, $\frac{1}{2}$ a $\frac{1}{4}$ rupie jako kurantní, 10, 5, 1, $\frac{1}{2}$ halíře jako drobné. Kurs 100 rupií = 134.25 M.

Dále zřídilo Německo zápaadoafrickou banku, německoasijskou banku (vydává bankovky v šangajských taělech a mechických dolarech.)

Švédsko, Norsko a Dánsko uzavřely mincovní jednotu 18. prosince 1872 a zavedly zlatou měnu, která byla do r. 1876 provedena. Skandinavská valuta spočívala na species-tolaru: z 1 kolínské marky stříbra (233.855 g) razilo se 9 $\frac{1}{2}$ species tolaru. Marka (váha) však v jednotlivých zemích různá. Početní jednotka byla také různá: v Norsku species tolar, rozdělený na 120 šilinků; ve Švédsku říšský tolar = $\frac{1}{4}$ species tolaru o 100 örech, v Dánsku říšský tolar = $\frac{1}{2}$ species tolaru o 6 markách po 16 šilincích. R. 1872 vzat za základ švédský početní systém jako společný, jednotkou mincovní koruna, podklad zlato, a to z 1 kg ryzího zlata razí se 2480 korun (v Rakousko-Uhersku z 1 kg ryzího zlata 3280 K, tedy 2480 korun skandinavských = 3280 K rak.-uherským čili 100 korun skandinavských = 132.25 korunám rakousko-uherským; 100 korun rak.-uh. 75.60 korunám skandinavským. Poměr ke stříbru ve stříbrných mincích pro Švédsko 1:15.57, pro Norsko 1:15.44, pro Dánsko 1:15.43. — Banky cedulové: Norsko má ústřední banku jedinou, rovněž Dánsko. Švédsko má jednu státní banku ústřední a několik menších bank akciových.

Nizozemí rozřešilo svoji otázku měny při velikém znehodnocení stříbra. Mělo měnu stříbrnou, které se nechtělo vzdáti vzhledem ke svým koloniím indickým. Ale cena směnek na

Londýn vzhledem k znehodnocení stříbra stále klesala. Nejprve pomohla si vláda zastavením svobodného ražení stříbra a docílila skutečně toho, že kurs směneční 1 lib. šterlinků klesl z 12 hol. zlatých na 11.6 zl. a byl o 9% vyšší než hodnota stříbra v holandském zlatém. Avšak kurs stále kolísal, obchod stával se riskantním a poškozování všichni, kdož měli dostati peníze z ciziny. 18. dubna 1875 navrhla vláda ražení zlaté mince desítizlatové jako zákonného platidla. Z 1 kg ryzího zlata razí se 1653.43 holandských zlatých čili 100 hol. zl. = 198.26 korunám, 100 k = 50.40 hol. zl. K mincím stříbrným relace 1:15. Tím ovšem zabráněno kolísání směrem dolů, ne však směrem nahoru, poněvadž oběh zlata byl malý, platilo se stříbrem, které sice nebylo dále svobodně raženo, ale návrhy vlády na částečné stažení stříbra a nakoupení zlata zamítány. Nebylo tedy lze vyvážeti zlato, kupovati lacino stříbro a raziti stříbrné mince v relaci 1:15. Teprve r. 1884 bylo povoleno, aby vláda stáhla za 25 mil. zl. stříbra a nakoupila zlata. Jinak zůstaly věci při starém: veliký oběh stříbrných mincí bez svobodné ražby, zlato také zákonným platidlem se svobodnou ražbou. Od r. 1877 tytéž poměry zavedeny pro Nizozemskou Indii. Holandsko má jedinou ústřední banku cedulovou.

Rakousko-Uhersko. Měna v Rakousku a později v Rakousko-Uhersku souvisela úzce s cedulovým bankovníctvím při trvalém papírovém peněžnictví a proto obojí projednávati budeme současně. Za Marie Terezie sice učiněn pokus (1750 a 1753) docílití soustavy mincovní na tak zv. konvenční měně, smluvené s Bavorskem a některými jihoněmeckými státy. Již v 17. století chtělo Rakousko zaříditi bursu, ne tak pro obchod, jako spíše pro výpomoc financím státu. Ohromný nepoměr mezi dynastickou politikou, která chtěla vládnouti na Rýně, v Itálii, na Balkáně, bojovati proti Turkům, a skutečnými hospodářskými silami území dynastií přímo ovládaného, vedlo k státní tísní peněžní. R. 1703 zřízena „Banco del Giro“, která měla státním úpisům svým ručením zjednávatí odbyti a důvěru. Za dvě leta byla hotova. 8. března 1706 zřízena tedy „Wiener Stadt Banco“, vedená obcí, za jejího ručení. Stát dával obci v zástavu cla, doly, statky státní, daně, dávky a pod. a město přijímalo za stát platy. Poněvadž byla správa vedena řádně a město mohlo býti přímo stíháno, měla banka důvěru. Ale úvěry nestačily. Koncem roku 1714 zřízena proto opět státní

banka „Universalbankalität“, jež 1721 zastavila platy a přešla na Wiener Stadt Banco. Za 7leté války vydala banka na nátlak císařovny (proti radě finančníků) za 12 mil. zl. konv. m. bankocetlí, jež měl právo každý vyměnit si za 5% bankovní obligace. Bankocetle pro lehkou přenosnost byly oblíbeny a měly dokonce až 2½%. R. 1771 vydáno dále za 12 mil. zl. k. m. bankocetlí, ale již — nesměnitelných. Vídeňská banka byla r. 1769 vtělena vlastně do ministerstva financí. Bankovky staly se papírovými penězi státními, ač bez nuceného oběhu. R. 1790 bylo jich v oběhu za 28.06 mil. zl. k. m. Od nastoupení Františka I. ustavičně rozmnožovány, 1797 zastavena výměna za kov, 15. července 1800 zaveden nucený oběh bankocetlí. Nešťastné vedení válek napoleonských (1805, 1809) přineslo ohromné jich rozmnožení, Rakousko ztratilo mírem přešpurským a schönbrunnským velká území, z nichž bankocetle se vracely. V r. 1810 bylo jich v oběhu asi za 1000 mil. zl. k. m. a jejich kurs klesl tak, že za 100 zl. k. m. ve stříbře musilo se dáti 1240 zl. v bankocetlích. Důsledek toho bylo ohromné zdražení všech potřeb, které desatero- až patnácteronásobně stouply.

R. 1811 odhodlal se stát provésti jejich znehodnocení zákonem, a to tak, že vedle konvenčních mincí zavedl tak zv. vídeňskou měnu čili šajny (Einlösungsscheine) a platil za 5 zlatých v bankocetlích 1 zlatý víd. měny čili šajnu, tedy vyrovnání na 20%. (Patent z 20. února 1811.) Ovšem starší závazky musily býti spláceny dle hodnoty peněz v době, kdy vznikly, takže ten, kdo měl dluh uzavřený na př. r. 1790 na gruntě v sumě 1000 zl. v bankovkách konv. m. a měl doma r. 1811 na hotovosti 1000 zl. v bankocetlích, dostal za tyto bankocetle 200 zl. šajnu, ale zaplatiti musil dluh z r. 1790 plně, t. j. dáti 5000 zl. šajnu. K patentu z 20. února 1811 připojena tabulka upravující toto splácení starých soukromých závazků dle jednotlivých let.

Kurs šajnu sice r. 1812 o něco stoupl, ale nastalo ihned klesání, když papírové peníze šajnové opět pro válečné výdaje rozmnožovány do nekonečna, takže po druhém míru pařížském obíhalo opět za 675,272.100 zl. vídeňské měny v papírových penězích nesměnitelných. Vláda přemýšlela, jak by měnu napravila a podle vzoru francouzské banky zařídila „Privilegovanou národní banku rakouskou“, jejímž hlavním úkolem

bylo stažení peněz papírových. Banka byla akciová. Na akcie znějící na 1100 zl. splácelo se 100 zl. ve stříbře a 1000 zl. v papírových penězích vídeňské měny, jež zničeny, a vídeňská vláda vyměnila je za 2½% obligace, které měly býti postupně splaceny, takže stát měl dáti za 200 zl. obligací víd. m. 100 zl. konv. m. ve stříbře. Mimo to banka měla dle toho, jak jí vláda dodávati bude stříbro, vydávati bankovky směnitélné za kov a jimi vyměňovati papírové peníze vídeňské měny. Tím ovšem byly zde papíry peněžní dvojího druhu: směnitélné bankovky bankou vydané a papírové peníze vídeňské měny.

Tento rozpor rozřešila vláda velmi prostě. Opět vyrovnáním, tentokrát na 40%, a to tak, že určila r. 1817 kurs vídeňské měny na 250, t. j. za 100 zl. k. m. ve stříbře 250 zl. vídeňské měny čili za 2½ zl. šajnu 1 zl. stříbra buď ve stříbře neb bankovkách, zlatka kovová měla tři stříbrné dvacetníky (60 kr.), zlatka šajnu platila jen 24 kr. Tedy ze 100 zl. v bankocelích konvenční mince stalo se r. 1811 20 zl. vídeňské měny v šajnech a r. 1817 pak stalo se z těchto 20 zl. šajnu opět 8 zl. mince konv. ve stříbře nebo v bankovkách, čili celkové znehodnocení na 8%.

Na to nastalo povlovné a těžké propracování se z papírové měny. Papírové peníze vídeňské měny byly stahovány, ale povlovně dalo se tak tím způsobem, že stát zůstával za stažených šajny dlužen. Mimo to vypůjčoval si od r. 1822 na krytí schodků zastavováním pokladničních poukázek, kterýžto dluh dosáhl v době té značné výše 47 mil. zl. víd. čísla. Bankovky bankou vydané byly koncem r. 1847 kryty do ¼ stříbrem.

Peníze v oběhu byly dvojí: konvenční mince stříbrné (z jedné kolínské marky ryzího stříbra (233.85 g) razilo se 20 zl. ve stříbře (1.05 zl. rak. čísl. = 2.10 K) a zlaté mince z téže váhy 67⁶⁷/₇₁ dukátů po 4 zl. 10 kr. konv. m. Bankovky neměly nuceného oběhu a byly směnitélny za kov. Kovové peníze se však neudržely v oběhu a r. 1848 byly v oběhu jen papírové bankovky 5zlatové. Zavedeny proto, poněvadž málo malých mincí, 1 zl. a 2zlatové bankovky. Poklad banky stále klesal a činil v březnu 1848 již jen 12 mill. zl. Dne 2. dubna 1848 vydán zákaz vývozu mincí, 12. května 1848 obdržely bankovky nucený oběh, avšak to vše nic nespomohlo, prohlášeny tedy 22. května 1848 za nesměnitélné za kov, což opakováno patentem z 2. června 1848 č. 1157, ale jejich krytí vůbec neupraveno. Stát — vzhledem k nu-

cenému oběhu a nesměnitelnosti bankovek — využíval úvěru banky. Zastaviv solivarny v Gmundenu vypůjčil si 30 mill. zl. na 4%, ale poněvadž banka potřebovala býti hybnější, vydány dílčí dluhopisy na 5, 5½ a 6% splatné za 4, 8, 12 měsíců pojištěné na solivárnách (salínách) v Gmundenu a nazývané proto salinky (24. dubna 1848). Tento nezaložený dluh dala banka do oběhu, stoupal stále a udržoval se až do r. 1863; byl co do výše na 100 mil. zl. obmezen. Mimo to poskytla bezúročně státu 8 mil. zl., lombardem 5% pokladničních poukázek 14 mil. zl., v prosinci 1848 pak 20 mil. zl. na zástavu akcií železničních. Avšak to vše nestačilo a r. 1849 přinesl znova státní papírové peníze. Nejprve pokusila se vláda vydati 20milionovou půjčku v 5% pokladničních poukázkách, avšak půjčka nešla. Vypůjčila si nejprve 6 mil. zl. bezúročně od banky a pak 14 milionů na pokladniční poukázky. 11. února 1849 vydala pak vláda pro krytí schodku 3% pokladniční poukázky za 25 mil. zl. v podflech po 1000, 500, 100, 50, 25, 10 a 5 zl. Nešly na odbyt. Obnos v červnu zvýšen na 50 mil. zl. a dán jim nucený oběh. Ale ani to nepomohlo. Ještě v listopadu měla jich banka za 28½ mil. v pokladně a koncem roku za 16 mil.

Sáhl tedy stát opět k papírovým penězům. Nejprve vydal v květnu na zemské příjmy v Uhrách zlatky, jimž propůjčil v srpnu nucený oběh v sousedních zemích; neuherských, v prosinci vůbec vyjma lombardsko-benátské království; 24. června 1849 vydal za 5 milionů papírových šestikrejcarů (šestáků) a 10krejcarů; v lombardsko-benátském království na krytí válečných výdajů vypsána válečná přírážka a tu se předem zpeněžila vydáním 5lirových bankovek za 70 milionů s nuceným oběhem jen v těchto zemích. Tedy opět rozmanitost peněz v různých částech!

Dne 6. prosince 1849 spočítány dluhy státu u národní banky a zjištěno, že je stát dlužen za stažené papírové peníze z r. 1816 a na 3% pokladničních poukázkách (50 mil. zl.) úhrnem 128½ mil. a 2½ z jiných drobných dluhů. To měl zůstatí dlužen dále. Mimo to ve 14 různých položkách byl dlužen 97 mil., které staženy dohromady ve dluh 2%ní a z toho mělo býti zapláceno 60 mil. zl. ze 4½% státní půjčky, vyložené k upisování 22. září 1849 a 24 mil. z válečné náhrady, kterou měla platiti Sardinie. (Do konce r. 1849 bylo splaceno ze 4½% půjčky 33½ mil., z válečné náhrady 6 mil. zl., během r. 1850

doplaceno z půjčky oněch 60 mil. zl., z válečné náhrady sardin-
ské 6 mil.)

R. 1850 konaly se porady o odstranění těchto peněžních zlořádů. Místo rozmanitých papírových peněz měly nastoupiti jednotné peníze. Za tím účelem vydala vláda v červnu říšské pokladniční poukázky 3%ní za 50 mil. zl., pojištěné na státních drahách, jichž mělo přibývati dle příbytku tratí st. drah. Měly nucený oběh v celé říši mimo Lombardsko a Benátsko. Císařským patentem z 15. května 1851 č. 118 ř. z. vysloveny tyto zá-
sady: 1. státních papírových peněz nesmí býti v oběhu více než za 200 mil. zl., pokud mají nucený oběh; 2. úvěr u banky nesmí býti používán za účelem krytí potřeb státních; 3. urychlití se má stažení peněz papírových.

Prozatím pracováno na ulehčení bance. Vyložena 5% státní půjčka z r. 1851, z níž dvě třetiny v papírových peněžích nebo stříbře došlých obnosů měly býti použity k zaplacení dluhu u banky. Mimo to bylo vydáno za 30 milionů salinek, jichž výnosu mělo býti použito z části na starý dluh (50 mil. z 3% poukázek) a tak upláceno 13 mil. zl. Sardinská válečná náhrada doplacena (12 mil. zl.) a na dluh u banky za stažení papírových peněz vídeňské měny vyplaceno mimo umořovací kvotu něco přes 16 mil. zl. Tím dluh u banky se započtením papírových peněz v pokladnách banky klesl z 205 mil. r. 1849 na 145.5 mil. koncem r. 1851.

Dne 22. února 1812 uzavřela banka nové zúčtování se stá-
tem a v 2%ní dluh přeměněny: zbytek dluhu 2%ní z r. 1849 7.5 mil., zbytek 50 mil. dluhu na 3% pokl. poukázky 37 mil., všechny dne 17. ledna v pokladně banky se nalézající úročné i bezúročné státní poukázky pokladniční v obnosu 27.2 mil., úhrnem tedy 71.5 mil. zl., mimo to obnášel dluh za stažení papírových peněz dle úmluvy 1816 71,787,387 zl., takže celkový dluh byl 2. března 1852 143,287,387 zl. a měl býti urychleně splácen. 31. prosince 1852 obnášel 130,660,278 zl., 31. prosince 1853 pak 121,710,690 zl. Nové obtíže vznikly zdražením stříbra a ažiem na stříbro, které obnášelo 1849 13.85%, 1850 19.82%, 1851 26.05%, 1852 19.45%.

Teprve r. 1853 započata vážnější práce na úpravě peněž-
ních poměrů. Oběh papírových peněz státních (bez Lombardska
a Benátska) stoupl od r. 1849, kdy obnášel 71 mil. zl., na
149,880,000 zl. 23. února 1854, stálý zjev v zemích s papírovými

penězi; při tom obíhalo bankovek za dluhy státu u banky za 123 mil. zl., čili obchodem nevyvolaných oběžných prostředků za 272 mil. zl., což v tehdejší době byl obnos ohromný. Uzavřel proto stát s bankou dne 23. února 1853 novou smlouvu, že banka státní papírové peníze za bankovky vymění — aby byl jen jeden druh papírových peněz — a že stát ročně bude na tento dluh splácet 10 mil. zl., takže by v 15 letech byl umořen. Banka přirozeně za splacené obnosy musila vzít bankovky z oběhu ve stejných obnosech.

K zajištění banky co do splátek byly jí poukázány celní příjmy v tom způsobu, že v poměru k příjmu cel ve stříbře měly jí být také ve stříbře konány splátky v poměru, v jakém dojdou na cla. Papírové peníze státní neměly být více vydávány a byly dne 7. března 1854 slavnostně zničeny všechny matrice, kameny, stereotypy a mědirytiny určené k tisku papírových peněz státních. Banka skutečně stáhla do 1. srpna 1854 papírových peněz státních za 118.2 mil., takže v oběhu zbylo za 31.6 mil. papírových peněz státních, mimo to vydala nové akcie, jichž výnos 39.5 mil. zl. posílil banku.

Zcela vážně dál se pokus o úpravu valuty docílením rovnováhy v rozpočtu a snahou po zavedení hotového placení u banky. Za tím účelem vypsána císařským patentem z 26. června 1854 č. 158 ř. z. dobrovolná národní půjčka ve výši 350 až 500 mil. zl. Dluh u banky měl z výnosu půjčky být zmenšen na 80 mil. zl. (z obnosu 268 mil., v němž stažené papírové peníze: 149,880.602 zl., nejstarší dluh 63,119.398 zl., 23. února 1852 stažené dluhý na 2% hypotekární dluh 55 mil. zl.). K tomu bylo mimo řádné splátky z cel a na úmor starého dluhu potřebí 134½ mil. do poslední splacovací lhůty na půjčku, t. j. do 24. srpna 1858. Stát postoupil bance za tím účelem výnos národní půjčky u její vídeňské centrály a filiálek, a banka měla co nejdříve počít s výplatou bankovek stříbrem.

Do toho přišla však krímská válka, Rakousko zbrojilo a ačkoliv do 2. října 1855 banka stáhla již za 146,669.400 zl. papírových peněz a obdržela z cel 10 mil. a z národní půjčky 29,417.552 zl., průběhem roku 1854 a 1855 vláda nejenom vydala ostatní výnos půjčky na krímskou ozbrojenou neutralitu, nýbrž vypůjčila si nově od banky 80 mil. bez krytí a 20 mil. na cenné papíry, takže vskutku uplatila necelých 2½ mil. A tak

pět let po Világoši zahraniční politika znemožnila úpravu měny. Již v r. 1855 začaly sice pokusy znova. Bance dána privilej na vydávání hypotekárních dluhopisů ve zvl. oddělení a za tím účelem banka vydala nových 50.000 kusů akcií po 700 zl. ve stříbře nebo v bankovkách dle kursu augšpurského s ½% provise. Ve stříbře splaceny necelé 3 mil., ostatek v bankovkách, takže ažio vyneslo bance skoro 2½ mil. Banka nákupy stříbra rozmnožila svůj poklad o 30 mil. zl., takže dosáhl 79.5 mil. zl. Stát uzavřel novou smlouvu s bankou, dle níž za půjčky z r. 1854 a 1855 v obnosu 100 mil. a za 2% půjčku ve zbytku 55 mil. zl. dal bance státní statky v odhadní ceně 156.5 mil., jichž výnosu a tržní ceny z rozprodeje měla banka použití z zaplacení tohoto nyní bezúročného dluhu. Stát ušetřil tím 5.1 mil. na úrocích. Banka udělala obchod špatný, statky nešly na odbyt.

Důležitější bylo obmezení nuceného oběhu bankovek. Kdežto do té doby musily býti bankovky vždy přijímány, vyjímaje zněl-li dluh na zlaté mince nebo na cizí měnu, bylo čís. nař. ze 7. února 1856 zavedeno obmezení v tom smyslu, že musí dlužník platiti ve stříbře, jestliže dluh byl mu ve stříbře vyplacen a věřitel si vymínil zúročení a zpětné splacení ve stříbře.

Na základě mincovní smlouvy s německým celním spolkem ze 24. ledna 1857 a čís. pat. z 19. září 1857 zavedena rakouská měna (z jedné celní libry ryzího stříbra 45 zlatníků, tedy 1 zl. konv. mince = 1.05 zl. rakouské měny). Stát byl vázán nevydávati papírové peníze, leč jen na požádání za plně cenné stříbrné mince směnitelné, a to počínaje 1. lednem 1859. Také císařským patentem z 30. srpna 1858 č. 131 ř. z. byly upraveny poměry rakouské národní banky na těchto zásadách: Od 1. listopadu 1858 vydávati jen bankovky v rakouské měně na 1000, 100, 10 zl. rak. m., na požádání směnitelné, jednou třetinou kryté stříbrem (se svolením ministra financí i zlatem), ostatně směnkami a zastavenými cennými papíry úvěrními; bankovky nucený oběh a bankovky na konvenční minci je povinna stahovat a oběh 1000zlatových končiti má 30. června 1859, 100zl. a 50zl. 31. srpna, 10zl. 31. října 1859. Oběh 5, 2 a 1zlatových konv. m. zmenšiti na 100 mil. zl. a stáhnouti do 31. prosince 1859 (což prodlouženo do 31. prosince 1890) a jak se stahují, smí banka vydávati 1zlatové ban-

kovky rak. měny nejvýše do 100 mil. zl. Na tyto Izlatové nevztahuje se kovové krytí a za krytí slouží státní statky a má býti výnosu jich a tržních cen k jejich umoření použito. Poměr bankovek konvenční mince k bankovkám rakouské měny tak, že za 100 zl. konv. mince 105 zl. r. č. Banka v posledním kvartále 1858 počala s výměnou. Byla povinna měsíčně podávati veřejnosti výkaz. Stav banky byl: bankovky na konv. minci 378 mil., na rak. měnu $10\frac{1}{2}$ mil., úhrnem $388\frac{1}{2}$ mil. zl., z toho 100 mil. zl. malých bankovek krytých státními statky, zbylo $288\frac{1}{2}$ mil. zl. krytých pokladem $103\frac{1}{2}$ mil. (tedy dosaženo $\frac{1}{3}$ krytí), směnky a zástava na cenné papíry $153\frac{1}{2}$ (tedy neúplně kryto), devisy a bankovní budova $17\frac{1}{2}$ mil.. Nebezpečí vývozu stříbra zde bylo, poněvadž na Augšpurk bylo stále ještě malé ažio na stříbro.

Kursy byly tyto:

	Londýn za 10 lib. št.	Paříž za 100 fr.	Augšpurk za 100 jím. zl.
29/11 1858	102.60	40.70	86.60
30/12 1858	101.30	40.35	85.90
parita	102.15	40.50	85.72

Tedy kurs na Londýn a Paříž se sice zlepšil, ale na Augšpurk se zhoršil.

Vláda, chtějíc posíliti banku a její kovový poklad, uzavřela s bankou úmluvu, že na nezúročitelný dluh per 155 mil. zl. k. m. dá jí 30 mil. r. č. ze splátek na jižní, lombardsko-benátskou a středoitalskou železnici v pěti lhůtách splatných od 1. listopadu 1860 do 1. listopadu 1864 ve stříbře a 23,074,537 zl. r. m. v 5% vyvazovacích obligacích v nominale. Také stříbrná půjčka vyložená v únoru 1859 v Londýně měla sloužiti tomuto účelu.

Zatím Napoleon III. chystal válku za osvobození Itálie a jeho novoroční řeč 1859 způsobila znepokojení. Vláda chystala se k válce, při které chtěla opět banku angažovati jako věřitelku. Vypsala sice cíś. nařízením z 29. dubna 1859 5% půjčku 200 mil. zl. r. č., ale současně zbavila banku povinnosti směřovati bankovky, dala jí tyto státní dlužní úpisy na 200 mil. zl. do zástavy a vypůjčila si na ně na válku italskou 133 mil. zl. r. č. na 2%. Kovové mince, které potřebovala vláda, obdržela od banky v sumě 20 mil. zl. a dán jí v zástavu výnos půjčky v Londýně vyložené (3 mil. liber šter-

linků), ale půjčka ta se nezdařila. Vláda zastavila placení úroků z národní půjčky (z r. 1854) ve stříbře splatných a platila papírem. Rozmnožení bankovek o 133 mil. vládě půjčených za současného zmenšení kovového pokladu o 20 mil. zl. přivedlo ažio na stříbro nebývalé výše (maximum 53.20%, průměr za r. 1859 22.16%, devisa na Augšpurk 18. května 127.60 zl. při paritě 85.72), státní deficit stoupl na 87½ mil. zl. Dluh státu u banky stoupl za r. 1859 ze 153 mil. na 300,169.337 mil. Stát učinil sice pokus uvolnití bance tím, že vydal prémiovou půjčku (losy z r. 1860), z které měl býti zaplacen dluh 133 mil. na lombardované státní dluhopisy. Ale půjčka se nezdařila, vynesla první subskripce 76 mil. zl., z čehož nemohl stát dáti bance nic. Dal jí tedy obligace vyvazovací a priority dráhy tiskové v nom. ceně 42,275.155 zl. r. m. za 34 mil. zl., ale to nemohlo míti vlivu, pokud je banka neprodala a množství bankovek nezmenšila. Stav banky se nelepšil. 31. prosince 1860 měla za 89 mil. kovového pokladu, směnek a lombardu za 112 mil., ale bankovek v oběhu za 474,861.000 zl., čili nekrytých hotově ni bankovně za 273 mil. (kryto 201 mil.!) a kovově kryto něco málo přes pětinu. Státní rozpočet končil 1860 deficitem 49 mil. zl. (vydání 523 mil., příjmy 474 mil.). Ažio na stříbro bylo velmi značné a kolísavé: maximum 44.30%, minimum 24.65%, průměr 32.32%. Stát počal sice vypláceti úroky z národní půjčky ve stříbře, ale nechal toho opět. Stříbro vystěhovalo se ze země i co se týče drobných mincí. Stát sáhl opět ke státovkám (17. listopadu 1860) a vydal drobných papírových peněz za 12 milionů zlatých bez nuceného oběhu. Stát rozšířil nucený oběh bankovek na lombardsko-benátské království (27. prosince 1860) vypůjčil si opět na salinky zvýšiv z nich úrok.

Stav financí stával se hrozivým. R. 1861 nepřinesl úlevy. Na zadržené daně v Uhrách vydány sice pokladniční poukázky 5% v kursu 88, ale to nepomohlo nijak. Ažio dostoupilo výše 50.03% a nejnižše bylo 35.67%, průměrně 41.25%. Deficit zúčtovaný za r. 1861 obnášel 79½ mil. (500½ mil. vydání, 421 mil. příjmy). Stav banky se sice o něco zlepšil. Koncem r. 1861 kovový poklad 99 mil., směnky a lombard 117 mil., ale bankovek za 468.8 mil., dluh státu bance 249.8 mil.!

Zavedením ústavy přešla starost o uspořádání valuty na sněmovnu, která se uchopila práce a proti ministru financí

bar. Plencrovi prosadila rychlejší tempo v umořování dluhu u banky. Podstatou této úmluvy bylo: 1. dluh ze stažení staré vídeňské měny (36.9 mil.), 2. státními statky krytý dluh (87 mil.), 3. dluh z r. 1859 (77.8), 4. půjčka stříbra se zástavou londýnské půjčky (20 mil.), úhrnem 221¼ mil. zl. r. č. měly být takto splaceny: první 2% úročiti a ve 4 lhůtách ročních (31. prosince 1863, 1864, 1865, 1866) splatiti; čtvrtý polovičkou 31. prosince 1865, druhou polovicí 31. prosince 1866 ve stříbrných mincích domácích; ve stříbře nebo směnkách na stříbro a zlato znějících ve stříbrné paritě počítaných, v těchto dvou případech s 1% ražebného; třetí a druhý: z nich a to nejprve ze třetího a pak z druhého vyloučí se 80 mil. zl., které banka státu ponechá jako půjčku a bude od 1. ledna 1863 platiti stát bance nejvýše 1 mil. roční odměny a to jen do té míry a potud, aby po dotaci rezervního fondu mohli akcionáři obdržeti 7% dividendy. To, co zbude (84.8 mil.), zaplatí se jednak prodejem půjčky z r. 1860 v sumě 83 mil. u banky realizované, z níž obdrží stát 50 mil., zbytek 33 mil. banka na tento dluh; zbývající dluhopisy 40 mil. banka rozprodá a z výtěžku obdrží stát ¼ a banka ¾ na tento dluh. Co zbude, je bezúročné a banka zaplatí si dluh ten z výtěžku státních statků a z tržních cen. Nebude-li do konce r. 1863 zaplácena nejméně jedna desetina, do konce 1864 nejméně další tři desetiny, do konce 1865 nejméně dalších šest desetin tohoto zbytku, doplatí stát 14. února dotyčného roku, co schází. Do konce r. 1866 musí být také tento dluh plně splacen. Všecka snaha směřovala k tomu, aby 1. lednem 1867 mohla banka započítí se směňováním bankovek. Bankovní statut zavedl absolutní kontingent nekrytých bankovek dle vzoru anglického. Všecky bankovky nad 200 mil. zl. měly být kryty stříbrem nebo stříbrnými mincemi, ostatní kryto eskontovanými směnkami, lombardovanými papíry anebo do výše 20 zl. kupony vyvazovacích obligací a bankovními zástavními listy. Ažio stříbra bylo v r. 1862 příznivější (38.67% nejvýše, 17.19% nejnižší, průměr 28.07%). Schodek státní následkem dobré sklizně 75 mil. zl. byl kryt prodejem losů z r. 1860. R. 1863 ažio stříbra opět kleslo (18.84% maximum, 10.16% minimum, 13.79% průměr). Schodek státní 73¼ mil. Stát splatil bance v bankovkách 27,468.000 zl., z prodejů cenných papírů 13,366.000 zl., takže celkem upláceno 40,839.000 zl. r. č. Kovový poklad stoupl ze 105,071.000 zl. na 110,709.583 zl., oběh bankovek

klesl ze 426,877.000 zl. na 396,655.000 zl., ač dluh státu klesl ze 217,289.000 zl. na 186,373.000 zl., což mělo důvod v tom, že export stoupl z 67 mil. na 89 mil. R. 1864 byl nepříznivý jednak pro evropskou obchodní krizi, pro malý výnos daní následkem neúrody r. 1863. Přes to zamýšlelo se uzavřítí půjčku 69 mil. zl. z níž mělo mimo krytí schodku za r. 1864 (15 mil.), nouzových podpor pro Uhry (20 mil.) a posílení pokladních hotovostí (6 mil.) na uspořádání valuty sloužiti 8 mil. ke stažení drobných papírových peněz z r. 1860 (takže by jich zbylo za 4 mil. v oběhu) a k zmenšení salinek na 80 mil. stažením jich za 20 mil. zl.

Deficit státní (tentokrát na 14 měsíců, t. j. od 1. listopadu 1863 — jak dosud bylo budžetováno — do 31. prosince 1864) byl vypočten na 45.7 mil. Avšak již koncem roku 1863 přišla zápletka holštýnská, povoleny na zakročení bundu proti Holštýnu a Lauenburku další kredity, takže deficit vzrostl na 104,649.000 zl. a měl býti kryt půjčkou ve stříbře (vyloženou 2. května 1864), premiovou půjčkou (losy z r. 1864) a půjčkou na daně, zároveň stáhlo se jen za 4.7 mil. papírových drobných a místo 20 mil. uplatilo se na salinky jen 3,139.990 zl. Stav banky byl koncem r. 1864 v tisících zl.: poklad kovový 112.191, oběh bankovek 375.828, eskompt 95.534, lombard 51.447, státní dluh 175.907.

Od r. 1865 očekávána značná úleva. Agio stříbra kleslo (nejvyšší 14.28%, nejnižší 5.39%, průměr 8.32%). Drobné mince stříbrné vracely se do země následkem úlev při placení cel. Avšak na r. 1865 a 1866 byly veliké platy na dluh státu u banky, mimo to prodalo se se r. 1864 státních statků málo, takže stát měl dopláceti bance 11 mil. zl. Vláda sice chtěla zvláštní zmocnění k zadlužení státních statků, ale nebylo jí uděleno, nýbrž jen povolen úvěr 13 mil. K. Teprve v listopadu 1865 povolen vládě úvěr 90 mil. zl. Rok 1865 skončil deficitem 54 mil. zl. Stav banky 31. prosince 1865 byl (v tisících zlatých): kovový poklad 121.521, oběh bankovek 351.100, eskompt 106.837, lombard 43.265, státní dluh 144.292. Pro rok 1866 počítal rozpočet se schodkem 40 mil. zl. Kdyby stát splnil svoje závazky, mohlo býti započato se směňováním bankovek od 1. ledna 1867 dle stavu banky. Vzhledem k těmto nadějím kleslo agio na stříbro na 1.75% na počátku r. 1866 a valuta blížila se k plnému zhodnocení. To ovšem hospodářsky mělo velmi těžké následky.

Daně byly právě v době znehodnocení valuty zvýšeny a to jak daně reální (domovní, gruntovní), tak daň výdělková a tak zv. daň z příjmů zavedením 100%ní přírážky válečné, rovněž poplatky z právních jednání o 25% zvýšeny. Tehdy agio stříbra bylo 28—29%, tedy tyto daně byly placeny v znehodnocených penězích. Ceny ovšem — vyjádřené v znehodnocené měně — byly vysoké. Nyní začaly však následkem zhodnocení peněz ceny klesati — jsouce vyjádřeny v hodnotných penězích — ale břemena daňová zůstávala stejná, stala se neobyčejně tíživými pro výrobce, který je nemohl přesunouti v cenách zboží na spotřebitele, výroba a obchod vážly, draho nakoupené nebo převzaté nemovitosti (v době znehodnocené měny) neposkytovaly výnosu, obzvláště byly-li zatíženy dluhy, množství dražeb a prodávání nemovitostí daleko pod cenou, za jakou byly nabyty — ovšem v znehodnocené měně nabyty! — bylo na denním pořádku, poněvadž nebylo možno vypomoci hypotekárním úvěrem. A tato krize přihlásila se dříve než krize zahraniční nastala. Státu přirozeně se daně nescházely, rozpočet stejně končil schodkem a nyní hrozilo, že tento schodek ještě se zvětší.

Z holštýnsko-šlesvického sporu — který sice byl gastýnskou úmluvou z 20. srpna 1865 na čas odstraněn tím, že Rakousko mělo vládnout v Holštýně a Prusko ve Šlesviku — hrozila vzniknout vůbec zápletka mezi Rakouskem a Pruskem o přednostní postavení v Německu. Také v Itálii stávaly se věci nejisté. A proto když finanční ministr hr. Larisch chtěl uzavřítí výpůjčku v cizině, dostal s velikým namáháním výpůjčku 90 mil. ve stříbře v Paříži za kurs 65% (vlastně po srážce úrokové 61¼), tedy za kurs vlastně válečný.

Mimo to salinky — u nichž zvýšen v listopadu 1865 úrok na 6% — vracely se houfně ke státním pokladnám a vládě nezbylo než eskontovati splátky na půjčku za nesmírně těžkých podmínek úrokových a provisních. poněvadž mezitím vypukla londýnská obchodní a finanční krise.

Za této finanční a hospodářské krise blížila se válka. Stát splnil sice vůči bance svoje povinnosti rozpočtené na rok 1865 a za účelem přesného splnění povinností pro r. 1866 uzavřel hypotekární dluh na svoje statky 60 mil. zl. v 5% zástavních listech Pozemkového ústavu (Bodenkreditanstalt) ve Vídni splatný v 46 letech v anuitách po 3.6 mil. zl. Ovšem vláda do-

stala zápujčku v papírech, na jejichž prodej nebylo prozatím pomyšlení. Ale vláda měla skutečně cenné, řádně podložené papíry a použila jich přechodně ke zbrojení. Vydala na ně tresorové poukázky po 10.000 zl. a našla skutečně v Paříži skupinu finanční, která jí nabídla 25 mil. fr. na 3 měsíce, sehnala však jen 19 mil. fr. v kovové minci (jež během r. 1866 zpět zaplacený), což na přípravy musilo stačit.

Když válka byla neodvratná a vláda ve 4 nedělích potřebovala 47 mil. zl., věděla, že je nesežene. Sáhla proto znova k papírovým penězům. Prohlásila zákonem z 5. května 1866 bankovky po 1 zl. a 5 zl. za státovky, zbavila banku povinnosti kdysi vyměnit tyto bankovky za stříbro a nařídila jí, aby stejnou sumu odevzdala jí v bankovkách vyšších obnosů. Maximum oběhu těchto 1zl. a 5zl. bankovek bylo stanoveno na 150 mil. zlatých. Tu obíhaly bankovky jako státovky. Samostatné státovky obával se stát zavést, aby nevznikl trojí kurs peněz: stříbrných, bankovek a státovek, neboť agio stříbra, které obnášelo v únoru 1.75%, stoupalo tak, že 16. června 1866 dosáhlo již 41%, čili v bankovkách za 100 stříbrných zlatníků bylo nutno dáti 141 zl. Dále nebyly drobné papírové staženy, nýbrž nových za 12 mil. zl. vydáno. Mimo to vypsána nucená pužčka v Lombardsko-Benátsku v sumě 12 mil. ve stříbře, ale v r. 1866 vskutku vynesla jen 564.277 zl.

Všecko to však bylo málo, poněvadž se z toho téměř veškeré státní výdaje měly krýtí. Zemské pokladny nejen neodváděly peníze z daní, které se špatně scházely, nýbrž žádaly zálohy. Opatřování stříbra pro jižní armádu a pro výplatu úroků do ciziny při vysokém agiu působilo veliké obtíže, ale byly přece dluhy do ciziny v kovu zaplacený. Nešťastný průběh války a zabrání velké části území působily další veliké obtíže. Zákonem ze 7. července 1866 byl povolen ministerstvu financí úvěr 200 milionů zlatých a banka donucena dáti à conto tohoto úvěru 60 mil. zl. splatných do roka po uzavření míru.

Mírový preliminar v Mikulově uložil státu 20 milionů tolarů válečné náhrady Prusku a udržování pruské okupační armády a za tím účelem držení 5 mil. tolarů stálé zálohy.

To dalo se provést jen pomocí banky. Sestoupilo se sdružení největších firem, které vypůjčilo si na směnky obnosy ty od banky a na zástavu dluhopisů Bodenkreditky z pužčky na státní statky pužčilo je státu. Konsorcium dostalo zpět tuto

zápůjčku z odškodnění, které platiti musila Italie za odstoupení Benátska.

Teprve po definitivním míru pražském, kterým byla mincovní smlouva s německými státy z r. 1857 zrušena, mohlo býti přistoupeno k upravení všech těchto rozmanitých dluhů a k ohromným nákladům, potřebným k náhradě škody v obsazených územích a uvedení státního stroje do pohybu.

Opatření ta byla tato: zákonem z 25. srpna 1866 bylo ustanoveno, že státovky obíhající pod firmou banky, mají oběžnou platnost do 1. ledna 1867 a místo nich že budou vydány nové skutečné státovky pod firmou státu a to po případě o 60 mil. více (tedy za 210 mil.) na splacení zálohy u banky vzaté, nebude-li možno jinak ji splatiti. Dále může býti vydáno za 90 mil. zl. 5tízlatových a 50tízlatových státovek, což se stalo a r. 1867 obíhalo 50zlatových za 38 mil. a bylo jich pak stále více v oběhu než 1 a 5zlatových. Tím kontingent státovek 1, 5 a 50zlatových stanoven na 300 mil. zlatých. Mohl však býti ještě překročen tím, že salinky uvedeny ve stálý poměr k státovkám tak, že klesne-li oběh salinek pod 100 mil., smí stát vydati za scházející obnos (do 100 mill.) státovky, takže šly-li salinky špatně na odbyt, pomohl si stát vydáním státovek.

Kromě toho pokusil se stát o půjčku 5%ní — tedy zvýšena půjčka 7. července 1866 na 250 mil. — a mělo býti umístěno aspoň 50 mil. zl. Myslilo se, že přebytek bezúročných obíhajících státovek bude mít dobrý vliv na upisování, že lidé raději uloží státovky do záručitelného státního papíru. Ale ani na konci r. 1866 nebylo možno docílití vyššího kursu než 50% (tedy hrubé zúročení 10%!). Bylo tedy zřízeno zvláštní konsorcium, že převzalo za mírných podmínek povlovný rozprodej těchto státních úpisů a počínajíc kursem 55% hledělo využití příznivého momentu k prodeji. Rok 1866 končil deficitem 257 mil. zl., jenž byl kryt půjčkami.

Agio na stříbro bylo ještě koncem r. 1866 na 30%.

Vůči bance splnil stát všechny závazky, takže koncem r. 1866 vskutku stát byl dlužen bance jen 80 mil. zl., splatných při vypršení privilegia a onu zálohu 60 mil. zl.

Oběh bankovek obnášel koncem r. 1866 284 mil. zl., kovový poklad 104 mil. zl. Lombard a eskompt obnášel však jen 69 mil. (tedy méně o 80 mil. proti předešlému roku) a příčinou byly nejen válečné zápletky, nýbrž ohromné vydání

bankovek, nadbytek oběživa, takže k úvěru nebylo třeba sáhnout a placeno mohlo býti ve státovkách. Kdežto koncem r. 1865 bylo vůbec bankovek v oběhu za 351 mil., obnášel oběh bankovek a státovek koncem r. 1866 skoro 500 mil. zl. Úvěr státu byl podkopán, 5% stříbrné st. obligace stály v říjnu 50.12 (i v r. 1848 stály 62¹⁵/₃₂, 1859 pak 59.48) a teprve r. 1872 se na čas zotavily. Mezitím počal se jednati o vyrovnání s Uhry, při němž měna měla patřiti mezi záležitosti společně každých 10 let sjednávané. Poslední společný rozpočet končil deficitem 26,599.000 zl., krytých ještě půjčovními operacemi dle zákona z 26. srpna 1866.

Velké obtíže působila úprava privil. rakouské banky národní proto, že její zisky klesly tak, že stát měl povinnost platiti onen 1 mil. zl. na doplnění dividendy na 7%. Stát — vydav ohromné množství státovek — byl konkurentem banky, snižoval její zisk. Obě vlády shodly se v tom, že je potřebí banco pomoci rozšířením možnosti výdělkové a tvoření dividendy.

Byl proto změněn statut tak, že banka místo 25% měla dávatí jen 10% do rezervního fondu, že směla kupovati a prodávati zlato a stříbro, jakož i směnky na cizinu, rozšířen její obchod komisionářský, umožněna koupě směnek na volném trhu tím, že tyto směnky mohly jíti dodatečně k censuře bankovní, přípustěny k lombardu zemské, obecní papíry, zástavní listy domácích ústavů, akcie a priority na burse znamenáné, dovoleno snížení akc. kapitálu ze 110 $\frac{1}{2}$ mil. zl. na 90 mil. zl. a vyplacení zpět 135 zl. na akcii v bankovkách. Důležitá změna byla však ta, že bankovně měly býti kryty nejen bankovky, nýbrž i vklady (zúročitelné i nezúročitelné, na běžném účtě či na žirovém účtě) cizích peněz u banky. Naproti tomu však do bankovního krytí měly býti započteny devisy. Uzávěrka z r. 1868 skutečně ukázala, že stát by musel připláceti a to i tehdy, když valná hromada zařadila vlastní cenné papíry ve v kursu nákupním, nýbrž ve vyšším kursu z 31. prosince 1868, přece měl stát připlatiti 340,543 zl. na dividendu.

Banka sice žalovala na toto zaplacení i finanční crár, ale upustila od svého nároku 1878.

Další reformou bylo odstranění papírových drobných. Dle zák. z 1. července 1868 č. 53 ř. z. a čl. III. uherského z r. 1868 mělo býti raženo za 12 mil. drobných a to v poměru 70 Rakousko, 30 Uhry. 30. září 1870 končil oběh těchto papírových

drobných a od té doby byly v oběhu jen státovky (zlatky, pětky, padesátky).

V druhé polovici r. 1869 byla reserva bankovek vyčerpána, zároveň oběh státovek vzrostl, poněvadž šly salinky špatně na odbyt. Agio stříbra stoupalo. K tomu přišel otřes r. 1870 francouzsko-německou válkou a 19. července 1870 poměry banky byly velmi napjaty. Banka žádala, aby mohla devisy započítati do kovového pokladu, což jí bylo provisorně povoleno a v březnu 1871 opět zrušeno.

V létě r. 1871 vypukla krise spekulční a banka musila pro svoje posílení realizovati devisy, t. j. dáti si je platiti kovem. Tím rozmnožil se její kovový poklad ve zlatě téměř až na míru dle štatutu přípustnou (dle štatutu $\frac{1}{4}$ ve stříbře, $\frac{1}{4}$ ve zlatě) a stříbro bylo obtížno opatřit. To vedlo ke zrušení tohoto obmezení a bylo zákonem z 18. března 1872 č. 31 ř. z. ustanoveno, že kovové krytí bankovek má být ve stříbře nebo zlatě bez obmezení. Důvodem bylo hlavně to, že se nevědělo, zdali nebude zavedena měna dvojitá nebo zlatá. Vzhledem k agitaci pro zlatou měnu v Německu rozšiřoval se také v Rakousku počet přívrženců této měny a banka hleděla svůj poklad zlatý rozmnožiti. Koncem r. 1870 obnášel její zlatý poklad 1.4 mil. zl., koncem r. 1871 již 44.4 mil. zl., koncem r. 1874 pak 72.7 a kolísal pak mezi 78—80 mil. zl.

Od r. 1872 počalo jednání o nový bankovní privilej jednak mezi uherskou a rakouskou vládou, jednak s bankou. Do těchto jednání přišla těžká krise z r. 1873, známá pod jménem vídeňského krachu z r. 1873. Divoká bursovní spekulace, nesolidní zakladatelský ruch, dělání akciových společností jen aby jejich papíry mohly být na burse hnány do výše, korupce politická v ústavních bojích v Rakousku (chabrus) vedly k prudké spekulční krisi vídeňské, která se však záhy rozšířila na obchod a průmysl, který byl spekulčně velmi silně angažován a zachvátila brzy Německo, kde nadbytek peněz došlých z francouzské válečné náhrady vyvolal rovněž velmi nezdравé zjevy. Ve Vídni učiněn pokus ulehčiti poměrům tím, že bance dáno povolení vydávati bankovky nad štatutárně ustanovené kovové krytí tím, že mohla eskontovati směnky a lombardovati papíry i když na tom základě vydané bankovky přesahovaly kontinent 200 mil. zl. Opatření stalo se 13. května 1873, kdy banka mohla ještě vydati za 13.8 mil. bankovek řádně

krytých, 11. listopadu 1873 překročen kontingent o 28.5 mil. zl., 31. prosince 1873 o 15.1 mil. zl. a 11. října 1874 bylo toto opatření zrušeno. Valného významu nemělo, poněvadž zde právě nebylo směnek hodících se k eskontu a papíry cenné úžasně klesly a nehodily se k lombardu.

Při jednání o nové privilegium dělal největší obtíže 80milionový dluh bance. Konečně smluveno, že bude splácen z podílu na čistém zisku banky, který si stát vyhradil, že bude bezúročný do konce privilegia a kdyby privilegium pomínulo, že zaplatí Rakousko zbytek, Uhry přispějí Rakousku 30% splatných v 50 ročních neúročných lhůtách. Tím stalo se dlužníkem banky jen Rakousko.

Na to byla změněna firma banky na Rakousko-Uherskou banku, dáno jí privilegium na 10 let (do konce r. 1887) o prodloužení měla banka žádati dvě léta předem. Organizace respektovala dualism. Dva hlavní ústavy, jeden ve Vídni, druhý v Pešti. Filiálky po dorozumění s ministrem financí dotčené polovice. V čele generální rada, volená na valné hromadě, kde směji přítomni býti jen rakouští a uherští státní příslušníci. Valná hromada ve Vídni. Generálního guvernéra jmenuje císař, dva viceguvernéry jmenuje — jednoho z uherských, jednoho z rakouských příslušníků — z tera od generální rady navrženého na základě návrhu finančního ministra dotčené polovice císař. 8 členů generální rady volí valná hromada bez omezení, po dvou dalších z příslušníků toho kterého státu na návrh generální rady. Generální radové musí býti potvrzeni císařem k návrhu obou ministrů financí. Ředitelství ve Vídni a v Budapešti, obsazené jen příslušníky dotčeného státu. Sestává z viceguvernéra a 8 ředitelů, z nichž dva volí valná hromada z generálních radů od ní zvolených, 6 ustanoví generální rada. Úředníka jmenuje generální rada, vrchní řízení má generální sekretář. Každá vláda jmenuje jednoho vládního komisaře jako dozorčí orgán a jednoho jeho náměstka. Bankovky mají na jedné straně maďarský, na druhé německý text. Jsou směnitelné. Suspensi směnitelnosti mohou usnésti jen obě vlády a smí býti zavedena v obou polovicích současně. Nucený oběh v obou polovicích.

Co se týče kovového krytí opuštěna soustava absolutního kontingentu a ustanoveno, že musí býti kovově kryty dvěma pětinaми obíhajících bankovek, a to ve zlatě neb stříbře a ve-

škeré obíhající bankovky nad kovový poklad s připočtením vkladů musí být kryty bankovně: eskontovanými směnkami a cennými papíry, zápůjčkami na drahé kovy, cenné papíry a směnky, převzatými cennými papíry a kupony propadlými, směnkami na cizinu (devisami). Nad kovový poklad smí být vydáno za 200 mil. zl. bankovek, co je vydáno nad tuto částku podléhá 5% dani, placené týdně dle uzávěrky dne 7., 15., 23. a posledního každého měsíce (tedy $\frac{5}{48}\%$ z částky nad tento kontingent vykázané), a dělí se mezi Rakousko a Uhry v poměru 70:30. Při obnově privilegia byla splatnost 80mil. dluhu prodloužena do 1897, ale také výnosu této daně má se použití k umorení (koncem r. 1890 činil tento dluh 78,170.061.58 zl.).

Vedle těchto ústavních a hospodářských obtíží trpěla rakouská stříbrná měna ještě klesáním ceny stříbra, které vedlo k tomu, že arbitráž dávala raziti stříbro, které lacino nakoupila, neboť kurs peněz byl vyšší než jejich stříbrný obsah (koncem června stály směnky na viděnou v Londýně 117 zl. 22 kr. za 10 £, ale stříbro stálo 52¼ pence, čili za 10 liber šterlinků bylo možno koupiti tolik stříbra, že se dalo raziti asi 136 zlatníků). Čím více stříbro klesalo, tím více působilo na kurs peněz.

Proto vláda odhodlala se r. 1879 zrušiti svobodnou ražbu stříbra a tím zrušena souvislost měny se stříbrem. Papírové peníze byly pak oceňovány jen dle obchodní konjunktury, dle důvěry trhu ke státu, nepodléhaly sice kolísání dle ceny stříbra, ale podléhaly kolísání mezinárodní platební bilance a změnám v politických událostech. Současně vyvinuly se dva kursy: kurs papírových peněz a kurs zlatých mincí, jež raženy jako mince obchodní. Kdyby nebyla zastavena ražba stříbrných mincí na soukromý účet, byl by se sice ohěh mincí stříbrných velmi rozmnožil, ale zůstaly by znehodnoceny. Takto bylo sice panství papírových peněz upevněno, ale přechod ke zlaté měně vlastně usnadněn.

Poměr papírových peněz ke zlatým mincím obchodním, obzvláště k 8zlatovým dukátům, které měly tolik zlata jako francouzský dvacetifrank, stal se velmi důležitým. Všecka snaha obrácena byla v periodě po r. 1879 k tomu, aby nebylo papírové oběživo rozmnožováno nad míru pro obchod potřebnou a aby také stříbrné mince stát z fiskálních důvodů (poněvadž stříbro bylo laciné) nerozmnožoval, poněvadž tím nastati by

musilo další znehodnocení valuty se všemi těžkými důsledky. Poněvadž kolísání valuty nebylo tak pronikavé, aby přivodilo drahotu znehodnocením peněz doma, úplnou nejistotu mezinárodních styků obchodních, obtíže státního úvěru v cizině atd., bylo mnoho těch, kdož v disaziu papírových peněz viděli prospěch, jeho působení obdobné ochrannému clu. V březnu 1892 konána anketa 35 znalců v Rakousku, kteří se 33 proti 2 hlasům vyslovili pro zlatou měnu, většinou byli pro provisorní ponechání mince drobné (bylo jich v oběhu za 230 mil. zl.), ale pro přeražbu v mince drobné, většina vyslovila se proti ponechání státovek, menšina připouštěla státní pokladniční pokázky až do výše 100 mil. zl., v apointech ne menších než 5 zl. Debata o přepočítání zlatého ve zlatě byla sice důkladná, ale v pozitivních návrzích nejednotná. Většina byla pro stanovení kursu dle průměrného kursu za delší periodu. Otázka relace této byla obtížná, poněvadž jak papírové, tak stříbrné peníze neřídily se ve své ceně dle ceny stříbra, takže poměr ceny zlata ke stříbru nemohl býti vzat za základ, ježto se vyvinula cena peněz vyšší, než stříbrný jich obsah. Dle průměru 1879—1891 měl zlatník dle stříbra cenu 1.80 franku, jeden zlatý ve zlatě 2.5 fr. Obnášel totiž obsah zlata ryzího v rakouském zlatém osmizlatníku, raženém dle zák. z 9. března 1870 č. 22 ř. z., 5.8064 g čili na 1 zlatý ve zlatě připadlo 0.7258 g zlata. 8zlatník také zákonem i kovem postaven na roveň 20 franku, takže 1 zl. ve zlatě = 2.50 fr.

Kdyby při přechodu do zlaté měny byl poměr stříbra ke zlatu rozhodujícím, čili kdyby zlatý obsah nového zlatníku řídil se dle ceny stříbra, dostali bychom lehký zlatý, rovnající se dle obsahu zlata 1.80 fr. což bylo by s velkou výhodou pro dlužníky, pro zadlužené rolníky, pro exportéry i pro největšího dlužníka — stát, který by svoje státovky malým poměrně kvantem zlata stáhnouti mohl. Proto také Uhři z počátku chtěli, aby 1 zlatý byl roven 2 fr., což by značilo ažio starého zlatého ve zlatě 25% (100 zl. ve zl. = 125 zl. rak. měny).

Naproti tomu na těžkém zlatém, t. j. na zavedení mince, která by odpovídala obsahu zlata v 8zlatníku, takže by 100 zl. ve zlatě bylo rovno 100 zl. rak. měny, 1 zl. = 2.50 fr., byli přirozeně interesováni věřitelé (dostali by ve zlatých ve zlatě zaplacení pohledávky kdysi vyplacené v méně cenných stříbrných neb papírových penězích, dostávali by v hodnotnějších penězích

úroky), dále vrstvy odkázané na stálé platy (úředníci, dělníci), poněvadž by platy určitou sumou určené dostávali v hodnotnější minci.

Vývoj kursu rakouské měny v letech 1879—91 neodpovídal tomuto těžkému zlatému. Ani jedinkrát nedosáhl kurs výše, rovnající se 1 zl. ve zlatě = 1 zl. r. m. Mimo to by takovéto provedení reformy v jednom neb druhém směru musilo mít za následek snahu po vyrovnání, hospodářský otřes (při lehkém zlatém stoupnutí všech cen, při těžkém snahy po snížení mzdy, stálých platů). Reforma mohla se však zdařit jen bez otřesů, jen s přimknutím se na hospodářsky dané skutečnosti, na vývoj ceny peněz, jak historicky se utvářel u platidla.

Za základ vzat vídeňský kurs 20 franku, vyjádřený v rakouské měně (nikoli v zlatých ve zlatě!) na vídeňské burse v letech 1879—1891 a tím došlo se k průměrnému kursu 100 zl. ve zlatě = 188.75 zl. rak. měny a zaokrouhleno na 119 zl. Tím cena 0.84 zlatého ve zlatě rovnala se 1 zl. r. m. čili 2 fr. 10 cent. čili vyjádřeno ve váze zlata 0.609756 g zlata. Ve zlatém osmizlatníku (raženém jako mince obchodní) bylo zlata tolik, že na 1 zlatý připadalo 0.725806 g. Z toho je zřejmo, že přiznáno ažio 19.032% čili uznáno znehodnocení stříbrné rakouské měny o toto ažio. 100 zlatých ve zlatě = 119.032 zl. rak. měny, čili 42 zl. ve zlatě = 50 zl. r. m. = 100 K.

Na tomto podkladě znehodnocení papírových i stříbrných peněz, znehodnocení, jež došlo více méně přibližného výrazu v kursu směnečném, v cenách zboží, mzdách, pevných platech, proveden přechod od měny rakouské k měně korunové na základě zák. z 2. srpna 1892, č. 126 ř. z. a uherského článku zák. XVII. z r. 1892. Jednotkou mincovní stala se koruna, rovnající se ½ zl. r. č., základem zlato. Mince kurantní 20- a 10koruny zlaté (900 dílů zlata, 100 dílů mědi) a to tak, že z 1 kg zlata mincovního razí se 2952 K, z 1 kg zlata ryzího tedy 3280 K. 1 zl. r. m. rovná se 2 K (po provedeném shora výpočtu). Stříbrný zlatník zůstává mincí kurantní, ale nové se nerazí. Dle toho pak jest relace zlata ke stříbru 1 : 18.22 (nikoli, jak původně byla počítána při osmizlatnicích, 1 : 15.5), neboť z 1 kg ryzího stříbra raziti lze 90 zlatníků, 1 kg ryzího zlata 3280 K = 1640 zl.

Zákonná hrubá váha dvacetikoruny obnáší 6.775067 g, ryzí 6.09756 g, desetikoruny 3.3875338 g (ryzí 3.04878 g). R. 1908 raženy 100koruny: hrubá váha 33.8753387 g, ryzí 30.4878048 g. Přípustná

úchylka váhy $2^{0/100}$ hrubé váhy, $1^{0/100}$ ryzího obsahu. Opotřebení pro soukromý styk a státní pokladny u 100 K na 33·8 g váhy hrubé, u 20 K na 6·74 g, u 10 K na 3·37 g. Nad tuto hranici oběhem opotřebované mince státní pokladny přijmou v plné hodnotě, ale odevzdají se k přeražbě na útraty státní. Jinak než oběhem zlehčené mince státní pokladny sice přijmou, ale zaplatí jen jejich hodnotu kovovou.

Ražení děje se na účet státu. Soukromníci mohou dáti také raziti si zlaté mince, ale v Rakousku jen 20koruny, v Uhrách také 10koruny. Ražebné pro soukromníky 6 K za kg ryzího zlata, pro Rakousko-uherskou banku 4 K. Proto jest Rakousko-uherská banka povinna kupovati 1 kg ryzího zlata za 3276 K (3280 K — 4 K ražebného). Má-li býti plněno ve zlatých ve zlatě, může býti plněno buď ve dřívějších zlatých mincích zlatkových neb v nových korunových a to tak, že 42 zlatých ve zlatě = 100 K. Nové 8zlatníky a 4zlatníky se dále nerazí.

Dosavadní stříbrné mince kurantní (2-, 1-, $\frac{1}{2}$ zlatníky) ponechány, nejprve dle zák. ze 24. března 1893, č. 42 ř. z. byly staženy rakouské 2- a $\frac{1}{2}$ zlatníky do 31. července 1893. Rovněž vzaty tímto zákonem z oběhu spolkové toлары (= 1 zl. 50 kr.) a dvou-toлары (3 zl.). Stříbra získaného použito k ražbě mincí drobných a raženy nejprve koruny (dle zákona z 2. srpna 1892), dvoukoruny (dle zákona ze 7. března 1912), pětikoruny (dle úř. nař. z 21. září 1899), stříbrné s menším obsahem stříbra⁶³⁾ a obnášel přípustný kontingent před válkou u korun 210 mil. v Rakousku, 90 mil. v Uhrách, úhrnem 300 mil. K, u dvoukorun za 35 mil. K v Rakousku, za 15 mil. K v Uhrách, úhrnem za 50 mil. K, pětikorun za 89·6 mil. K v Rakousku, 38·4 mil. K v Uhrách, úhrnem za 128 mil. K, takže drobných mincí stříbrných bylo za 478 mil. korun.

Dále raženy byly niklové 20haléře (za 33·6 mil. K pro Rakousko, za 14·4 mil. K pro Uhry, úhrnem za 48 mil. K), 10haléře

⁶³⁾ Koruna váží hrubě 5 g. 835 dílů stříbra a 165 dílů příměsku; dvoukoruna 10 g stejného zrna, pětikoruna 24 g hrubé váhy. Tímto výdělkem zaplacený výlohy reformy. Tak na 200 jednokorunách vydělával stát 50·83 K, 42 mil. niklových mincí stálo stát 10,577,068·22 korun a 1 kg bronzových 2haléřů v ceně 6 K stál 2·26 K, 1 kg haléřů — 6 K stál 3 K 16 h. Celkem obnášel tento mincovní zisk asi 60 mil. K.

(za 22.4 mil. K pro Rakousko, za 9.6 mil. pro Uhry).⁶⁴⁾ Bronzové dvouhaléře a haléře za 18.2 mil. K pro Rakousko, za 7.8 mil. K pro Uhry, úhrnem za 26 mil. K. Celkem tedy niklových a měděných mincí za 106 mil. K, takže před válkou bylo v oběhu za 584 mil. K drobných mincí (něco přes 10 K na jednoho obyvatele). Za války bylo množství to rozmnoženo. Soukromník musí přijati korun do 50 K, 2korun do 100 K, 5 korun do 250 K, niklové u soukromníků i státních pokladen do 10 K, bronzové u soukromníků do 1 K, u státních pokladen do 10 K.

Vedle toho jsou mincí plněobsažnou kurantní zlatníky, které pláť 2 K, ale nerazí se znova.

Mincemi obchodními, obíhajícími dle kursu, bez nuceného oběhu, jsou: dukáty, jež razí se z mincovního zlata 986 $\frac{1}{2}$ % ryzího na 1000 dílů (tedy příměsí jen 13 $\frac{3}{4}$ % dílů) a to z 1 vídeňské marky (280.668 gramů) ryzího zlata 81 $\frac{180}{355}$ kusů, takže v dukátu je ryzího zlata 3.4424 g. Kdežto 10- a 20 koruny zlaté musí se v tuzemsku přijímati a platiti jen za 10, vztažmo 20 K, nikdo nesmí žádati vyšší neb nižší cenu, jest to u dukátů úplně dovoleno, jejich cena je cenou tržní, nikoli zákonem stanovenou. Když ve válce nynější nastala shánka po zlatě a lidé ochotně chtěli platiti za zlaté mince více, našly se obchodníci, kteří opatřili si zlaté korunové mince neb cizí zlaté mince, rozlili je a dali si raziti dukáty, jež pak za vysoké ceny prodávali. Proto vláda zarazila ražbu dukátů od 1. dubna 1915. Dříve dle zákona z 9. března 1870 byly raženy také dukáty 8 zlatové a 4 zlatové (obsahem zlata rovný 20 franku a 10 franku) se již nerazí. Obchodní mincí jsou také levantinské tolarý, jež potřebuje obchod pro styky s Levantou. Razí se dosud s letopočtem 1780 z vídeňské marky ryzího stříbra 12 tolarů, takže má jeden tolar obsah ryzího stříbra 23.388 g (zlatník 11.111 g) a to v ryzosti 883 $\frac{1}{2}$ % dílu stříbra, 116 $\frac{1}{2}$ % dílu příměsí (mědi).

Při úpravě valuty bylo ovšem potřebí stáhnouti také stálovky, jichž obíhalo za 312 mil. zlatých. Z těch bylo na základě zákona z 9. července 1894 staženo za 200 mil. K, dle čís. nař. z 21. září 1899, v Uhrách čl. XXXI. z r. 1899 za 112 mil. zlatých

⁶⁴⁾ Za války staženy 10haléře niklové a zaměněny pakfonovými; 20haléře zaměněny za železné. Rovněž dvouhaléře.

s tím, že budou vyplaceny jen do 31. srpna 1907.⁶⁵⁾ Obě tato opatření učiněna byla na základě mincovní úmluvy z 2. srpna 1892 a uher. zák. čl. XVIII. z r. 1892. Rakousko neslo výlohy 70%, Uhry 30%. Oba státy uzavřely půjčky v cizině a nakoupily zlato a razily zlaté 20- a 10 koruny. V době od července 1894 do září 1896 složily za 318,483.300 korun zlatých mincí u Rakouské banky, jež, zničivši za stejný obnos státovek, vydaly vládám za 77,350.530 K zlatníků a za 240,973.420 K bankovek. Za 80 mil. korun stažených státovek u státních pokladen dal stát do oběhu za stejný obnos stříbrných korun. Zbytek 112 mil. zl. byl stažen tak, že vlády složily r. 1899 ve zlatých 20 korunách 64 mil. K a banka vydala jim, zničivši za stejný obnos státovky, stejný obnos ve stříbrných zlatnících, z nichž stát razil a do oběhu dal pětikoruny, dále složily státy 160 mil. K ve zlatě a obdržely 10 korunové bankovky. Banka měla povinnost zničit za stejný obnos státovky, pokud jí budou předloženy od soukromníka neb od státu. Co do 31. srpna 1907 předloženo nebylo, tvořilo zisk státu.

Tentokráte stala se výměna papírových peněz bez jakékoliv újmy pro jejich majitele.

Tím ovšem dostal se poměr Rakousko-uherské banky ke státu na pevný podklad. Bankovní privilej byl do konce r. 1897 prodloužen a v červenci 1887 na Bosnu a Hercegovinu rozšířen. Pak po dvakráte prodloužen na rok a konečně definitivně do konce r. 1910. Nyní platí privilej daný zákonem z 8. srpna 1911, č. 157 ř. z., a čl. zák. XVIII. z r. 1911 do konce r. 1917 a podstata organizace banky rakousko-uherské je tato:

Jest akciovou společností nyní s kapitálem 210 mil. K, rozděleným na akcie po 1400 K. Jak známo, obnášel tento kapitál 180 milionů. 1 ledna 1900 byl o 30 mil. zvýšen tím způsobem, že vzaty z rezervního fondu a zvýšena jmenovitá hodnota akcií na 1400 K. Vláda to dovolila proto, že banka odepsala na její dluh 80 mil. zlatých (160 mil. korun), o němž shora jsme mluvili, a který se zmenšil daní z bankovek a podílem státu na zisku na 148,291.110 K, obnos 28,291.110 K za současného povolení, aby svoje nemovitosti vřadila banka do bilance položkou

⁶⁵⁾ Dne 31. prosince 1906 bylo v oběhu ještě 5zlatových státovek za 1,032.495 zl. a 50 zlatových za 243.600 zl. Většina z nich byla asi ztracena neb jinak zničena.

o 3 mil. K větší a doplňovala dále rezervní fond na 20% akciového kapitálu. Tím zmenšil se dluh státu bance na 120 mil. K, z nichž zaplacenno 60 mil. K zlatými mincemi a zbytek 60 mil. K ponechala banka až do vypršení privilegia bezúročně. Rezervní fond obnášel totiž v té době přes 20%, ježto banka dříve počítala zlato v relaci 1:15½, po provedení nápravy měny, kde byl stanoven poměr 1:18²/₀ vyzískala na ceně zlata K 27,050.333.10, jež dala do rezervního fondu a věnovala odpisem na státní dluh státu.

Ve správě úplná rovnost mezi oběma státy. Guvernéra banky na návrh obou ministrů financí a dva místogovernéry a dva jich náměstky (jednoho pro Vídeň a jeho náměstka na návrh rakouského ministra financí, druhého a jeho náměstka na návrh uherského ministra financí pro Budapešť) jmenuje císař, valná hromada volí 6 rakouských, 6 uherských správních radů na čtyři leta a musí býti od císaře potvrzeni. Také v komitéttech rovnost zastoupení. Čistý zisk nyní dělí se takto: 4% (dříve 5%) akcionářům, ze zbytku 10% rezervnímu, 2% pensijnímu fondu, ze zbytku polovina státu, polovina akcionářům, až dosáhne dividenda 6% (dříve doplněna dividenda na 7% a zbytek ½ státu, ½ akcionářům; od r. 1899 na 6%, zbytek ¼ akcionářům, ¾ státu), ze zbytku ¼ akcionářům, ¾ státům, až dosáhne dividenda 7%, zbytek ¼ akcionářům, ¾ státům. Mezi státy dělilo se dříve v poměru 70:30. Nyní dle poměru zdanitelného příjmu v obou územích.⁶⁹⁾ Tento zdanitelný příjem určuje se při hypotekárním oddělení dle obnosu půjček ke konci roku v jednom neb druhém státu váznoucích (velmi výhodné pro Uhry), v ostatním obchodě dle čistého zisku ústavů v Rakousku a v Uhrách.

Banka má jeden hlavní ústav ve Vídni a jeden v Budapešti. Každý má filiálky (1914 bylo jich 57, v Uhrách 44. v Bosně a Hercegovině 3. Z 57 rakouských bylo 18 v Čechách, 5 na Moravě, 2 ve Slezsku, 15 v Haliči a Bukovině, 5 v Tyrolsku a Vor-

⁶⁹⁾ Tento podíl obnášel od r. 1878 do r. 1899: v letech 1870 až 1881, dále 1885—1887, 1897 nic, r. 1878 půl milionu korun, r. 1882 307.300 K, r. 1883 293.782 K, r. 1884 90.032 K, kolísal pak velmi značně mezi 136.000 a 1,566.000 (1890) a dosáhl r. 1899 2,674.076 K. Po nové úpravě z r. 1899 obnášel v desetiletí 1900 až 1910 K 3,567,547, 1,889,874, nic, 625,403, 1,798,361, 2,141,308, 6,102,921, 11,228,315, 6,361,739, 3,807,624, 6,076,154. Po nové úpravě 1911 obnášel podíl 11,317,264 K, 1912 18,283,554 K, 1913 22,374,870 K.

arlberku. Mimo to má banka tak zv. vedlejší místa v bankách, spořitelnách a společenstvech, které jsou s dotčenou filiálkou ve spojení obstarávajice pro ni některé obchody (inkassa, platy a pod.).

Krytí bankovek kovem zůstalo od r. 1887 co do soustavy nezměněno; $\frac{2}{3}$ bankovek kryto, co vydá se přes kovový poklad jest prosto daně do obnosu 400 mil., nyní od r. 1911 však 600 mil. K. Od r. 1911 smí banka do svého kovového pokladu započísti cizozemské směnky a cizí bankovky na zlato až do 60 mil. K a to bez dřívějšího obmezení, že to platí jen do doby, pokud nebude směňovati bankovky za zlato. Bankovky vydané nad 600 mil. nad kovový poklad podléhají 5% daní. Výkazy o svém stavu 7., 15., 23. a posledního každého měsíce musí banka uveřejňovat (nyní za války suspendováno) a platí se daň dle vykázaného oběhu v onen den výkazu (tedy $\frac{5}{100}$ % z obíhajících zdaněných bankovek).⁶⁷⁾

Banka nemusí vyměňovati bankovky za zlato, jestliže se postará o udržování rovnosti kursové peněz v cizině, což činí tím, že zmonopolisovati hledí všecek obchod se směnkami na cizinu ve svých rukách a udržuje hotovosti v cizině, aby mohla na ně vydávati směnky v čas potřeby. Až do zahájení výměny bankovek za kov byl stanoven nejmenší obnos bankovek na 20 K, pak na 50 K. Avšak dle zákonů z r. 1899 vydala banka za 160 mil. K 10korunových bankovek za složení 100 mil. K ve zlatě státem (staženy 5zlatové a 50zlatové státovky) a byla zmocněna dle potřeby vydati jich za dalších 20 mil., složí-li stát stejný obnos v 5korunách. Dle úmluvy z r. 1903 měly 10 a 20korunové bankovky zůstati v oběhu i po zahájení výměny za kov a do obnosu 400 mil. K měly býti kryty zlatem plně nad tento obnos jako jiné bankovky, stát měl přispívati na výlohy spojené s obnovováním těchto nových bankovek $\frac{1}{2}$ mil. K ročně, čehož se však banka v privilegii z r. 1911 vzdala. Podle tohoto privilegia určuje banka obnosy, na něž bankovky zníti mají, jen u bankovek 20ti a 10tikorunových ustanoví se ve srozumění s oběma ministerstvy financí nejvyšší přípustná suma oběhu jejich. Od r. 1901 byl veškerý obchod se zlatem přenesen na banku, od r. 1902 také za společné ministerstvo financí.

⁶⁷⁾ Daň tato nevynesla 1892, 1897, 1900—1904 nic, jinak nejméně 1894 K 4260, nejvíce 1913 K 11 mil.

Výměna bankovek za zlato byla původně ustanovena na dobu, až vymizí z oběhu všechny státovky s nuceným oběhem. To stalo se 1. září 1907. Přes to banka nepřistoupila k hotovému placení (směňování) a v privilegii z r. 1911 po dlouhém jednání dána do zákona tato ustanovení: „banka je povinna všemi prostředky, jež má po ruce, starati se o to, aby hodnota jejích bankovek jevící se v kursu zahraničních směnek zůstala trvale zabezpečena dle parity zákonného čísla měny korunové.“ Co se stane, když banka toho by nedbala a povinnosti své neplnila, zákon nepovídá.⁸⁸⁾

Banka jest však oprávněna učiniti oběma vládám návrh na zavedení hotového placení, načež mají se vlády ihned dorozuměti, ve stejný den oběma parlamentům podati osnovu zákona nařizující výměnu za hotové a nerozhodne-li parlament do 4 neděl — předpokládaje, že zasedá — o této osnově, jest přijata. Tím vláda dala úplně do konce r. 1917 z rukou možnost samostatného postupu a přenesla ji na banku. Bankovky jsou vlastně bankovními papírovými penězi se zlatým krytím, měna formálně zlatá, ve skutečnosti papírová.⁸⁹⁾

Bankovky, pokud nejsou kovově kryty (zlatem, stříbrnými kurantními mincemi domácími a stříbrnými drobnými mincemi domácími a 60 miliony zahraničních směnek 3měsíčních na zlato spolu s cizozemskými bankovkami na zlato), musí býti

⁸⁸⁾ Banka má ovšem dva veliké úkoly: rozmnožovati a udržovati zlatý poklad a hleděti udržeti směneční kursy v cizině na výši parity. Proto má povinnost koupiti všecko jí nabídnuté zlato za pevný obnos 3276 K za 1 kg ryzí, tedy o 4 K níže než mnoho-li se z něho dá naraziti mincí (německá říšská banka o 6 M níže). Kupuje cizí mince poměrně draze než něm. říšská banka: frankové zlaté 1 kg hrubé váhy 2946·4673 K (něm. říš. banka za 2944·0145 K), něm. říšské zl. mince za 2947·45 K (něm. říšské 2945·6485 K). Eagles 2948·1052 (něm. říšská banka 2945·651 K), sovereignty 3002·1538. Účelem bylo a jest přilákat zlatem do země. Tento tarif se po případě zvýší (tak r. 1902 franky za 2951 K).

⁸⁹⁾ Nevyplácení bankovek zlatem stalo se neškodným devisní politikou bankovní. Banka mohla nakupovati za vyšší ceny cizí směnky, poněvadž směla započítati 60 mil. do zlatého pokladu, strhla na sebe proto obchod s devisami, dosáhla přehledu o pohledávkách na cizinu. Mohla také, udržovati zlaté hotovosti v cizině, na něž vydávala směnky a tak udržovala v rovnováze kurs devis. Do r. 1900 vybuďovala skutečně tento systém k veliké dokonalosti.

kryty bankovně, to jest: eskontovanými směnkami 90denními; zápůjčkami na cenné papíry, směnky a drahé kovy (lombard, zápůjčky na ruční zástavu), do vlastnictví převzatými propadlými papíry a kupony, dévisami a cizími bankovkami na zlato nad hořejší obnos 60 mil. K. Ten obnos, který by banka mohla ještě vydati. aby vyčerpala kontingent 600 mil. K nad kovový poklad, jest záloha (reserva) nezdaněných bankovek, obnos, který je nad kontingent, jest zdaněný oběh.

Výkazy znějí takto:

Aktiva:	7. března 1911	15. března 1911
1. Zlaté mince a tyče	1.326,302.474	1.327,572.431
2. zlaté směnky na cizinu a cizozemní bankovky	60,000.000	60,000.000
3. stříbrné oběžní a drobné mince (poklad kovový)	305,409.881	308,946.100
4. směnky, varranty a cenné papíry	1.691,712.355	1.696,518.531
5. zápůjčky na soudní zástavy (lombard)	618,485.579	580,113,523
(celkové krytí)	63,008.100	59,891.900
6. dluh státu	2.373,206.034	2.336,523.954
7. cenné papíry	60,000.000	60,000.000
8. hypoteční zápůjčky	23,850.075	24,102,074
9. jiná aktiva	299,488.385	299,491.801
	163,144.698	175,004.470
	<u>2.919,689.192</u>	<u>2.875,122.299</u>
Pasiva:		
1. akciový kapitál	210,000.000	210,000.000
2. rezervní fond	23,530.510	23,530.510
3. oběh bankovek	2.095,211.550	2.049,684.540
4. vklady na žirovém účtě a jiné ihned splatné závazky	179,233.777	173,518.846
5. zástavní listy v oběhu	295,257.200	295,341.800
6. ostatní pasiva	116,456.155	123,046.198
	<u>2.919,689.192</u>	<u>2.875,122.299</u>

Důležité jsou z aktiv položky 1—3, které ukazují kovový poklad. Banka mohla dne 7. března 1911 vydati za 1.691,712.355 K + 400 mil. K čili za 2.091,712.355, vskutku dle pol. 3 pasiv bylo v oběhu za 2.095,211.550 K bankovek, takže podléhaly zdanění 3,499.195 K, kdežto 15. března 1911 bylo vydáno o 46,833.991 K

méně bankovek než banka vydati mohla a tato suma sluje daňová reserva. Banka ohlašuje diskontní sazbu, čímž rozumí se procenta roční ze směnek 90denních obchodních se 3 a nejméně 2 podpisy protokolovaných firem. Lombard státních papírů domácích a veřejných půjček je o $\frac{1}{2}\%$, lombard jiných výslovně připuštěných papírů je o 1% vyšší než eskont směnečný. Je rovněž nejvyšší na 3 měsíce. Banka kupuje však také směnky na trhu (zahraniční i domácí) za nižší sazbu, nechce-li snížit ještě diskont všeobecně. Delší než 3měsíční směnky smí eskontovati jen na účet rezervního fondu. Úvěrní obchody se státem jsou lince zakázány.

Nová měna, závazně jak pro státní, tak pro soukromé účtování a právní poměry zavedena cís. nař. z 21. IX. 1899 č. 176 ř. z. a stanoven poměr k cizím měnám pro přijímání cizích mincí u st. pokladen, hlavně celních a železničních (20frank = 19.04 K, 20mark 23.52 K, sovereign 24.02 K, 10rubl zlatý 25.39 K), a dále k dřívějším měnám hlavně pro závazky knihovní (100 zl. konv. měny = 210 K; 100 zl. víd. m. = 42 zl. r. č. = 84 K; 100 zl. říš. měny = 87.5 zl. r. č.; 100 lir rakouských = 35 zl., 100 zl. polských krakovského obvodu = 25 zl. r. č.

Celkové krytí vidíme z položky aktiv č. 1—5 a kryty tím mají býti položky pasiv 3 a 4. Srovnáme-li tyto sumy vidíme, že krytí je správně provedeno.

Stav Rakousko-uherské banky za války je neznám, ježto nevydává výkazy. Pro odpomoc nouzi o drobné vydávala banka 2korunové bankovky, jichž obnos byl rovněž neznám. Vláda zmocněna ke změně statutu bez veřejného ohlášení, takže se neví, jak nyní statut zní.

Rusko. V 18. století hlavní mincí ruskou byla mince měděná a razilo se z jednoho pudu (asi 16 kg) r. 1700—1701 12 rublů 80 kopejek, takže vážil rubl 1.3 kg; r. 1702—3 15 rublů 40 kopejek, takže vážil rubl 1.039 kg; r. 1704—1718 20 rublů, takže rubl vážil 0.8 kg; r. 1719—1722 40 rublů, takže rubl vážil 0.4 kg. Doprava těchto peněz, které měly míti vnitřní hodnotu kovovou, byla neobyčejně obtížná. Stříbrných mincí bylo málo. Proto zařídila carevna Kateřina II. r. 1769 v Petrohradě asigntovou banku, která vydávala asigntáty (poukázky) nejprve jen na 10 a 25 rublů. Kov za ně musil soukromník, který je chtěl obdržeti, složit u banky (buď v měděných penězích neb stříbře), takže byl asigntát skutečnou poukázkou na kov a byly vždy

směnitelný a plně kovem krytý. Stát propůjčoval k tomu také svůj kov. Tento svůj ráz pouhých poukázek na složený kov nezachovaly si asignaty dlouho, v brzkou použil stát banky k dělení dluhů a k vydávání nekrytých asignátů. Kdežto r. 1785 obnášel oběh jen 40 mil. rublů, r. 1786 — kdy dovoleno vydávati asignaty i na menší sumy než 10 rublů — dosáhl 60 mil. rublů a stříbrný rubl měl až 2 kopejek. Na to stoupalo vydávání asignátů a stoupalo také jejich disažie (ažie stříbra).⁷⁰⁾

Úkazem z 2. února 1811 bylo další vydávání asignátů zakázáno a po 5 let nerozmnožovány. Avšak v r. 1817 vydala jich vláda znovu, a to hned za 259 mil. rublů, takže oběh jejich byl 837 mil. rublů a přiveděn byl opět značný pokles kursu. Vláda odhodlala se ještě téhož roku zmenšiti jejich oběh, uzavřevši šestiprocentní půjčku a stáhla jich do r. 1824 za 240 mil. rublů, takže oběh jich byl 597 mil., kurs stříbrného rublu 3.50 rublů v asignatech a tento poměr udržel se až do r. 1839. Toho roku za ministra financí Cankryna zahájena úprava měny tím, že tento stav znehodnocení byl uzákoněn a prohlášeno, že 3½ ruble v asignatech rovná se 1 rublu stříbra.

Manifestem z 1. července 1843 byly zavedeny papírové říšské úvěrní biljety (papírové ruble) a vyměněny za asignaty tak, že za 3.5 ruble v asignatech dán 1 rubl papírový. Tedy podobný postup jako v Rakousku r. 1811 a 1817. Rozdíl spočíval pouze v tom, že za dlouhé doby téměř 20letí co trval poměr 3.5 ruble v asignatech = 1 rublu ve stříbre, vžil se již hospodářsky tento poměr, ceny dle toho se upravily a nehaštalo tedy znehodnocení majetku, nýbrž dán byl tomuto faktickému stavu zákonný výraz. Stát sice se také vyrovnal, ale hospodářská újma byla již provedena během dvacetiletí a vyrovn-

70)

Roku	Oběh asignátů v mil. rublů	Kurs stříbrného rublu v asignatech	Roku	Oběh asignátů v mil. rublů	Kurs stříbrného rublu v asignatech
1790	111	1 R 15 kop.	1803	248	1 R 25 kop.
1791	117	1 „ 23 „	1804	261	1 „ 26 „
1792	120	1 „ 26 „	1805	292	1 „ 30 „
1793	124	1 „ 35 „	1806	319	1 „ 37 „
1794	145	1 „ 41 „	1807	382	1 „ 48 „
1795	150	1 „ 46 „	1808	477	1 „ 36 „
1797	158	1 „ 47 „	1809	533	2 „ 24 „
1800	213	1 „ 53 „	1810	577	3 „ — „
1802	230	1 „ 40 „			

nána. Tyto papírové ruble, jichž na stažení asignátů bylo třeba něco přes 170 mil., byly v plné nominální hodnotě za stříbro a zlato směnitelný. („Majiteli tohoto biljetu vyplatí carská státní banka na předložení plný obnos jmenovité hodnoty ve stříbre neb zlatě.“) Tím se také velmi podstatně lišila tato reforma od vyrovnání rakouského z r. 1811 a 1817. Za nezměnitelnou jednotku mincovní byl prohlášen stříbrný rubl vážící 18 gramů ryzího stříbra (tedy 1 zl. 62 kr. r. č.). Mimo to byly raženy 10rublové imperiály, které, o něco méně obsažné, r. 1885, stejně jako $\frac{1}{2}$ imperiály obdržely svobodnou ražbu. Tyto nové papírové rubly měly býti kryty 16.7% (šestinou) kovem, vskutku však kovové krytí bylo mnohem větší (r. 1844 byly překryty 116.94%, r. 1845... 48.76%, postupem vydáváno jich více, takže 1851 obnášel kovový poklad 108 mil., oběh 301 mil., krytí 35.89%, r. 1854 kovový poklad 132 mil., oběh 333 mil., krytí 39.73%).

Tyto papírové ruble byly velmi oblíbené a měly vzhledem k tíži stříbrné mince dokonce malé ažio.

Teprve krymská válka zničila opět ruskou valutu velikým rozmnožením papírových peněz. Kdežto ještě r. 1855 bylo jich v oběhu za 356 mil. s kovovým pokladem 123 mil. a krytím 34.57%, r. 1856 narostly na 509 mil., kovový poklad klesl na 113 mil. a krytí na 22.2%, r. 1857 pak na 689 mil., poklad stoupl sice na 122.8 mil., ale krytí kleslo na 17.28%. Vláda byla nucena r. 1856 zastaviti směnitelnost papírového rublu za kov a tím opět zahájeno období papírové měny.

Ažio stříbra stoupalo, stříbrné peníze vymizely z oběhu, ano také stříbrné mince drobné zmizely a papírový rubl byl vlastně jediným oběživým penízem. K tomu přistoupilo znehodnocení stříbra v letech sedmdesátých a kolísání ažia teprve komplikováno. Vláda zastavila svobodné ražení stříbra. Tím ovšem byla cena papírového rublu úplně odpoutána od kovového základu jako v Rakousku r. 1879 a mohl sice rubl stoupati nad hodnotu stříbra, ale dolů nebyl držen hodnotou kovu, nýbrž mohl klesnouti třeba na nulu, nejsa vyměnitelný za kov.

Toho použila v neobyčejné míře spekulace a ruské bankovky byly předmětem nejvášnivější bursovní spekulace obzvláště v Berlíně, spekulace, která šířila nejdobrodružnější zprávy o hospodářském a politickém stavu v Rusku, hnala-li kurs rublu dolů, poněvadž jeho hodnota právě byla závislá na stavu státu, který papír vydal, ne na ceně kovu. Tak mnoho

o rozvrácených poměrech ruských, co stalo se všeobecným přesvědčením širokých vrstev, dá se přičísti ustavičné sugesci ve službách bursovní spekulace stojících časopisů. To všecko dalo se již v době, kdy (jak níže uvádíme) provedlo Rusko ohromnou konsolidaci svých financí dalekosáhlými konversemi a hromadilo zlatý poklad. Spekulace zachvátila i ruské bursy, kde provozovány rozdílové (diferenční) obchody v rublovkách (prodány a koupeny k dodání na určitý den, ale nemusily býti dodány, nýbrž jen rozdíl kursu mezi dnem koupě a smluveným dnem dodání musil býti zaplacen). Kolísání kursu bylo stálé a velmi značné, 100 rublů papírových kolísalo v letech 1881—1896 mezi 223.66 a 290.66 franky. Stejně bylo kolísání vůči imperialům a poloimperialům zlatým, které od r. 1873 do 1894 pohybovalo se mezi 55.68 zlatými kopejkami za 1 papírový rubl a 86.84. Při tom od 16. února 1888 do 3. září 1890 stoupl kurs papírového rublu z 50 kop. ve zlatě na 81.83 a klesl zase do 7. listopadu 1891 na 57.80 kopějek. Kurs poloimperialu r. 1891 byl nejvýše 8.65 papírových rublů, nejnižše 6.69. Tyto náhlé, často na článek nějakého vlivného listu nastávající kursové změny, měly velmi neblahý vliv na ruský průmysl a obchod, obchodníci musili se krýti předem než uzavřeli obchod a otevírány dokořán brány nejnekalejší spekulaci.

Boj proti této spekulaci byl první podmínkou možnosti upravití valutu. Vláda počala to prováděti velmi rozhodně a plánovitě. R. 1892 zakázala diferenční (rozdílové) obchody ve směnkách do ciziny a zlatě na všech bursách ruských. Dále zavedeno statistické clo 1 kopějky na 100 rublů pro dovoz i vývoz rublových bankovek, aby byl obchod s bankovkami kontrolován. Ruské bursy byly podrobeny přísnému dozoru, na banky působeno, aby bankovky nevyvážely a pomocí státní banky (založené r. 1860) opatřovány jim směnky na cizinu. Od konce let osmdesátých jak státní důchod tak státní banka rozmnožovaly zlatý poklad (r. 1881 byl 291.1 mil. r., koncem ledna 1892 již 493.9 mil., koncem r. 1893 narostl na 598 mil., 1894 na 598.8, 1895 na 645.7, 1896 na 728.3 mil. rublů).

Všeho toho použito k tomu, aby kurs rublu byl udržován proti bursovní spekulaci, která ho hnala dolů. A vskutku klesl rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším směnečným kursem z roku 1891, obnášejícím 28%, r. 1892 na 9¼%, 1893 na 6%, takže spekulace uvedena skutečně do úzkých. Vláda udržovala totiž

v hnízdě spekulace, Berlíně, veliké hotovosti ve zlatě, na něž vydávala směnky, jakmile kurs kolísal a odhodlala se konečně na konci r. 1893 k tomu, že nenechá klesnouti kurs 100 rublů pod 216 marek. Po osm měsíců trval boj, který tehdejší ruský ministr financí Witte vedl s berlínskou spekulací, jež chtěla sraziti kurs rublu. A zápas tento skvěle vyhrál.

Kurs rublu klesl nejnižší v červenci (přede žněmi) na 218.95, dostoupil nejvyšší výše v listopadu (po žních) na 222.61 M. za 100 rublů a průměr byl 219.97. Naproti tomu r. 1893 212.99, 1892 204.93, 1891 224.57 — nejnižší 198.49, nejvyšší 241.28 — 1890... 235.43 — nejnižší 221.28, nejvyšší 258.07, 1889... 214.39 nejnižší 208.78, nejvyšší 218.29 — 1888 189.31 — nejnižší dokonce 165.93 (v březnu), nejvyšší 217.38 (v říjnu).

Vláda přímo znemožnila vývoz bankovek, vývozcům pohrozeno velikými tresty, vláda skoupila všechny státovky, ať objevily se na kterékoli zahraniční burse. Spekulanti byli v říjnu hotovi, právě v době po žních, nemohli dodati prodané státovky v době, kdy jich nejvíce je zapotřebí, a berlínské burse hrozila veliká katastrofa spekulací, zhroucení řady velkých firem. Ruská vláda sice bursu zachránila dodávši spekulantům státovky za cenu poměrně nízkou, ale jen pro tentokráte. Účelu dosáhla. Spekulace v Berlíně vskutku ustala a kurs rublu neklesl pod 216 marek, při čemž vláda pečovala o to, aby měla státní banka hotovosti v cizině, na něž vydávala směnky a upravovala kurs. A tak r. 1895 byl nejnižší kurs 218.62, nejvyšší 220.29, průměr 219.73, kolísání tedy nepatrné; r. 1896 nejvyšší 217.54, nejnižší 216.19, průměr 216.96; 1897 nejvyšší 218.—, nejnižší 216.—, průměr 216.70; 1898 nejvyšší 217.80, nejnižší 216.—, průměr 216.56; 1899 nejvyšší 217.15, nejnižší 216.—, průměr 216.38.

Tím splněna základní podmínka pro úpravu měny, totiž stálost mezinárodního kursu rublu. Další podmínky pro přechod ve zlaté měně byly: nashromáždění dostatečného zlatého pokladu, odstranění schodku ve financích státních, upravení dluhu státu státní bance.

První podmínku hledělo Rusko splniti trojím způsobem. Roku 1876 zavedlo placení cel zlatem (od 5 rublů nahoru), r. 1889 vůbec (poněvadž posíláno zboží jen po částech, aby clo obnášelo pod 5 rublů, kdy mohlo býti placeno stříbrem a z částí drobnými), takže placení stříbrem téměř vymizelo. Od r. 1877—1896 obnášely tyto příjmy ve zlatě 1471 mil. rublů, z toho zlatých

mincí za 651 mil., slosované obligace na zlato znějící 49·7 mil. kupony ve zlatě splatné 525 mil., cizí bankovky za zlato směnitelné 245 mil. Ovšem měl stát a obyvatelstvo zase do ciziny platy ve zlatě, takže všecko toto zlato (průměrně 73·5 mil. ročně) nezůstalo v zemi.⁷¹⁾

Druhým důležitým pramenem pro rozmnožení zlatého pokladu byla vlastní těžba zlata v Uralu, západní Sibiři, Altaji, východní Sibiři a v amurské oblasti, kde dobývá se zlato jak rýžováním, tak hornicky. Těžba byla sice spojena s velkými obtížemi, danými podnebím a řídkým obyvatelstvem. Přesto bylo Rusko i po velkém rozpětí těžby v Americe, Australii a Africe z evropských států na prvním, co do světové těžby na čtvrtém místě (r. 1894 mělo 13·4% těžby světové, Austrálie 23·2%, Afrika 22·4%, Spoj. Státy 21·9%). Percentuelní poměr těžby ovšem po rozvoji těžby africké poklesl.⁷²⁾ Takto vytěžené zlato musí býti odevzdáno do rafinerií v Jekatěrinburku, Tomsku a Irkutsku a dostalo se tomu, kdo je odvedl, potvrzení (assignovka), které mohl zpeněžit, cla jím platiti a pod. Vyjímaje majitele dolů nesměl míti nikdo zlato neražené. Rafinerie zasílají zlato ve větších kvantech do mincovny v Petrohradě (nyní jediné ruské mincovny).

Aby zlato z cel a těžby mohlo zůstatí v zemi, bylo potřebí, aby platební bilance ruská byla aktivní a aby rozpočet státní přestal pracovati se schodkem. V platební bilanci ruské velmi mnoho značilo zúročení státních dluhů do ciziny.

Rusko za tím účelem provedlo dalekosáhlé konverse svých dluhů státních. Roku 1894 konvertovalo 5% obligace v sumě 1016·5 mil. rublů na 4% se skvělým úspěchem a skutečně podařilo se Rusku dalekosáhlými úsporami a vybudováním kořalečného monopolu docílití rovnováhy v rozpočtu, ano i značných přebytků, vyjímaje r. 1891, kdy pro neúrodu pomocná akce pohltila mnoho milionů.

Stav v tisících rublů papírových byl tento:

⁷¹⁾ Od r. 1887—1896 přijato státem ve zlatě 984·5 mil. rublů, vydáno 739·5 mil. rublů, přebytek 245 mil.

⁷²⁾ Těžba v Rusku r. 1890 35.435.321 kg, 1891 35.179.319 kg, 1892 38.700.719 kg, 1893 40.382.324 kg, 1894 38.648.529 kg, 1895 36.999.585 kg, 1896 33.457.981 kg, 1897 38.099.880 kg, 1898 38.313 kg, 1899 36.221 kg, úhrnem 371.427.658 kg ryzího zlata v ceně 480 mil. rublů čili 1218 mil. K (asi tolik, mnoho-li obnášel pravidelně zlatý poklad Rak.-uher. banky).

Rok	v tisících rublů papírových			schodek	Z toho ve zlatě		schodek — přebytek +
	příjmy	vydání	přebytek		příjem	vydání	
1887	820.355·8	841.999·2	—	-21.643·4	69.467·9	70.546·7	— 1.078·8
1888	873.560·8	836.992·5	36.568·3	—	85.599·6	70.144·5	+15.455·1
1889	914.526·8	868.824·1	45.702·7	—	87.348·4	67.793·2	+19.555·2
1890	933.379·1	914.790·—	18.589·1	—	93.161·6	62.049·4	+31.112·2
1891	890.545·5	925.355·7	—	34.810·2	-87.196·1	60.408·7	+26.787·4
1892	964.687·—	952.575·8	12.111·2	—	88.970·5	61.065·1	+27.005·4
1893	1,031.489·7	996.392·6	35.097·1	—	101.381·1	75.635·2	+25.745·9
1894	1,145.352·3	1,045.512·—	99.840·3	—	117.578·8	80.618·8	+36.960·—
1895	1,244.326·2	1,129.439·2	114.923·—	—	115.329·9	83.867·3	+31.462·6
1896	1,368.719·4	1,229.044·3	139.675·1	—	139.418·6	107.389·—	+32.029·6
1897	1,416.386·1	1,229.649·3	116.736·8	—	—	—	—
1898	1,364.458·1	1,338.085·6	26.372·5	—	—	—	—
1899	1,469.128·2	1,442.659·—	26.469·2	—	—	—	—
1900	1,593.745·6	1,550.441·6	43.304·—	—	—	—	—
	16,030.696·6	15,371.760·9	715.389·3	56.453·6	984.552·5	739.517·9	245.034·6

658.935·7

Za dobu od r. 1887 do 1900 obnašely tedy přebytky ve státním hospodářství sumu velmi značnou 658,935,700 rublů.

Uspořádáním financí státních byl tedy učiněn druhý důležitý krok k provedení nápravy měny.

Třetím úkolem bylo upravení mezinárodní bilance platební, aby bylo zajištěno, že kovová měna se udrží v oběhu. Důležitost aktivní bilance platební jest obzvláště v zemích silně v cizině zadlužených důležitá. Obchodní bilance ruská byla v letech 1885—1898 sice značně aktivní; celkový dovoz tohoto dvanáctiletí obnášel 6,5 miliardy, vývoz 9 miliard, takže bylo zde aktivum 2,5 miliardy, čili průměrně 200 mil. ročně, zúročení státního dluhu obnášelo průměrně 263 mil. rublů. V některých letech stačilo aktivum obchodní bilance úplně ke krytí úroků ze státních dluhů, v jiných ze značné části (tak 1887 kryto 82,94%, 1892 jen 27,86%, v r. 1893 opět 52,34%, 1894 40,4%, 1895 54,33%, 1896 36,82%, 1897 68,78%, 1898 51,76%, v ostatních onoho dvanáctiletí úplně).

Ovšem zjistiti, mnoho-li papírů je umístěno v cizině, je velmi obtížné, odhaduje se však, že Rusko v oné době na úrocích ze státních papírů do ciziny platiti mělo 150—180 mil. rublů, s připočtením toho, co se musí do ciziny platiti ze soukromých dluhů a podniků cizozemských v Rusku umístěných.

Platební bilance ruská byla přes to vysoce aktivní, poněvadž cizozemský kapitál hledal umístění v Rusku jak v soukromém podnikání, tak nakupováním státních papírů ruských. Kdežto do r. 1891 převyšoval vývoz zlata z Ruska dovoz jeho, nastal od r. 1891 obrat a za dobu od 1887—1899 převyšoval dovoz zlata jeho vývoz o 555.786 kg čili o 717,852.650 rublů.

Mimo to opatřovala si vláda zlato půjčkami. Ukazem z 8. července 1896 výslovně vypsána půjčka 100 mil. rublů za účelem zmenšení dluhu státu bance. Na tuto půjčku bylo upsáno v Paříži 7.000.000.000 franků, v Berlíně 424.564.120 franků, v Petrohradě 176.969.500 franků, úhrnem 7.601,522.620 franků čili 19.003,630.655 rublů, čili byla 19 krát přepsána a přepsání v Paříži samé bylo 17½ násobné. Z toho je vidět ohromnou důvěru, které se finance ruské těšily.⁷³⁾

⁷³⁾ Zajímavé je pozorovati přímo vášnivé štvání proti Rusku v Německu ještě r. 1892, kde ve „vážné“ revui „Preussische Jahrbücher“ líčeny věci po hladovém roce 1891 tak, že Francie přes politiku odvolty se do Ruska nevrhne kapitálově a Rusko jinde peníze nedostane, že bude musit provéstí vnitřní nucenou půjčku, sáhnouti k tisknutí státovek a dokonce velmi průhledně

Ačkoli již r. 1894 byla zásoba zlata u banky státního důchodu tak značná (7246 mil. rublů), že kurs rublu byl úplně ustálen a zabezpečen, přece postupováno s úpravou měny velmi opatrně, poněvadž jednak mělo si obecenstvo zvyknouti na oběh zlata, jednak měl se vžítí poměr (relace) mezi papírovým rublem a zlatým rublem, což při znehodnocení stříbra bylo tím důležitější. Mimo to chtěla vláda prakticky dokázati možnost zlaté měny v Rusku, která měla mnoho odpůrců. Tato opatření byla následující: 8. května 1895 dovoleno uzavírati obchody v ruských zlatých mincích a platiti v nich akcisy a sice v kursu ustanoveném vládou; státní banka a její filiálky směly mince zlaté v kursu stanoveném prodávati a kupovati. 6. června 1895 zavedeny stvrzenky (recepisy) na zlato u státní banky. Banka vzala totiž v uschování ruské neb cizí mince zlaté (tyto dle určitého tarifu), puncované zlaté tyče, zahraniční bankovky na zlato znějící, assignóvky zlatých dolů, kupony a tažené kusy ruských státních a státem garantovaných zlatých půjček, směnky na cizinu a vydala doručiteli znějící stvrzenky, znějící (podle váhy zlata) na 1 půlimperial, 1 imperial, 5 půlimperialů, 5, 10, 50 a 100 imperialů zavazujíc se, že vyplatí kdykoli v ruských zlatých mincích tyto recepisy. Za tím účelem zřídila zvláštní fond, který musil úplně krýti vydané recepisy ruskými zlatými mincemi. U státních pokladen i u banky musily býti přijímány tyto recepisy místo zlatých mincí, soukromníci je přijímatí nemusili. Účel byl ten, aby se vžily oblíbené peníze papírové na zlato a mohlo se při jejich rozmnožení přikročiti k stahování rublů papírových. Současně zavedla státní banka běžné účty na zlaté rubly a šekování ve zlatých rublech.

Podle bursovní ceny a směnečného kursu byl určen kurs poloimperialu ražby 1885 na 740 rublu, imperialu téže ražby na 1480 rublu, imperialu staré ražby na 1524, poloimperialu staré

hrozeno státním bankrotem, „že mohly by nastati události neočekávané, k nimž by zastavení placení úroků ze státních papírů v cizině ovšem nenáleželo“!

Za dvě leta potom (1894) převzala berlínská bursa společně s francouzskými a anglickými bankéři umístění 3½% ruské půjčky 400 mil. franků za kurs 4¼% a byla tato půjčka v Berlíně přepsána desetkrát, ve Francii šedesátkrát (v Paříži samé 30krát), v Anglii 1½krát, v Petrohradě 3½krát. Politická nenávislost německá byla marna. A r. 1897 byla tato půjčka v Paříži za 100 (al pari).

ražby 7·62, dukátu na 4·57 rublu, dle toho 1 rubl zlatý = 1 rublu 48 kopějkám v papíru. Na podzim r. 1895, kdy je potřeba více oběžných prostředků, nevydala banka papírové ruble, nýbrž dala do oběhu veliké množství zlatých mincí.

Aby se docílilo snadného přepočítávání, byl ustanoven od 1. ledna 1896 kurs rublu zlatého na $1\frac{3}{4}$ rublu papírového (tedy zdvižen o 2 kopějky), staré imperialy na 15·45, poloimperialy na 7·72, dukáty 4·62. To vše provedeno jen na zkoušku pro rok 1896 a banka měla právo kurs měniti každé tři dny. Když se však úprava osvědčila, bylo prohlášeno úkazem z 8. srpna 1896, že až do konce r. 1897 nezměnitelně banka bude kupovati a prodávati, přijímati a vydávati jeden imperial za 15 papírových rublů, poloimperial za 7·5 ruble papírového a že tento poměr ani po r. 1897 nebude měněn.

Aby se cirkulace zlata vžila, raženy nové mince zlaté, odpovídající již této relaci, to jest na místo čísla 10 rublů (imperial), vztažně 5 rublů (poloimperial), bylo raženo na stejné obsahné mince 15 rublů a $7\frac{1}{2}$ rublů s rokem ražby a na okraji udán obsah ryzího zlata (2 zolotniky 69·36 dolí = 11·6135 g u imperialu, 1 zolotnik 34·58 dolí čili 5·80675 g u poloimperialu) a bylo prvých raženo za 178·5 mil. rublů, druhých za 126,217,500 rublů. Aby se mohly stáhnouti malé papírové rublovky po 1, 3 a 5 rublech, raženy 5rublové mince zlaté ryzí váhy 87·12 dolí = 3·87117 g roku 1897 za 26·86 mil., 1898 za 261·89 mil. rublů.

Současně bylo velmi intensivně pracováno k tomu, aby papírové peníze zmizely. Státní banka, zřízená r. 1860, měla správu. V té době obíhalo za 679·9 mil. rublů bankovek (vlastně státovek, poněvadž na účet státu a za jeho ručení vydány) a byly kryty jen 8·69 mil. kovu, tedy 12·9%. R. 1867 dokonce 8·3%. R. 1876 již 32·2%. V ruskoturecké válce znova rozmnoženy a krytí kleslo r. 1877 na 19·5%, r. 1878 na 14·6%, oběh v tom roce 1011·7 mil., r. 1879 dosáhl nejvyšší sumy 1152·5 mil. R. 1894 klesl oběh jen na 1046·282 mil., které vzaty za základ a banka zmocněna vydati případně více, ale musily býti plně kryty kovově. R. 1894 bylo staženo za 75 mil. bankovek dočasné emise, r. 1896 pak dáno bance za 50 mil. zlata a staženo za 50 mil. bankovek. 23. února 1896 nařizeno stáhnouti za 75 mil. papírových rublů, začez dá důchod zlato. Tím vzrostl kovový poklad na 500 mil. rublů ve zlatě čili 750 mil. rublů papírových a krytí kovem 66·88%. Na základě úkazu z 29. srpna 1897 byl směřovací fond

(státem dodané zlato kryjící trvale obíhající papírové ruble) přepočítán v poměru 1 rubl ve zlatě = 1·5 rublu v papírech, čímž zvětšen na 862·5 mil. rublu a dluh státu se zmenšil o 287·5 mil., ježto o to bylo krytí větší. Týmž úkazem byl odevzdán celý směňovací fond bance, ale také všechny obíhající státovky musila přijati jako dluh. Poněvadž tento oběh papírových rublů byl 1.068,778.167 a směňovací fond 862·5 mil. r., byl stát bance dlužen 206,278.167 rublů. Koncem roku 1897 uplatil stát 31,278.167 rublů, takže zbylo 175 mil. Do konce r. 1898 uplaceno dalších 75 mil., takže zbylo 100 mil. Dle úkazu ze 24. prosince 1899 uplaceno 50 mil. a konečně zbytek zařaděn do rozpočtu na r. 1900 jako zvláštní vydaj. Tím zmizel dluh státu bance úplně.

Již r. 1897 mohl stát přistoupiti k úpravě krytí bankovek zlatem a nařídil úkazem z 29. srpna 1897, že nesmí býti kovové krytí menší než polovinou, pokud nedosáhne oběh 600 mil. rublů, nad tuto sumu 600 mil. rublů všechny bankovky musí býti plně kryty zlatem. To značí absolutní kontingent 300 mil. rublů.

Po tomto uspořádání dluhu státního a krytí bankovek přistoupeno dle úkazu ze 27. března 1898 k tomu, že novému zlatému rublu ($\frac{1}{15}$ imperialu) poskytnuta neobmezená platební moc, kdežto stříbrnému rublu udělena platební moc jen do 25 rublů, takže se stal mincí drobnou. Tím proveden přechod k čistě zlaté měně. Stříbro nadále považováno za zboží, zavedeno na ně clo (1849) a ražba stříbrných mincí kontingentována tak, že má obnášeti 3 ruble na jednoho obyvatele, čili asi 400 mil. rublů. Zákonem ze 7. června 1899 přešel stát ke zlaté měně také formálně tak, že byla všechna zákonodárná opatření, pokud neměla jen přechodný ráz (jako na př. recepisy na zlato), shrnuta v jeden mincovní zákon, zavedena svobodná ražba zlatých mincí i pro soukromníky, dodají-li nejméně $\frac{1}{4}$ libry ryzího zlata k ražení, kdežto stříbrné a měděné mince razí se jen na účet státu. Imperialy, $\frac{1}{2}$ imperialy a dukáty ražby před r. 1885 přijímati se musí jen u státních pokladen určených ministrem financí a to dle váhy zlata v nich obsaženého, imperial (10rublový) z r. 1885 přijímá se za 15, poloimperial za $7\frac{1}{2}$ ruble. Stříbrné mince 1, 0·5, 0·25rublové mají ryzího stříbra 900 dílů, příměsi 100 dílů, 20, 15, 10, 5kopejkové mají polovici stříbra.

Dle toho jsou nyní ruské mince tyto:

K o v	N á z e v m i n c e	Váha v gramech		Dovolená úchybka		Případné opotřebení	Rovná se korun
		Hrubá	Čistá	v ryz- sti	ve váže		
Zlato	15rubl (imperial)	12.9039	11.6135	1 ^o / ₁₀₀	1.3 ^o / ₁₀₀	12.8416977	38.09
	10rubl	8.6026	7.7423	1 ^o / ₁₀₀	2 ^o / ₁₀₀	8.5581694	25.394
	7 ¹ / ₂ rubl (půlimperial)	6.45195	5.80678	1 ^o / ₁₀₀	2 ^o / ₁₀₀	6.3986314	19.045
100 příměsí	5rubl	4.3013	3.87117	1 ^o / ₁₀₀	3 ^o / ₁₀₀	4.2657542	12.697
Stříbro	1 rubl	19.99572	17.99615		1.5 ^o / ₁₀₀ na 1000 rublů		2.54
	50 kopéjek	9.997861	8.998075		2 ^o / ₁₀₀		1.28
	25 kopéjek	4.998930	4.499037				0.64
Stříbro 500 ryzho 500 příměsí	20kopějka	3.59923	1.7999615				0.508
	15 "	2.699422	1.349711				0.38
	19 "	1.799615	0.899807		5 ^o / ₁₀₀	dto.	0.254
	5 "	0.899807	0.449903				0.127
	5kopějka						0.127
Měd	3 "	327.60992					0.076
	2 "						0.058
	1 "						0.025
	1/2 "						0.012
	1/4 "						0.006

Z jedné ruské libry (409 gramů) mincovního zlata ryzosti ⁹⁰⁰/₁₀₀₀ razí se 476 rublů 3³¹/₁₂₁ kopějky čili z 1 kg 1165.9266 rublů (z 1 kg ryzho zlata 1291.6 rublů). Dle toho rovná se 10 rublů 26.668 franků. 1 lib. št. 1 sh. 1.76 d, 21.601 M, 25.394 K, 5.155 dolarů a 1 lib. št. = 9.46 rublu, 1 M = 0.46 r., 1 K = 0.3925 r., 1 frank = 0.37 r., 1 dolar = 1.94 rublu.

Úplný zdar ruské valutní reformy projevil se také tím, že do oběhu dáno velké množství zlatých mincí, které se udržely v zemi a nevracely se do banky. Kdežto r. 1897 bylo zlata v bance, důchodě státním a v cizině za 1315 mil. rublů, v oběhu za 155 mil., úhrnem za 1470 mil., bylo r. 1898 prvního zlata za 1146, v oběhu za 455 mil., úhrnem za 1601 mil.; r. 1899 prvního 927 mil., v oběhu 639·4 mil., úhrnem 1566·4 mil.; tedy proti r. 1898 o 96·4 mil. více, proti r. 1896 dokonce o 322·9 mil. více. Při tom oběh bankovek, který byl r. 1896 981·6 mil., klesl r. 1897 na 930 mil., r. 1898 na 683·2, r. 1899 na 517·3 mil., čili poklesl proti r. 1896 o 464·3 mil. Ježto množství cirkulujícího stříbra z 50 mil. r. 1896 stouplo na 164·2 mil., r. 1899 tedy o 114·2 mil., jest zřejmo, že kov vytlačil používání bankovek a udržel se v oběhu za současného zvýšení oběživa:

	zlata	stříbra	bankovek	úhrnem
1896 .	37·5 mil. (3·51%)	50 mil. (4·68%)	981·6 mil. (91·81%)	1069·1
1897 .	155·- „ (13·09%)	99 „ (8·36%)	930·- „ (77·55%)	1184·-
1898 .	455·- „ (35·57%)	142 „ (11·10%)	683·2 „ (55·33%)	1290·2
1899 .	639·4 „ (48·40%)	164·2 „ (12·45%)	517·3 „ (39·17%)	1320·9

V zemi, která měla tak dlouho měnu papírovou, jest tento zjev přeměny oběživa velmi význačný a svědčí o zdaru nápravy měny.⁷⁴⁾

Ruská státní banka byla zřízena r. 1860, ne však jako banka cedulová, nýbrž jen ke správě papírových peněz státních, správě pokladu čili tak zv. směňovacího fondu; jinak byla to banka obchodní. Vydávání bankovek dalo se na účet státu. Její kapitál obnášel původně 15 mil. rublů a 1 milion rezervního fondu. Později zvýšen na 25 mil. a rezervní fond na 3 mil. rublů. Dle statutu z 6./18. června 1894 měl býti kapitál povlovně zvýšen na 50 mil., rezervní fond na 5 mil., což však r. 1900 na jednu provedeno.

Banka jest státním ústavem, podléhá přímo ministerstvu financí, je spravována guvernérem a viceguvernérem, jež jmenuje car, jakož i šesti od finančního ministra jmenovanými řediteli a 3 vyslanci „Rady carských ústavů úvěrních“ (zřízené r. 1817). Čistý zisk připadá státu. Ztráta kryje se z rezervního fondu, nestučí-li fond, zaplatí ji stát.

⁷⁴⁾ Data o reformě ruské měny čerpána z pojednání dra Jos. Raudnitze „Die Währungsreform in Russland“.

17. výdaje banky a účty různé	21,337.316
18. účet banky s jejími filiálkami	348,224.177
19. účet stát. důchodů s filiálkami banky	156,607.000
	<hr/>
	2.900,335.413

Pasiva:

1. bankovky (kreditní biljety) v oběhu	1.325,000.000
2. směnky vydané na cizinu	9.212
3. základní kapitál	50,000.000
4. rezervní fond	5,000.000
5. vklady na výpověď	19,975.490
6. vklady bez výpovědi	29,082.576
7. běžné účty:	
a) depart stát. pokladny	445,919.980
b) zvl. prostředků a deposit	279,271.000
c) od státních a komunálních institucí	14,788.317
d) od soukromníků, ústavů úvěr., společností obchodních a průmysl.	17,790.382
e) girový účet	113,273.240
8. účet oddělení pro železniční odpočty	38,767.795
9. předpisy k placení	8,048.566
10. úroky z bankov. obchodu	7,500.944
11. úroky z vkladů a různé	16,328.117
12. účet filiálek s bankou	390,918.000
13. účet filiálek se státními důchody	138,661.794
	<hr/>
	2.900,335.413

Účtování provedeno je tak, že v pasivech pod pol. 1. uvádí se celá suma, k jejímuž vydání je banka zmocněna. Od této sumy dlužno odpočítati obnos pod pol. 1. a) aktiv uvedený, totiž bankovky v pokladně, tedy od 1.325,000.000 K odečte se 109,943.929 rublů a skutečně bylo v oběhu bankovek za 1.215,056.071 rubl., takže suma v aktivech pod 1. a) značí rezervu bankovek povolených (nikoli, jež by mohla banka vydati dle svého kovového pokladu), což proto nutno lišiti, že banka provádí také jiné obchody.

Kovový poklad dostaneme, když sečteme položky v aktivech pod 1. b), 2., 3. uvedené, tedy: 134,769.765 + 1.108,756.837 + 222,367.252 = 1.465,893.854 rublů, takže zlaté krytí bylo o 250,837.783 rublů větší a banka by mohla dle statutu dáti do oběhu bankovek za tuto sumu více o kontingent 300 mil. rublů,

tedy 550,837.783 mil. Při tom se stříbrem nepočítáme, ač lze je započísti do krytí.

Dlužnický neb věřitelský poměr státu k bance zjistí se, když sečteme položku 7a a 13 pasiv a odpočteme položku 19, aktiv a dostaneme, že stát měl u banky k pohledávání 261,325.794 rublů. Suma pasiv pod pol. 1, 6, 7, 8, 9, 11, 13 zmenšená o sumu aktiv pod pol. 1 a) a 19 dá nám ihned splatné pohledávky, bankovky v to počítaje. Ty uvedeny v poměr k sumě položek 1 a—d, 2, 3 a 4 dají krytí ihned splatných pohledávek hotovostmi, což pro udržení pokladu kovového jest velmi důležitó.

Ve Finsku je zlatá měna. Jednotkou je marka rovnající se úplně franku.

Švýcarsko. Co se týče měny náleží k latinské unii a má stejnou měnu jako Francie. Pokud jde o cedulové bankovníctví, bylo původně roztržštěno po kantonech. Teprve hlasováním lidu z 18. října 1891 bylo prohlášeno vydávání bankovek za spolkovou záležitost. Ale zřízení jednotné banky se velmi protáhlo. Osnova takové banky byla 1897 hlasováním lidu zamítnuta, druhý návrh neprošel ani spolkovou radou, třetí návrh z r. 1904 byl sice uveřejněn, ale narazil na odpor pro sídlo banky, teprve r. 1905 docíleno kompromisu a zákon vydán 6. října 1905, národní banka švýcarská začala působiti 20. června 1907 a vydávání bankovek 36 cedulových bank — které směly pod spolkovou kontrolou vydati za 243.5 mil. fr. bankovek — zastaveno a bankovky koncem června 1910 vzaty z oběhu. Přijímá je na účet bank národní banka do 20. června 1937 až (u některých) do 2. dubna 1940.

Národní banka má privilej do 20. června 1927 a pak vždy na 10 let. Neobnoví-li se privilej, převezme banku stát a to akcie za nominale. Právním a správním sídlem jest Bern, sídlem ředitelstva Curych. Kapitál 50 mil. fr. v akciích na jméno znějících po 500 fr., na něž splaceno 50%. Ze $\frac{2}{6}$ kantony, $\frac{1}{6}$ dosavadní banky, $\frac{2}{6}$ veřejnou subskripcí. Jen švýcarští občané mohou býti akcionáři, převod podléhá schválení bankovního výboru. Kantony nesmí banku a její filiálky zdaniti. Sazba eskontní a lombardní musí býti veřejně oznámena, rovněž týdenní výkazy. Bankovky po 50, 100, 500 a 1000 fr., se svolením spolkové rady také 20 fr.

Množství neobmezeno, ale krytí kovem 40%, ostatně švýcarskými diskontovanými směnkami a smenkami na cizinu. Veřejné pokladny spolkové musí bankovky přijímati, jinak nucený oběh nemají. Jsou plně směnitelný. Ročně 10% zisku k rezervnímu fondu (nejvýše 0.5 mil.), pak akcionáři 4%, zbytek kantony a spolek.

Její výkaz:

A k t i v a:	kovový poklad a) zlato . . .	154,991.162 fr.
	b) stříbro . . .	15,526.730 „
	portefeuille (směnky) . . .	92,546.396 „
	hotovosti v cizině	11,418.141 „
	lombard	5,237.456 „
	cenné papíry	13,091.437 „
	ostatní aktiva	32,612.334 „
		<u>325,424.146 fr.</u>

P a s i v a:	vlastní peníze (akc. kapitál	
	rezervní fond)	25,333.245 fr.
	oběh bankovek	237,593.200 „
	krátkodobé dluhy	24,134.972 „
	ostatní passiva	38,362.729 „
		<u>325,424.146 fr.</u>

Tedy při pokladu 170,518.382 vydáno bankovek za 237,593.200 mil. (ač mohlo býti vydáno při 40% kovovém krytí za 426,295.955 fr. bankovek). Směnky obnášely 92,546.396 fr. a byly bankovky bankovně překryty.

Italie. Pokud jde o měnu, náleží od 1. srpna 1866 k latinské unii. Jednotkou 1 lira = 1 franku (0.95 K).

Cedulové bankovníctví bylo vzhledem k dřívější roztržitosti a stálým válkám ve velikém nepořádku.

Od r. 1866 papírové peníze s nuceným oběhem. Od r. 1874 byl nucený oběh přiznán jen tak zv. konsorciálním bankovkám, t. j. bankovkám konsorcia 6 cedulových bank, které je v obnosu 1 miliardy lir vydaly jako půjčku státu. Vlastní bankovně kryté bankovky měly sice nucený oběh, ale byly směnitelný. Jejich oběh byl stanoven na 3násobný obnos bankovního fondu (kapitál akciový, poklad kovový a konsorciální bankovky), mohl však býti v mimořádných případech o 40% fondu překročen. 31. prosince 1880 obnášel oběh bankovek 1.688,000.000 lir, z toho 940 mil. konsorciálních not a 748 mil. bankovek. Mincovní zásoba byla

odhadována na 519 mil. lir (209 mil. zlata). Zák. ze 7. dubna 1881 ustanoveno, že má býti splaceno 600 mil. konsorciálních not, zbytek 340 mil. že má obíhati jako státovky a dluh ve zlaté národní bance per 44 mil. lir že má býti splacen. Dle toho mělo býti opatřeno zlata a stříbra za 644 mil. Dekretem z 1. března 1883 bylo zahájení směnitelnosti bankovek určeno na 12. duben 1883. Stalo se v době hospodářsky nevhodné. Bilance obchodní byla pasivní (asi 120 mil.), mimo to mnoho úroků ze státních dluhů do ciziny (asi 120 mil. lir), takže pasivita bilance platební 240 mil. měla býti vyrovnána cizineckým ruchem a peněží od vystěhovalců zasílanými, což sotva se zdařilo. Mimo to ponechány státovky v oběhu nuceném, ale směnitelné. Nebyl zde však fond pro směňování. Celý pokus stroskotal. Půjčkou opatřené zlato (491 mil.) a stříbro (153 mil.) vystěhovalo se ze země a emise bankovek obnášející 1883 794 mil., přestoupila 1886 opět miliardu. Formálně provedeno zastavení směnitelnosti 21. února 1894 a obnos státovek zvýšen na 600 mil. Státovky upraveny zákony 8. srpna 1895, 17. ledna 1897, 3. března 1898 a 16. února 1899. Dle toho 400 mil. mělo býti kryto 70 mil. zlata a 10 mil. stříbra dalších 45 mil. dáno zálohou bance neapolské na zlato, 45 mil. s 50% krytím a 110 mil. jako pokladniční poukázky po 1 a 2 lirách místo drobných mincí, jež později za drobné mince proměněny.

Zákonem z 10. srpna 1893 učiněn pokus uvéstí bankovníctví do pořádku. Ponechány dvě jihoitalské banky cedulové — náležející komunálním svazkům — a to neapolská Banco di Napoli a sicilská Banco di Sicilia. Banca Nazionale nel Regno d'Italia, Banca Nazionale Toscana a Banca Toscana di Credito byly sloučeny v jednu pod firmou Banca d'Italia, která převzala na pokraji úpadku se nalézající římskou Banca Romana a jejích 106 mil. lir bankovek; její akcie převzala za 36% jmenovité ceny. Ztráty byly přece tak velké, že dvakrát po 30 mil. musila odepsati z akciového kapitálu. Akciový kapitál její obnáší 240 mil. lir, na něž splaceno 180 mil. Bankovním zákonem z r. 1893 obdržela privilej do 10. srpna 1913. Kontingent bankovek, který obnášel 1. ledna 1900: 1.010 mil. lir (Banka d'Italia 732, Banco di Napoli 226,4, Banco di Sicilia 51,7), stále rok od roku až do 1. ledna 1907 se zmenšoval a od tohoto dne stanoven kontingent bankovek na 864 mil. lir (z toho 630 mil. Banca d'Italia, 190 mil. Banco di Napoli, 44 mil. Banco di Sicilia). Kon-

tingentované bankovky musí býti 40% kryty italskými penězi kovovými, zlatem, směnkami na cizinu a zahraničními pohledávkami na zlato. Z tohoto krytí musí býti skutečně kovovým u Banca d'Italia 29% oběhu bankovek, 11% v devisách, vkladech u cizích bank a cizích pokladničních poukázkách, u Banco di Napoli 33% (a 7%), u Banco di Sicilia 25% (15%) v oběhu. Kovové krytí musí býti nejméně 75% zlatem. Všechny bankovky nad kontingent musí býti kryty plně zlatem. Reserva pro krytí bankovek nesmí klesnouti u první pod 300 mil., u druhé pod 90.5 mil., u třetí pod 21 mil. Banky jsou povinny poskytnouti státu zápůjčku 125 mil. lir na zástavu dluhopisů státních na 1½% úrok. Změna diskontní sazby musí býti schválena státem. Generální ředitele schvaluje vláda.

Belgie náleží do latinské unie, jednotkou 1 frank. Belgická banka organisována obdobně jako banka francouzská.

Španělsko má neuspořádanou měnu. Jednotkou je peseta = franku.

Portugalsko rovněž má měnu neuspořádanou, jednotkou jest milreis (= 1000 reisů) = 5.33 K. Razí se zlatá mince zvaná koruna = 10 milreisům = 53.32 K.

Rumunsko zavedlo zák. ze 14. dubna 1890 zlatou měnu. Jednotka lei = 1 frank. Dříve měnu dvojitou při relaci 1:15.5. Provedeno tak, že stříbrný poklad 25 mil. lei přeměněn ve zlatý a státovky vydané ve formě hypotečních poukázek v obnosu 26.2 mil. staženy. Bankovky rumunské národní banky místo 33% kryty 40% a prohlášeny za směnitelné. 30% krytí může býti v pařížských a londýnských devisách. Banka v době směnitelnosti 60 mil. zlata, jež v periodě 1892—95 udržovalo se mezi 50 a 60 mil., v periodě 1896—98 pak 70—80 mil. Krytí přes 50%.

Srbsko má neupravenou měnu frankovou, jednotkou dinar (= franku) = 100 para. Ražena byla zlatá mince milan d'or = 20 dinarům = 20 frankům.

Bulharsko má neupravenou měnu frankovou. Jednotka lev (= franku) o 100 stotinkách.

Černá Hora má neupravenou měnu. Perper o 100 parách = 1 K.

Řecko má neupravenou měnu frankovou. Jednotka drachma (= franku) o 100 leptách.

Turecko ma neupravenou měnu. Turecká libra zlatá mince s obratem o něco menším než libra sterlingů.

Lichtensteinská koruna = 1 K. V malých státech (Monaco, Lucemburk, Samos) jsou v oběhu peníze sousedních států.

Spojené státy severoamerické měly vzhledem k velikým stříbrným dolům svým silný zájem, aby stříbro udrželo se jako mincovní kov. Do r. 1873 měly zákonnou měnu dvojitou. Znehodnocování stříbra vyhánělo však zlato ze země. Zlatý dolar měl 1'505 g ryzího zlata, stříbrný 24'056 g ryzího stříbra čili relace 1: 15'988 a při zlacinění stříbra vyplácelo se raziti stříbrné peníze a vyvážeti zlaté. Zákonem z 12. dubna 1873 bylo další razení stříbrných dolarů zastaveno. Ale již 28. února 1878 podařilo se majitelům stříbrných dolů prosaditi zákon (tak zv. Blandbill), který pak prodloužen byl 14. července 1890 (tak zv. Shermanbill) do r. 1893. Těmito zákony připuštěna opět zvětšená razba stříbra a vydávání certifikátů se zákonnou platební mocí na složené stříbro. Zákonem ze 14. března 1900 přešly Spojené státy ke zlaté měně položivše za jednotku zlatý dolar ve váze hrubé 25.8 gránu, v čisté ($\frac{9}{10}$) 23.22 gránů čili 1.505 g. Razí se dolary, 5dolary, desetidolary (zvané eagle, čti ígl, doslova orel), 20dolary (double eagle, čti dúbl ígl). Práva v oběhu se nalézajících stříbrných dolarů a papírových peněz zůstala nedotčena, ale státovky (Greenbacks = grýnbeks = zeleného rubu t. j. papírové peníze na rubu zelené), které na základě zákona ze 14. července 1890 jsou v oběhu, mají býti od státní hlavní pokladny vyměněny na požádání za zlato, k čemuž zřízen fond 150 mill. dolarů. Amerika prodělala papírovou měnu v době války mezi Severem a Jihem a bylo vydáno v jižních státech tolik papírových peněz, že vůbec ztratily svoji hodnotu.

Cedulové bankovníctví není soustředěné. Podle zákona z 15. února 1863, jenž stále doplňován, mohla vydávati bankovky, splnila-li určité podmínky. Banky ty sluly Národními bankami. Zákonem ze 14. března 1900 bylo ustanoveno, že banky podléhají kontrolorovi oběživa (Comptroller of the currency). Množství bankovek, jež vydati směly, řídilo se dle jejich základního kapitálu. Ku zajištění obíhajících bankovek musila banka u hlavní pokladny státní složiti státní dluhopisy ve stejném obnosu a mimo to 5% oběhu hotově, z čehož utvořen ústřední

fond směňovací. O jejich obchodech a kovovém pokladu nebylo ustanovení, musily však mít v hlavních městech 25%, v ostatních 15% hotovostí jejich vkladů a pasiv na běžných účtech. R. 1912 bylo těchto národních bank 7372 s kapitálem 1033 mil. dolarů. R. 1912 oběh bankovek 708 mil. dolarů. Tento stav byl sice výhodný pro stát (umístění státních papírů levně [2%] zúročených), docilována rovnoměrnost kursu bankovek, ale celé bankovníctví nemělo pružnosti, nebylo přehledu o potřebách peněz, což působilo časté krise peněžní a to třeba jen místní, jakmile vyrovnávání cheky nebylo možné. To jevílo se na př. jasně v úrokové míře za denní peníze, která byla na př. v jeden den v N. Yorku 5·63, v Západní Virginii 4·54%, v Mississippi 8·26%, v Texasu 9·19%, v N. Mexiku 10·12%.

Soustředění má být provedeno dle zákona Glass Owenova z 23. prosince 1913 takto: Posavadní vydávání bankovek národními bankami má povlovně vymizeti a místo nich mají být dle uvážení spolkové rady rezervní spolkové nóty čili vlastně státovky, které budou dávány spolkovým bankám rezervním prostřednictvím spolkových agentů, jsou u státního úřadu pokladního kdykoli vyměnitelny za zlato, u státních bank rezervních za zlato neb zákonné mince měnové.

Mají nucený oběh při všech platech konaných bankám národním, členským a spolkovým rezervním, při placení daní, cel a všech veřejných dávek a zhotovují se v kusech po 5, 10, 20, 50 a 100 dolarech.

Státních bank rezervních je osm a každé přikáže se obvod tak, aby celé území Spojených států mimo Aljašku bylo v nich zahrnuto. Banky ty jsou akciovými společnostmi s akciemi po 100 dolarech. Nejmenší kapitál 4 mil. dolarů, jinak vyšší kapitálu určí dle potřeb obvodu tak zv. organizační komitét, sestávající ze státního sekretáře (ministra) pokladu, kontrolora oběživa a st. sekretáře zemědělství. Všecky národní banky obvodu musí upsati akcií za 6% svého akciového kapitálu s rezervami, jinak by pozbyly práva na vydávání bankovek. Také jiné banky, trustovní společnosti a státní banky mohou se do této výše (6%) zúčastniti upisování. Nestačí-li tyto úpisy, vyloží se k veřejnému upisování, ale z této kategorie nesmí mít nikdo více akcií než za 25.000 dolarů těchto veřejných akcií. Nestačí-li to, přidělí komitét akcie Spojeným státům, jež zaplatí se celé al pari, na ostatní složí se první šestina

ihned, druhá a třetí šestina po 3 a 6 měsících, zbytek dle nařízení spolkové rady rezervní.

Kapitál akciový může se zvýšiti neb snížiti. Zvýšení nastane prostě automaticky, samočinně tehdá, když zúčastněné banky svůj akciový kapitál neb rezervy zvětší a musí převzítí obnos další, rovnající se 6% tohoto zvýšení svého jmění, rovněž nově přistupující banky musí převzítí za 6% svého akciového kapitálu akcií a zaplatiti obnosy s $\frac{1}{2}$ % úrokem měsíčně od posledního dividendového období.

Snížení kapitálu nastane, sníží-li některá ze zúčastněných bank svůj kapitál akciový neb rezervy. Tu se příslušná část jejich akcií, na toto snížení připadající, zničí a bance vyplatí se nominální hodnota akcií s $\frac{1}{2}$ % měsíčně od posledního dividendového období. Podobně se postupuje při likvidaci neb konkursu některé ze zúčastněných bank, při čemž cena zničených ručí v prvé řadě za závazky banky vůči rezervní bance státní. Každý akcionář ručí za závazky vůči státní bance rezervní nejenom svými akciemi (plného obnosu), nýbrž ještě jednorázobným obnosem, ale neručí za jiného. Tuto u nás úplně neobvyklou formu právní, uvádíme podrobněji pro její zvláštnost.

Dvě léta po vydání tohoto zákona počne se s rušením dosavadních bankovek a má býti celý proces skončen do 20 let. Do té doby může banka vydávati dvojí druh bankovek: buď složí u pokladny Spojených států státní cenné papíry a dostane bankovky starého typu, nebo složí u něho od ní diskontované směnky a dostane za jejich nominale nové (rezervní) státovky, které musí míti 40% kryty zlatem neb oběžnými penězi (do čehož se 5% reserva u státního pokladníka složená započítává); za tyto vydané státovky musí platiti banka úrok spolkovou radou rezervní určený.

Celá tato nová reforma má za účel povlovně dostati takto z ústředí vydávané státovky do oběhu, rozmnožiti jejich oběh povlovným snižováním vlastního kontingentu bankovek národních bank, jež by bankovky (státovky) dostávaly od státních bank rezervních, až by výmínečná státní bankovka rezervní stala se pravidelnou a jednotnou. Na Filipínách zavedly Spojené státy měnu dle vzoru východoindického, stříbrný filipínský peso = $\frac{1}{2}$ amerického dolaru.

V ostatních státech amerických jsou měnné poměry asi tyto:

V Mexiku je dle zákona z 9. prosince 1904 měna zlatá a mexický dolar má $\frac{3}{4}$ g ryzího zlata. Vedle toho v oběhu jako mince plně obsažná stříbrný dolar ve váze 24.44 gr.

Peru má zlatou měnu (papírové peníze nejsou v oběhu). Jednotkou je sol, 10 solů = 1 libře šterlinků, takže 1 sol = 2.40 K.

Argentina měla sice měnu zlatou, jednotka peso = 4.76 K, avšak ve skutečnosti papírové peníze velice znehodnocené, takže r. 1908 dosahovaly sotva hodnoty 45%. Příznivé obchodní bilance posledních let vedly vládu k tomu, aby hromadila zlato, zřídila konversní pokladnu, pomocí níž zvyšuje hodnotu papírových peněz.

Brasílie má sice na papíře měnu zlatou, ve skutečnosti papírovou, rovněž velmi znehodnocenou (55—65%). Jednotka milreïs = 2.83 K.

Chile má stejné poměry měnné jako Brasílie. Jednotka peso de oro = 1.80 K.

Guatemala, Honduras, Nikaragua, Kolumbia, Bolívie, Ecuador, Domingo, Haiti mají stříbrnou měnu: jednotku peso = 4.76 K. Paraguay papírovou měnu téže jednotky. San Salvador zlatou téže jednotky. Venezuela má dvojitou měnu frankovou, jednotka venezuelana = 0.95 K. Uruguay má zlatou měnu. Jednotka peso = 5.10 K.

Ve všech těchto státech však papírové peníze mají velikou převahu.

V Asii má Japan dle zákona z 29. března 1897 měnu zlatou. Od r. 1800—1860 měl Japan nominelně měnu zlatou, ale ve skutečnosti poměry rozhárané, když otevřel svoji zemi plně cizině. 1860—70 vytlačeno zlato stříbrem a papírovými penězi, agio zlata až 100%. Relace 1860 stanovena 1:15. R. 1869 zavedena stříbrná měna, ale již 1871 zavedena zase zlatá měna, ale zlato i stříbro vymizelo a byla faktická měna papírová. R. 1882 založena Japonská banka, která od r. 1884 vydávala bankovky za stříbro směnitelné. Státní peníze papírové obmezeny. Znehodnocení stříbra vedlo k poklesu yenu (parita 5.39 fr., 1893 kurs na Paříž 2.90 fr.). Po vítězné válce s Čínou přikročil Japan k radikální úpravě měny. Zák. z 8. března 1897

zaveden yen = 2.58 fr. = 2.46 K 24'582 pencí (¼ gr. ryzího zlata). To značilo relaci ke stříbru 1:32.34 (dříve 1:16.17) a devalvací stříbra. Zlato z čínské válečné náhrady 200 mil. tačlu, která v Londýně za 32.9 mil. liber konvertována a bance dodána. Zlaté mince se razí 20, 10, 5 yenů, stříbrné drobné po 50, 20 a 10 senech (1 sen = $\frac{1}{100}$ yenu); přijímati se musí do 10 yenů. Stříbrné yeny pozbyly platební síly (165 mil.) a mohly do 31. června 1898 býti směněny za zlato. Státní papírové peníze staženy, rovněž staré bankovky.

Čína měla úplně neupravenou měnu. Teprve od r. 1910 zaveden stříbrný dolar zvaný yüan v hodnotě 4.94 K. Ostatní státy mají sice svoje mince, ale nikoli řádnou měnu a užívají cizozemských mincí (Afganistan a Persie mají minci toman = 8.38 K, Siam minci tumbung zlatou = 24 K, Buchar a Chiva zlatou měnu, jednotka tanga = 0.726 K, ve skutečnosti však ruské a perské peníze.

Oddíl IV.

Úvěr.

Co jest úvěr? V hospodářském životě, založeném na oběhu statků, musí se vyskytnouti případy, že nenásleduje současně při odevzdání zboží neb vykonání nějakého díla nebo práce odevzdání peněžité ceny nebo naopak. Jedna nebo druhá strana má vůči svému smluvníku nárok na plnění za to, co ona sama již splnila. Ten kdo dříve plní a uvěří tomu, komu plnil, že mu hodnotu jeho plnění dá, poskytuje mu úvěr. Úvěr spočívá na důvěře toho, kdo úvěr dává, věřitele, vůči tomu, kdo plnění předem přijímá a později plniti má, kdo úvěru požívá, čili dlužníku. K tomuto čistě na důvěře založenému poměru může přistoupiti různé zjištění a zajištění pohledávky, zjištění na př. listinou (směnkou, dluhopisem), zajištění (zástavou movitou, nemovitou, vlivem na závod a pod.).

Úvěr tedy objevuje se ve všech stadiích hospodářského vývoje. I při hospodářství naturálním vypůjčuje si na př. jedno hospodářství od druhého osev, tažné síly, nástroje a pod.

Avšak skutečně národohospodářský význam má teprve v hospodářství peněžním, poněvadž uvěřením peněz dostává se dlužníku možnosti, aby si opatřil jakékoli věci,